

## II. RÁKÓCZI FERENCZ EGY BŰNÖS VALLOMÁSA,

ki az ő szívében született megváltója jászolánál önnön életét siratja és a gondviselés kegyeit s annak intézését hálás emlékezetébe visszaidézi, — magánbeszédnek alakjában, elkezdve 1716-ban, Krisztus születésének ünnepségét megelőző napokban.

Zavar fog el, Uram és elpirulok, midőn születésedet s annak körülményeit megfontolom és a magaméra gondolok. Te Isten, teremtőm nekem és a mindenségnek, istállóban születesz, én meg palotában; te ökör és szamár közt szegény pásztorok körében, én — a por és a féreg a te szined előtt — udvarjárók nagy csődületében. Szülőid szegények, az enyimek fejedelmek; te szegénységben jössz a világra, én bőségben. De alázz meg Uram engem ennek felgondolásában is és cselekedd, hogy imádjam igazságban a te alázatosságodat és semmivé váljam a te szined előtt. Hálát adok neked Uram első sorban azért, mert úgy akartad, hogy a te határtalan könyörületességédnél fogva engem a semmiből életre híva, keresztyén és pedig katolikus szülőktől szülessem. Könyörültél és meghallgattad kéréseiket: mert bátyám halála után több esztendeig fiúgyermek nélkül szinte árván éltek, miután egyedül néném maradt életben. Távol legyen Uram tőlem családom történetét megírni és vallomást tevén neked, alázatosságban elmondani Erdély fejedelmeinek, az én őseimnek sorát, a melybe atyám is, még nagyatyám életében ki vala választva, de még gyenge korában anyjától, Báthory Zsófia fejedelemtől a katolikus hitre tanítva, nagyatyámnak, a törököktől, az ő ellenségeitől a gyalui harcban kapott sebei következtében történt halála után a fejedelemségtől inkább meg akart válni, mint szent hitét elhagyni. Magasztal téged az én lelkem és áld tégedet én Istenem, hogy őt kegyelmeddel megerősítetted és ezen elhatározásában állhatatossá tetted, a mi átszármazott én reám is. Mert több évvel

azután feleségül vevén Zrinyi gróf leányát Ilonát, utolsó gyermekét 1676. márczius 27-én a mi házunk borsii kastélyában, bevezetted ezen nyomoruságos életbe; nyomoruságosat mondok, — méltán mondtam, mert engem, mióta elhagytam anyám méhét, ellenségeddé, de a nyomoruságok között is boldoggá tettél, mivel a semmiből, ó legfőbb jóság, a te ismeretdre elvezettél és majd azután a szent keresztség fürdője által megtisztítva a bűntől, melyben fogantattam, a te fiaid közé felvettél. Így születtem Uram te néked; de jaj, hányszor haltam meg tenéked azután; mégis a te kegyelmed által történt, hogy engem, a halottat, a mint gyakran mondtam, feltámasztottál. Mit mondjak tenéked többet ezen állapotomról, a melyben értelmi és észbeli tehetségeim, a te isteni voltodnak képmása, melyet az emberre ruháztál, testem szűk korlátai közé zárva, a te megismerésdre, ó Uram, éveken át képtelen és alkalmatlan volt. Éltem, mintha nem volnék, boldogtalan a tudatlanságban, boldog a te meg nem bántásodban. Reménylem azonban, hogy nem tulajdonítandod vétkemül sirásomat és jajgatásomat, ámbár ezek a gyermeki türelmetlenségnek, méltatlankodásnak és valamennyire az engedetlenségnek jelei, a melyekből az emberi természet megromolva, saját tápláló szülőivel daczol. Ha mégis ezen zsenge koromban tégedet, legfőbb jómat megsértettelek, ne emlékezzél meg kérlek, az én tudatlanságimról! Nagy gondja volt a te gondviselésednek én reám, mert bár atyámat, ki még nem érte el negyvenedik évét, hat hónapos koromban, e nyomorult életből magadhoz szólítottad (irgalmazz neki, a legalázatosabban kérem felségedet), semmiben az én nevelésemet ez után megfogyatkozni nem engedted. Gyengéden szeretett nagyanyám, a te ájtatos szolgáló leányod, a ki emberi vélekedés szerint szent életű vala. Szeretett anyám igazán, anyailag, komoly szeretettel, mert figyelt minden illetlen tettemre és alig 5 éves koromban engem elkülönített a női szobától és felmentett a nők gondozása alól. Tanítóim képezték ki bennem a rangomhoz illő erkölcsöket és reászorítottak az imádkozásra. Dicsértessél ó Isten mindörökké ezen te kegyelmedért, a mely valóban nagy volt bennem; mert te cselekedted, hogy ama gyenge korban feljebbvalóimnak nagyon is engedelmes voltam, téged pedig ártatlanságomban szolgálván és szerelvén, a mennyire emlékszem, legkevésbbé sem tanusítottam ellenszegülést a koromhoz mért kegyességi gyakorlatokban. Nagy vigasztalásomra szolgál, ha gyermekésem és ifjúságom kezdetéről gondolkodom: mert azt hiszem

Uram, hogy ártatlan voltam orczád előtt; gyakran mondták ugyanis nekem, hogy semmi rossz hajlandóságaim nem voltak, mégis gyakran megbüntettek, mivel rest voltam a tanulásban és túlságosan szerettem a fegyvereket s a hadviselés képét ábrázoló gyermeki játékokat. De fájlalom Istenem, azt, hogy nem emlékszem, vajjon szerettelek-e, ámbár tudom, hogy naponként imádkoztam, reggel és este. Egyedül te tudod tehát, hogy milyen voltam. Örvendek, ha volt bennem valami te néked kedves és fáj, ha valamiben veled ellenkeztem, vagy ellenedre tettem. Látod, ó Uram, mily zavaros mindannak képe és ábrázata, a mi velem gyermekségem kezdetétől történt! Nagyanyám halálára csak úgy emlékezem, mint valami álmra; mégis irgalmadért könyörgök érte a legmélyebb alázattal. De anyámnak a lutheránus felekezethez tartozó Thököly Imre gróffal kötött második házasságáról is alig tartottam meg emlékezetemben valamit az ünnepi lakomákon kívül, melyeket nemzeti szokás szerint ünnepies szertartással, de mégis nagy evéssel-ivással és pazar fénynyel tartottak meg. Bocsánatért esedezem tehát felségedhez, mindazért, a mi neked ezekben méltán nem tetszett. Távol legyen, hogy én a vallomástevő elbeszéljem neked azon meséket, a melyeket ezen, házamra, emberi módon szólva, annyira szerencsétlen házasság indító okairól hallottam, noha az azon idők viszonyaival ismerősök vélekedése szerint a császári udvar tanácsa vette rá áldott emlékü anyámat arra, azért, hogy a nevezett Thököly szívét, egy az ő várakozását és rangját meghaladó házasság által lekötven, a fegyverletételre indítsa. De nem töröm elmémet azzal, hogy az én életemre vonatkozó e dolgokról gondolkozzam és irjak; mert nem emberekhez szólok, hanem hozzád, ó sziveket és veséket vizsgáló Isten, ki mindenkinél jobban ismerted ezeket. Csak e keveset akartam előtted felemlíteni, hogy külön megemlékezéssel dicsőítsem gondviselésed titkait, a mely a következő időkben csudálatosan és valóban bámulatra méltón tartott meg engemet. Ugy vélem, hogy e helyen való megemlitenem egy különös eseményt, a mely kevésssel a te szolgáló leányod eljegyzése előtt történt; mert talán ez egyike volt amaz intő jeleknek, a melyek által a te végtelen irgalmad egyszer-másszor az embereket a balvégzetű dolgoktól el szokta téríteni. Munkácsi erősségünkben tartózkodtunk, mely elég magas sziklahegyen épült és mivel amaz istenfélő és ájtatos szolgáló leányod anyai kötelességének tartotta erejéhez képest szoptatni gyermekeit és szoptatás után saját ágyában oldala mellé fektetni, egy napon, midőn néném

és én már feküdtünk, a szokottnál történetesen tovább imádkozott és miután kéréseit előtted, végtelenül jó Isten, kiöntötte s közénk lefeküdt, komornája is, a ki ugyanazon hálósobában szokott virrasztani, a mig urnője aludt, imádkozásban volt foglalatos; de még el sem végezhetette azt, midőn történetesen észreveszi, hogy az ágy mellett közvetlen álló asztal alól egy kigyó mászik elő, a mely az e fajta csuszó-mászók rendes nagyságával birt és a mig az éjjeli világosságnál látomása valóságában kétkedik, a kigyó lomha mozgással az ágy felé közeledett. Tétovázott teljesen tanácstalanul és megrémülve a féreg szokatlan látományától s ismerve másfelől anyám természetes ellen-szenvét az ilyfajta férgek iránt, sem őt megijeszteni, sem oda menni ehhez nem volt bátorsága; de látva végre, hogy az fel-emelkedett testtel az ágyba mászik, félénk sikoltással anyámat az álomból fölkelte, a ki tüzet gondolt s nénémet felkapva, az ágyból kiragadta és a kigyó láttára a szobából hanyatt-homlok kirohant; én pedig az ajtók előtt örködő cselédek megérkezéig egyedül maradtam a kigyóval. Akár véletlenül, akár a te rendelésed szerint történt e dolog Uram, igazán a bekövetkezett idők folyamata megértette velünk, hogy anyánk, a te szolgáló leányod, férjének személyében kigyót fogadott ágyába, a kivel ő mégis utolsó lehelletig oly nagy béketűréssel, alázattal és házastársi, vagy inkább azt merném előtted Uram mondani, szolgálai engedelemmel élt, hogy valóban jogosan ezen szentség erényeinek gyakorlásában példaképül lehet tartani. Homályos ugyan ezen esetre való emlékezésem, de mégis el merem beszélni; mert ennek körülményeit egyrészt a komorna, másrészt néném gyakori elbeszéléseiből, négy éves koromtól friss emlékezetben megtartottam. A te oltalmazó jobbod által, lett, ó határtalan jószág, hogy az a kigyó (mert nem félek, habár a te szined előtt is e névvel illetni mostoha atyámat), nem ártott nekem sem testben, sem lélekben; mert gyakran megkísérelte egyiket is, másikat is, hogy engem, házam utolsó sarját, láb alól eltéve és megtartva magának az örökös jogon házamat illető várakat és erősségeket, Magyarországot és a magyar koronát (melyre vágyott), megnyerje s megtarthassa. Arra irányultak valamennyi s — nagyobb részint lutheránus tanácsosainak tervei, a kik előre látván, hogy én a gyermek, családunk előrelátásából egyetlen támasza leszek az igaz hitnek, vesztemet óhajtották, vagy azt, hogy felekezetükhöz csatlakozzam. Mily boldog lettem volna, ó Uram, ha érettebb itélettel feltárhattam volna előtted mindazon nyomoruságokat, melyek kilencz éves koromig megláto-

gattak azért, hogy elerőtlenedett gyermeki szervezetem elfogyatkozzék.

Kiválik ezek közül az a fogás, hogy engem valamennyi úton és hadiműveleteken, hőségben és fagyban meghordoztak, noha gyakran szomjúhoztam, még gyakrabban éheztem és fáztam. Mert anyám a leggyengédebben szeretett ugyan, de nyomoruságaimat részint nem tudván, részint nem hívén el, másfelől megváltoztatni nem bírván, férjének minden akaratába beleegyezett. Hordoztak a te oltalmad alatt a törökök és tatárok seregei közt, a kik nagyatyámnak ellenök való hadakozásai miatt az én házamat gyűlölték. Gyakran ravaszul próbára tetted, hogy hitemtől eltántorítsanak, ámbár tanítóm, Badinyi János, mint igaz keresztyén és tégedet s bennünket teljes odaadással szolgáló ember, megvédett engemet, úgy a mint tehetette. És én is —; de kegyelmezz, mert nem tudom Uram mit szólok! Önmagamban védelmeztél te engemet s támogattad kegyelmeddel gyarlóságomat és így hitemben állhatatossá tettél; de még a legfenyegetőbb bajra is találkozott gyógyító ír: mert te adtál nekem erőt, hogy a fent elmondott nyomoruságokkal dacoljak; te takartál be engemet, a mikor fáztam és a földön hóval fedetten feküdtem; te élesztettél fel egy korty vízzel, a ki igen gyakran szomjúhoztam és egy darab kenyérrel, a mikor éheztem és ezek daczára megmaradt egészségem s gyenge testem megerősödött. Megkísértették azért kamarásomnak, Kőrösy Györgynek hűségét, felajánlva neki egy várat és terjedelmes birtokot, azért hogy megmérgezzen. De itt is megoltalmazott engem a te kezed, mert megborzadva utasította vissza az ajánlatot és mivel te, az árváknak atyja, megtartottad hűségét, gondját és éberségét is megnövelted; ő maga kezdett végül szakácsom, ő maga mindenem lenni és azért az éhség s a mindennapi szükségletekben való hiány gyakoribbá lett. Megtartottál akkor engem Uram, talán az ártatlant, de ugyebár akkor is előre láttad, hogy hálátlan leszek és nem emlékezem meg ennyi sok jótéteményidről. Ó én boldogtalan rabja a gyarlóságnak! Miért feledtem el ezeket, a mikor a te határtalan irgalmadtól annyiszor eltévelyedtem; mert hogyha újra meg újra megemlékeztem volna ezekről, talán hozzád, én Istenem, hívebb lettem volna. Megujult fájdalommal imádom azért ítéleteidet; támogasd ezentul szándékimat, a melyeket belém adtál a te szolgálatodra, életem minden napján, hogy könyörületességed e nagy művei ne pusztuljanak el bennem. Beszéljék el az embereknek, a magyar ügyek történetirői ezen nemzet háborujának okait

és a törökök előnyomulását Bécs megszállásáig és azután a németeknek rajtuk aratott diadalait! Én hirdetni fogom tenéked a te nagyságos dolgaidat és az irántam szakadatlanul tanusított kegyelmedet. Borzadva emlékezem vissza, mint egy álomra, a keresztyén népnek a törököktől s tatároktól való kifosztására és rabságba hurczolására; mert a fentérintett bécsi megszállás idején én is ott voltam köztük a pozsonyi magyar táborban, anyámat a lévai várban hagyva, ámbár a vérhas igen gyötört és minden orvosi segedelem nélkül voltam (mert mostoha atyám orvosait, a kik megmentésemen buzgólkodtak, nem akarták hozzám bocsátani); de a te gondviselésed Isten, velem volt és meggyógyultam. Miután a török Bécsnél verséget szenvedett, Thököly noha senki sem üldözte (igy zavarod meg a gonoszokat, ó örök bölcsesség), hanyatt-homlok futásnak eredt. Most is emlékszem, hogy sötét éjben a tábor felszedetvén, majdnem agyonnyomott a lezuhanó nagy sátor, minthogy szolgálómódjára szolgáltam mostoha atyámat; a mi valóban nyilvánvaló alkalma lett volna az én megalázásomnak, ha téged ó megtestesült alázat jobban ismerhettek volna, mint a mennyire korom megengedte. Miután szakadatlan futással Sempte várához értünk, én anyámhoz csatlakoztam s miután a sereg Esztergom irányába kanyarodott és mi egyenes uton iparkodtunk Magyarország felső részeibe jutni, én tehát mostohaatyám megérkezéig gyengéden szerető édesanyám oldalán lélekben megujultam. A telet is a különböző utakon töltöttük el, a melyeken egyáltalában nem voltam hijján nyomoruságaimnak; de a mint megszoktuk, — kevésbedett napról-napra a szenvedés, enyhítve a te irgalmad által, kicsinyek pártfogója.

Akközben, a mint mondtam, a németek által Bécsnél és Párkánynál aratott győzelmek után Thököly ügye is hanyatlásnak indult. A német sereg Schultz generális, egy fortélyos, de a magyarok természetével leginkább ismerős ember vezérlete alatt szorongatott bennünket. Tőle üldözötteen majd pusztákon, majd mocsarakon bolyongtunk által, de miután a sereg napról-napra apadt és a várak elestek, munkácsi várunkban kellett menedéket keresnünk. Minthogy pedig ez az erősség valamennyi magyarországi közt legtöbb biztonságot nyújtott, Thököly jónak látta, anyámat ott hagyva, vagy tanács-, vagy segítségkérés okáért Nagyváradra, e török erősségbe menni, mely az Erdélyt körülfogó hegyek lejtőjén fekszik. Én akkor nem tudtam, de te tudtad Uram, a mint azután bizalmas tanácsosától megtudtam, hogy elhatározta: engem magával vinni

azért, hogy ha a törökök (a kiknek helyzete, a mint mondtam egyre súlyosbodott) hűségében kételkednének, engemet kezesül ad a törököknek és Konstantinápolyba küld. Felügyelőim már megkapták a parancsot, hogy az utra felkészítsenek, anyám jajgatás és panasz közt beleegyezett, az indulás napja itt volt és én, a halálra szánt áldozat, lovaglásra vágyva, örültem; mert minden podgyászt otthon kellett hagynunk és engem már néhány hóval előbb lóra ültettek. De az én tanítóm Badinyi, a jövendőt nálamnál jobban sejtven, hozzád folyamodott Uram, minthogy semmi más eszköze nem volt engem az örvénytől visszatartani és mialatt Thököly utolsó istenhozódot mond anyámnak, ő a templomba megy, megparancsolja a káplánnak, hogy igazi engesztelő áldozatot hozzon neked. És valóban megnyerte irgalmadat nékem, mert végső elhatározással, vagyis inkább azért, hogy az utolsó pillanatban Thököly szándékát megmástitotta, az istenitisztelet után eltávozott és engem meghagyott anyámnak. Dicsérjen az én lelkem tégedet, Isten és áldjon ezen irgalmadért is. A veszedelem, melyet elhárítottál tőlem, röviddel azután nyilvánvalóvá is lett; mert miután a pogányokat ujfent tönkretették Esztergomnál s Ujvár, Esztergom, Buda tőlük elesett, a végső romlás elérte ügyöket; kapkodtak tehát mindenféle eszközök után, hogy azt béke utján biztosítsák és mivel a Lotharingiai herceg (ki akkor a császári sereg fővezére volt) elhitette velök, hogy béke semmi szin alatt nem köthető, hacsak előbb az őszinte békülékenység bizonyságául el nem fogják Thökölyt, nem átalottak ezen gyalázatos mentőeszközhöz sem folyamodni, megszegvén az állami (náluk atnáménak nevezett) okiratban neki fogadott hűséget, melyre maga a török császár is ünnepies szertartásuk szerint meg esküdött. Ennélfogva elfogását elhatározták és a váradi basára bizták, a ki ezt, miután Thökölyt lakoma ürügye alatt a várba meghívta és a kapukat bezáratta, végre is hajtotta. Serege és udvara szétszóródván, meghódolt a németeknek, a minek megtörténte után ezek kigúnyolva a pogányok együgyűségét s kijátszván a békejavaslatokat, a háborut folytatták.

A magyarok, látva a török hitszegését, a fegyvert lerakták és ámbár a szultán megparancsolta, hogy Thökölyt, miután ellenségeinek csalása kiderült, szabadon bocsássák és elégtételül megsértett méltóságáért a basát lefejeztette: a magyar nemzet nem mert többé pártjára állani, kivéve némelyeket, kik az ő felekezetéhez tartoztak és az ő hajlamait követték. Megborzad a lelkem, ha visszagondolok arra, mi történt volna velem, ha

ott lettem volna. De csak neveld borzadályát Uram azért, hogy mennél nagyobbak ismerendi fel e veszedelmet, annál jobban dicsérjen tégedet és hirdesse könyörületeségedet. De nincs bennem akarat arra, hogy szeresselek, mert borzadok; te rendelted ugyanis el, hogy ha semmi jótéteményed emléke nem élne is bennem, mégis szeresselek; azért lesz is okom a rémületre a szeretetből folyólag, de meglesz a fájdalom oka is. Mert hogyha akkor ott lettem volna, engem nemzeti szokásuk szerint a császári udvarba küldöttek volna és az ő felekezetébe térésre kényszerítettek volna. Ime a félelem oka saját esendőségem megismeréséből! De ugy-e határtalan jóság, te akkor is könyörültél volna rajtam és megerősítettél, megőriztél volna ártatlanságomért ezen iszonyu büntől; talán kegyelmedből többre becsültetted volna velem a halált és a vértanuságot az életnél és így megszabadítottál volna a bűnök jövőd rabságától? Ó valóban van elegendő okom a fájdalomra! De távol legyen tőlem, Uram, azért vádolnom szentséges gondviselésed, hogy ezen veszedelemből kiragadott, még ha tudnám is, hogy akkor kegyelmed által elnyerhettem volna a vértanuság koronáját; mivel így kellett teljesednie akaratodnak, a mint neked tetszett. Felfüggesztetted, a mikor vétkeztem, igazságod nagy munkáit s megmutattad nekem a te irgalmadnak orcáját és mivel kétszeres okot adtál nekem arra, hogy jobban szeresselek tégedet, növeld szivemben Istenem az irántad való szeretetet és én nem félek a gonosztól, melyet szívesen elszenvedek érted azon napig, a meddig látogatni fogsz engemet.

Nem sokkal Thököly távozása után a német sereg fentnevezett várunk ostromlására megérkezett. Anyám oldalán maradt Thököly kancellárja Absolon, egy éles eszű, de rossz lelkületű ember, (ez az ő tanácsosainak zászlóvivője volt, a lutheránus felekezethez tartozott) és Radics András (hasonlóképpen tanácsos, mindketten lutheránus hitfelekezetűek), amaz, hogy a politikai, emez, hogy a katonai ügyeket intézze. Mindazáltal a te szolgáló leányod, az én anyám felülmulta őket tanácsban, a kit nemének rendes képességeit meghaladó bölcseséggel és hősi lélekkel ajándékoztál meg, ó bölcsesség kincses tára! Bátran és igazán, férfias lélekkel látta közeledni üldözőit és azoknak, a kik a vár átadását kérték, azt felelte, hogy ő gyámja az ő árváinak, akiknek várába minden ártó szándék nélkül ő visszavonult és nem is adhatja át várukat, a melyet nem követelhet tőlük joggal senki sem. Azért minden ellenségeskedéstől tartózkodni óhajt; hogyha pedig valaki szóba-



hozott árvái javait erőszakkal el akarná foglalni, kényszerítve lenne a támadást visszaverni; a mit valójában a következő három évben meg is mutatott; mert e három évre terjedő idő egész folyamán a német sereg e várat részint csak gyenge ostrommal szorongatta, részint ágyukból és mozsarakból nagy mennyiségű gránátot és bombát vetvén bele, iparkodott azt megadásra kényszeríteni, de hiábavaló igyekezettel. Megvallom, kellemes látvány volt csaknem minden napon látnom a magas hegyről a csatározásokat és a nagyobb s elég merész hadműveleteket is és azért néha keményebben kellett engemet a humaniorák tanulására szoritaniok, a melyekkel nem szívesen foglalkoztam; de téged, ó elnyomottak vigasza, gyenge koromhoz képest imádni el nem mulasztottam. Emlékezel Uram, nem is hiszem, hogy elfelejtetted sokszor említett szolgáló leányodnak mindazon napig, a melyen magadhoz szólítottad, az erőtlenek és sebesültek irányában véghez vitt műveit, a kiket igen gyakran, sőt egyes napokon saját kezei készítette orvossággal ápolta és gyógyíttatott. Körüljárta néha a falakat rettentetlenül. Te tartottál paizsot az ágyugolyó elé, mely egy izben a mellette álló cselédleány fejét úgy széttépte, hogy agyveleje reája fecscent. Megtartottad őt, hogy a te irgalmadra még több alkalommal érdemesítse magát azon sanyaruságok és nyomoruságok után, a melyeken általvezetted őt, s melyekért, reményilem, hogy tégedet jobban dicsér az égben, mint a hogy én szegény és bűnös dicsérni tudlak a földön.

Az ostrom alatt gyakran váltottak leveleket; ezekben, amint hallottam, Thököly török segedelemmel biztatott; de az utolsók egyike megjegyzésre érdemes volt; ügyei ugyanis mindenfelől csaknem reménytelenek lévén, meghagyta anyámnak, hogy káplánját, Bárkányi Ferenczet, a ki Szent-Ferenczrendű szerzetes volt, ürügyet keresve reá, küldje ki Lengyelországon át Rómába és ajánlja fel a pápának az ő megtérését, ha az ő ügyeit óhaja szerint a bécsi udvarral rendbe hozza, kezeskedvén érte, hogy nem kisebb buzgalommal fog az eretnekek megtérítésében fáradozni, mint a hogy tartós hadviseléssel a katolikusok ellen dolgozott. De láttad kétségkívül Uram, a mint a következményekből kitűnt, hogy szándéka nem volt őszinte és azért abban őt megzavarván, eszközévé tetted a te ítéleteid kinyilatkoztatásának és talán azért engedted meg anyámnak, egy különben nagy bölcseséggel megáldott asszonynak, vigyázatlanul cselekednie. Átadta ugyanis a titkos jegyekkel irt levelet rendes szokása szerint Absolon kancelláriusnak, hogy

a közönséges írásba tegye át; de mivel az szokatlan jegyekkel volt írva s ennél fogva a munkát teljesíteni nem tudta, visszavitte anyámnak, a kinek eszébe jutván, hogy a titkos jegyek kulcsát is bírja, a melyet a legnagyobb titkok megfejtésére férje nála hagyott s a megszokottságon kívül untatva is őt e dolog, a kulcsot is átadta Absolonnak. A lutheránus ember iszonyuan bámult, olvasván urának szándékát és azt közölte társával, Radics Andrással, ki — a mint mondtam — a várnagyi tisztet viselte és kölcsönös egyetértéssel a levél tartalma helyett mást koholván, hamisítványt adtak vissza anyámnak; azon időtől fogva tehát azt vélvén, hogy Thökölytől többé semmit sem remélhetnek, szándékának kijátszására minden követ megmozdítottak. Befejezván kölcsönös tanácskozásukat, elhatározták, hogy kijárják magoknak a németek jóindulatát, hűségükjükről megfélekedve; és e végre a várat megszálló császáriak vezéréhez, Caraffához küldenek s megígérik a vár megadását azon feltételek alatt, a melyeket saját hasznukért kérni jónak láttak. A nem várt eredménynek Caraffa megörülve, az árulók kívánságához képest határoz a dologban, a minek ezek részéről való végrehajtása az élelmiszerek és lövőkészletek elpazarlásával kezdődött, ennek következtében az őrség rövid idő múlva szükségét szenvedvén, zugolódott és néha zajongott is; anyám azonban tanácskozásra híván azt együvé, okos beszédével lecsillapította; de mivel mégis nem tudott a készakarattal teremtett szükséggel és a szándékosan előidézett éhséggel dacolni és kénytelen volt a gonoszok tanácsába beleegyezni: a vár átadásának módozatára nézve szükségesnek mutakozó írásos megállapodás alapján létrejött a megegyezés a fentnevezett Caraffával, a ki a császártól erre teljes hatalomra szóló levéllel vala ellátva. Te tudod Uram, hogy nem tudom, mit végeztek akkor felőlem; mégis emlékezem arra, hogy kevéssel azután anyám panaszkodott a várfeladás pontjainak meg nem tartása miatt, sőt mi több, néhány hét lefolyása után császári parancs kényszerítette őt velünk együtt árváinak birtokából kiköltözni és Bécsbe rendelve, még Magyarországot is elhagyni. A tél időben megkezdett utazás még annak folyamán befejeződött és mivel a nagyobb gondok kergették a kisebbeket, különben is megszokva a bajokat, alig éreztük az évszak szigoruságát. Mindennapi jótéteményid közt van azonban egy, ó örök jószág, melyet elhallgatni különös hálátlanság volna tőlem. Egy hintón utaztunk anyám, néném és én a női szoba felszerelésével és már a Likava vára alatt fekvő Rózsahegy

városához értünk, a hatalmas hegylánczolatától és a Vág folyó vizétől erősen összeszorított utakon haladtunk, melyek a sebes folyó romboló árvájától elmosva, iszonyu szakadékokat képeznek, — a mi föld van, azt a folytonos ár elragadja és ime váratlanul a nyerges ló alatt az egész part leszakadt, a lovat a (régí szokás szerint) rajta ülő kocsissal együtt a mélységbe lerántotta, ennek a súlya pedig természetserűen az első kerekeket és azután az egész hintót is magával rántotta volna, ha a te láthatatlan jobbold távol lett volna tőlünk, kik veszedelemben forogtunk. Ez volt az, a mely abban a pillanatban úgy a többi előlmenő lovat, mint az utánunk jövő kocsit megállította, a cserjékbe kapaszkodó kocsist és a gyeplőn függő lovat sértetlenül megtartotta és nekünk időt engedett a kocsiból való kiugrálásra, míg a mindenünnen odasiető cselédség a bajon nem segített. Dicsértessél tehát ó Isten, ezen mi megtartásunkért is és gyűljön szeretetedre szívem, mely jótéteményedet sohasem fogja elfelejteni. Néhány napig Rovna nevű kastélyunkban és ledniczei várunkban vesztegeltünk, amely idő alatt, a mennyire emlékezem, anyám fogadásáról és az új helyzethez való alkalmazkodásáról tárgyaltak.

Röviden elmondom neked, ó Isten és nem panaszkodom sóhajtozva, hogy a mig munkácsi várunkban ostrom alatt álltunk, zálogául a hűségre való visszatérésünknek, lefoglalták sárospataki és regéczi váraimat, a melyekből házunknak, azon királyi és fejedelmi családok kihalása után — melyekből én is származtam, — reám háramlott s ott talált minden kincsét a császári kincstárba szállították át. A tiéd volt, a mim volt. Te vetted vissza, mivel talán annak bírása üdvösségem útjában állt. Meggazdagodtak abból többen, mert a több milliónyi értékből (a mint a jegyzékek mutatják vala), nekem egy fillér értéket sem adtak vissza, a császár nevében adott becsületszó daczára. Legyen nekem elegendő, hogy így rendelkezél velem; nem is említek e dologról egyebet, csak köszönetet mondok azért, hogy elvetted tőlem az alkalmat visszaélnem esetleg velők, ha az én tulajdonaim lettek volna. Szívesen elhiszem, ó irgalom forrása és kútfeje, hogy sok oly dolgot elhagyok, a melyért magasztalnom és dicsőítenem kellene tégedet, a magunk és a mi anyánk, a te hű szolgáló leányod mélyen megalázott sorsában. De vajjon méltó-e, ó legfőbb felség, hogy előtted állva és jászlad előtt, ó gyermek Jézus, leborulva, panaszkodjam megalázásunkról és feltárjam sorsunk fordulását előtted, mondom, ki az alázat tüköre vagy. Távol legyen ez

tőlem, szeretettel kérlek, és minden hasonló gondolat; mert nem akarok másról, mint a te könyörületedről emlékezni; gyermekkorom és kegyeidben való szükölködés okozta ugyanis, ha nyomoruságaimat és szenvedéseimet akkor nem hoztam elő neked és ostorozó kezedet nem csókolgattam. Mert hogyha te-néked az én üdvömért meg kellett magadat üresítened, ó igaz Isten, mit nem kellene nekem tennem azért; és minden, a mit tennék, hiábavaló lenne, ha az örök atya igazságának véred hullásával és haláloddal eleget nem tettél volna. Nem is kérsz mást ily megmérhetetlen jóvoltodért, minthogy tégedet szeresselek; ó igazán kedves parancs ez azoknak, kiket a te kegyel-med támogat; de nehéz megérteniök azoknak, a kik nem ismerik szavadat, a melylyel engem sem oly régen ismertetett meg a te kegyelmed. Hadd halljam Uram azt szüntelenül és hadd szolgáljak e világnak és életnek minden veszedelmei közt egyedül neked és hadd kövessem azt az alázat szellemében.

Tizenkettedik esztendőmet töltöttem be azon a napon, melyen az osztrák Bécset elértük, és miután a város kapuinál, melyek megérkezésünkkor (nem tudom, mi okból) zárva voltak, két, vagy talán több órára terjedő ideig várakoztunk volna, kitéve látványossággul a bennünk vérig sértegető népnek: a külvárosba, az Augustinus atyák klastromába kísérték, a hol aggodalommal várta a most már te benned nyugvó anyám a mi rendetlen fogadtatásunk végét; de hogy kicsoda, kinek nevében, mit mondott neki, te tudod Uram, hogy én nem tudom; csak arra emlékezem, hogy estefelé egy kocsi jött értem és nénémért Juliannáért, hogy Kollonics érsekhez vigyen, a kire Lipót császár, miután a maga részére tartotta fenn a felettünk való gyámkodást, a mi nevelésünk és a mi birtokaink kormányzásának gondját bizta. Tőle nem rangunkhoz méltón, hanem korunk miatt lenézéssel fogadtatva, hamarosan vele együtt kocsiba ültünk, mert azt mondta, hogy a császárnak fog bennünket bemutatni. De ó Uram, te magad tudod, mily nagy volt az én fájdalom, a mikor a kocsi megállt és a nyitott kapun át Szent-Orsolya-rendü apáczákat pillantottam meg, a kik néném-et, a kit az érsek erőszakkal taszigált be, noha sirt és ellenszegült, tőlem erőszakkal elválasztották.

Miután ez megtörtént és a kaput bezárták, engem, a gyámoltalant, kit anyámtól és néném-től könny és zokogás közben választottak el, egy bizonyos embernek, ki az érsek birtokainak kormányzója volt, lakására vittek tanitómmal Badinyival és Kőrösy kamarásommal, a hol három napot töltve anyám

miatti aggodalomban sóhaj és panasz között, a negyediken megkaptam az engedélyt, hogy elbucsuzás végett anyámat és testvéremet, azt lakásán, ezt az apáczák ablakrostélyánál meglátogassam. Mert megmondták nekem, hogy Bécsből távozni fogok, de hová? ezt készakarva eltitkolták. Ó Uram, még most is méltatlansággal emlékezném ezekről, ha a te kegyelmed nem igazgatná az én gyarló voltomat.

Akkor nem tudtam, mit akar velem a te szentséges és igazán imálandó gondviselésed; de megmutattad azután, hogy jogos volt megalázni a fejedelmi gyermeket és már akkor megtörni nyakasságát, hogy minden életsorsában, melyen általvezetted és vezetted őt, tudjon a te ígádroz alkalmazkodni, mely azoknak, kik azt így hordják, felettébb gyönyörűsége. Bár csak Uram elibéd vittem volna könnyeimet, melyek anyám utolsó ölelésekor szemeimből ömlöttek; utolsót mondom, mert többé nem engedték meg nekem, hogy lássam őt. Az anyai szeretet fakasztotta könnyeket testvéremhez vittem, kinek megpillantásakor a klastrom ablakrostélyain át még jobban megeredtek azok; rövid volt itt is, amott is zokogástól megszagattott beszédünk, helyét a sóhaj foglalta el; mert igen mély volt köztem és néném közt a gyengéd érzélem, a mely mindkettőnk részéről anyánkban egyesült, ő pedig viszonzta azt; mindazáltal el merném mondani, hogy nagyobb mértékben áradozott az felém, mint néném felé.

Ez is a te jótéteményed volt bennem, Uram, mert te adtad belém azon fiui engedelmességet, a mely vele az ő haláltusájában is, a midőn rólam megemlékezett, tanubizonyosságot tétetett mellettem, hogy sohasem szomorítottam meg őt. Miután a nap sirással és szívem keserűségében telt el, a következőn az érsek saját hintájába ültetett és egy, a szerencsétlenül jártak gyógyítására szolgáló kórház templomában misét hallgatván, egy bizonyos eiskorni préposttal, a ki engem kísérendő vala és tanítómmal, Badinyival egy közönséges s az ily fajta kocsik természete szerint eléggé rongyos bérkocsiba ültem, a mely elé két lovacska volt fogva. Itt se emlékezzél meg, ó Uram kérlek, az én tudatlanságimról, ha nehéz keserveimet őszintébb szívvél nem adtam elő neked, ámbár nincs kétségem abban, hogy gyakrabban mondtam neked; de talán a gyermekek szokása szerint, kiket büntetéssel ijesztenek, csak féltelek, de nem szerettelek téged. De bocsáss meg Uram, mert még nem volt elegendő érett értelmem annak megismerésére, hogy igazán te tartottál meg és vigasztaltál keserveimben, melyeket fentebb

elsoroltam, nyomorúságaimban és megaláztatásomban csendesítettél, a mint hogy ezekkel is a következőkre megerősítettél. Lassan haladtunk előre és csak utazásunk második napján mondták meg nekem, hogy Csehországba visznek. Egyedül tanítóm, a ki a mint birta, szomorúságát előttem rejtegette, vigasztalt jelenlétével, és azzal a reménységgel, hogy továbbra is mellettem marad. Mivel sem a nyelvvel, sem a szokásokkal ismerős nem voltam, minden újnak tűnt fel nekem és minden egyes tárgy felújította fájdalmamat, a melynek oka az anyámtól és néném-től való elválasztás volt. Nem tudtam ugyanis, hogy te minden helyen velem vagy; zsenge koromnál fogva gyarló természetem majd feledni akarta a multakat, majd újabb könnyhullatással visszaidézte emlékezetembe azokat. Mert ezen természetszerű váltakozással szoktad, ó Isten, az emberi esendő természetet fentartani és nem is marad meg soha egy és ugyan azon állapotban, mivel a jó és a gonosz, a vigasztalás és a fájdalom, a kívánság és a gyönyörűség váltakozásai által szembe-tűnően természetes eszközökkel igazgatja az ő életét a te gondviselésed, melyet élő hit nélkül gyakran említ, de kegyelmed nélkül nem ismer és nem bízik abban. Ennélfogva nyomorúságokban türelmetlenné lesz, a jövőre ismeretét illetőleg kíváncsi, azt hívén, hogy ő az egyiknek és a másiknak is intézője. A kinek azonban élő hite van s hiszi, hogy te vagy mindeneknek teremtője és megtartója, és meggyőződik arról, hogy e két tulajdonságonál fogva te mindenekről gondot viselsz, az az aggasztó események miatt sem nyugtalanodik: mert tudja, hogy azok a te hatalmadban vannak és nem az övében; hiszi, hogy tőled jó minden jó s legfőképen az ő megtartása és azért szeret tégedet, és mivel szeret, jóságodba veti reményét; nem örvend ekkor a szerencsében, hacsak nem azért, mivel te adtad azt; lelki nyugalommal keresi mindig a te tetszésedet; hogy pedig megnyerje azt, kutatja és követi parancsolataidat. Ő megszomorodottak vigasza, ha a te kegyelmed megtanított volna akkor engemet ezekre, sokkalta jobban megvigasztalódtam volna általuk, mint tanítóm jelenléte által; mert már akkor felismertem volna, hogy jövevény vagyok e földön és kevés különbség van abban: vajjon Magyarországon, vagy Austriában és Csehországban vándorlok-e; meg lettem volna tehát győződve, hogy nekünk nincs más hazánk, mely felé törekednünk kell, mint az égi haza, és ennélfogva megvettem volna családunk gazdagságát, a fejedelmek hiú dicsőségét és czimét, a melyek csak az emberek képzeletében élnek és azért elmúlnak.

Mert gyakran és haj! a fejedelem töbnyire mindig koldus a földön, a te színed előtt, és a koldus a földön fejedelem te előtted. Így te benned Uram, hazámat, kincseimet, fejedelemségemet és dicsőségemet, anyámat és nénémet megleltem volna és örvendő követtem volna gondviselésed intézkedéseit. Távol legyen tőlem, Istenem, bírálni ítéleteidet és kérdezni, miért nem ártatlan és minden bűntudattól ment koromban nyilatkoztattad ki nekem ezen dolgokat, a melyeket most, a legnagyobb bűnösnek, 40 éves koromban a te irgalmad kijelentett. Azt mondod: a gyermekeket és kisdedeket szereted és mégis engem, a bűnöst, jobban szerettél, mivel többre tanítottál, mivel megszerettetted magadat velem...

Válságosak voltak igazán azok az évek 1697-től egészen a század végéig — úgy Magyarországra, mint a magam sorsára nézve; mivel pedig elhatározta Uram, hogy ezt megváltoztad, minden ellene törő körülmény erejét elvette a te határtalan bölcseséged. Ezen években jött létre a béke a francziákkal és a törökökkel; azután a császárnak, ki akkor József király volt, a házasságkötése, fiúgyermekének születése és nemsokára rá bekövetkezett halála; Kinsky rosszindulatú szándéka velem és rákövetkezett halála; s ugyancsak a parasztok mozgolódása és zendülése, mely megelőzte ezeket. Mindezek szükségesek valának a következőkhöz, a melyek felől csudálatosképen intézkedett a te gondviselésed! Meg kellett ismernem a bécsi udvarnak reám vonatkozó terveit, hogy felzavarodjék életem nyugalma, a melyet — a mint mondtam — jobbára vadászatban töltöttem el; meg kellett győződnöm lelkemben, hogy a fentnevezett udvar politikájának titkos tervében elvégzett dolog az én tönkretételem és házamnak Magyarországból való gyökeres kiirtása; és ámbár azt következtethettem a császár fentidézett feleletéből, hogy ő ezt nem akarta egyenesen, mégis, hogy a ministerek másképen éreznek, arról világos meggyőződést szereztem a nénémmel való viszálykodásom szításából, valamint abból, hogy keresve keresték az ürügyeket vádalapúl arra, hogy énnekem a fentérintett mozgalmak szításában részem volt. Elárulta ugyanis nekem Kinskynek egy bizalmasa, Marsigli, hogyha akkor, amikor a parasztmozgalmak folytak és Vaude-monthoz való csatlakozás szándékával Magyarországra mentem, vissza nem tértem volna, elfogatásom bevégzett dolog, mert már a fentnevezett herczegnek ki is adták az erre vonatkozó rendeletet. Így rosszabbodott napról-napra helyzetem. Azért veszedelmes volt Bécsset elhagynom s birtokaimon időz-

nöm, és felettébb terhes Bécsben laknom. A teledő német katonaság tönkretette nyomorult jobbágyaimat távollétem alatt és panaszaik igen-igen szomorítottak, ha közöttük voltam; elhatottak azok a te füleidhez óh szegények atyja, és kétségtelenül azért nem maradtak el a következmények.

A pogány zsarnok példáját utánozta a császári katonaságnak a pénz kizsárolásában követett eljárási módja és ezt még bűnökkel tetőzte! A kik fizetni nem tudtak, azoknak meggyalázták feleségeiket és a tartozás lerovása érdekében saját férjeiket kényszerítették, hogy őket odaengedjék, s azoknak szemeláttára követték el... Másokat vertek néha addig, míg a verések alatt ki nem adták lelköket; s csekély sértések is s néha a nyomoruság fakasztotta panaszok is halálbüntetést vontak magok után. Ezeket és ezekhez hasonló gonosz lélek sugallatára kieszelt kínzásokat a közkatona a népen, a tiszt a nemességen gyakorolta. A panaszok felületes vizsgálatánál egyetlen német katonának több hitelt adtak, mint a magyar tanuknak, és azért elítélték és gyakran meg is büntették az ártatlanokat; és midőn így a katonai rend összeesküdött a rombolás munkájára, a tiszt szemet húnyt a katonának, a generális a tisztnek. Ezen dolgok felforgatták az ország törvényes kormányzatát; a vármegyék főispánjai és alispánjai s alantasabb tisztviselői hivatalos teendőiket nem végezheték; a kik buzgólkodtak tisztökben, azokat vagy a rebellis gyalázó nevével illették, vagy ilyenekül is tartották; így gyalázták, sőt néha még meg is verették őket. Ezeket az udvarnak jelenteni többnyire hiábavaló volt; sőt mi több, az elintézés sürgetésével járó kiadások növelték azon költségeket, a melyeknek megfizetése a németektől kizsárolt népre háramlott. Hadbiztosoknak nevezték azokat, kik a hadbaszálló, vagy téli szállásra visszatérő katonaság szemléit és pénzküadásairól szóló számadásokat vezették, azon meghatalmazással, hogy a panaszosoknak elégtételt adjanak; de ez a hárpia-fajzat is a nemzet romlására tört. Némelyek közülök ajándékokat kaptak a németektől azon czállal, hogy elmarasztalják a magyarokat; mások viszont a magyaroktól, hogy a kihágásokért a katonaságtól levont bírságpénzt az ajándékadás fejében megkapják.

Voltak köztük olyanok, a kik színlelt részvétből visszatúsították az ajándékokat, de a népnek és vármegyéknek iszonyú uzsorára kölcsönöztek pénzt. Ezekhez járult a helyőrségek sűrű volta és ezek parancsnokainak türhetetlen haszonlesése. Egy részök eltulajdonította magának a tulajdonos urak



földjeinek és rétjeinek haszonélvezetét akkora kiterjedésben, a mennyire egy kilőtt ágyugolyó elhatott; más részök csapszékeket, mészárszékeket, vámházakat emelt a portákon; egyesek pénzt kölcsönöztek jobbágyainknak és a kamatnak készpénzben megfizetése helyett mezei munkákra kényszerítették őket, melyekre a vonakodókat, semmibe nem véve az ő eddigi földesuraikkal szemben tartozó munkáikat, erőszakkal hajtották el; és így birtokaink jövedelmét a németek húzták, mi pedig az urak nevét viseltük. Hogy ezeket büntetlenül cselekedhessék, a generálisoknak évi díjat fizettek; és így a panaszttevők mindenütt süket fülekre találtak. Ha pedig Bécsben jelentették be a panaszt, az információ beszerzése végett leterjesztették a nevezett generálisokhoz és a költekezés gyümölcseként az ő bosszuállásuk jelentkezett, melylyel lesujtottak a panaszttevőre. Nem orvosolta meg e bajokat a törökkel Karlóczán kötött béke, sőt minden rosszabbra fordult és a nemzetet végső romlással fenyegette az ujszerzeményi bizottság felállítása, vagy a mint nevezni nem szégyelték, a török jog életbeléptetése, a melynél fogva Lipót császár, — a ki megfeledezett azon esküpontokról, a melyekre az esküt letévén, a magyar koronát elnyerte, és a ki megfeledezett azon ígéretéről, hogy esküjének kötelező erejénél fogva az országnak a törököktől visszaszerzendő határszéleit nem fogja a magáéinak tulajdonítani, hanem uraiknak, a kiktől elfoglalták, visszaadni és a koronához csatolni, — bármit ragadott is ki a pogány kezekből magyar vérről és magyar pénzen, tervszerűen eltulajdonította a maga kincstárának. Ennélfogva a mágnásokat és nemeseket kényszerítették okirataik felmutatására és jogaiknak igazolására egy illetéktelen forum előtt; az eredeti bemutatott okleveleket azután visszatartották és a századok óta birt javaiktól büntetlenül fosztották meg tulajdonosaikat, ha csak nagy árért vissza nem váltották azokat. Ezekből, miután részben várakat csatoltak hozzájuk, uradalmakat alakítottak, melyeket a császár ministereinek adományozott. De még e bajok mind nem valának elegendők, el volt határozva ezeknek betetőzése; azért is az ország minden főméltóságát, a zászlós urakat és főispánokat a fennálló törvények ellenére az országon kívül Bécsbe idézték és mivel addig az ideig a mi pénzt kizsaroltak, az önkéntes segély nevét viselte; azt akarta az udvar, hogy az adózás állandósítása és annak mennyisége felől határozatot hozzanak; hogy az ország törvényeit a Kollonics érsek készítette tervezet értelmében módosítsák; és a mi legfőbb: hogy a nemesi kiváltság-

tól a szegényebb nemeseket megfoszszák és a főbb nemességét megszorítsák. Ezeket s ezekhez hasonló dolgokat tártam én ó királyok királya, nyilvános kiáltványomban a keresztyén világ szemei elé; ezek ejtettek szomorúságba magyarországi időzésem alatt; ezek indítottak engemet arra, hogy a hazai jogok és törvények védelmét, a melyekre mint sárosi főispán megesküdttem, egész lelkesedéssel szolgálni és érette életemet is kockára tenni, kötelességemnek mondtam! Erdély szabad fejedelmeinek örököse voltam; és máskülönb a magyarok nem a királyoknak, hanem a törvényeknek alattvalói; kiváló jelentőséggel bír ez Lipót uralkodására, a ki ellen, a mennyiben az ország jogait és kiváltságait megsértette, a fegyveres felkelésre szabadságot adott II. Endre Magyarország királyának aranybullája, melyet Lipót utóda József, csak ebben az egy pontban változtatott meg. Az udvar a mágnásokat a fentérintett előterjesztések elfogadására ígérekkel és fenyegetésekkel ösztökölte, és a nádort, vagyis az ország helyettes királyát, Eszterházy herceget sok kitüntetéssel lekötelve, meg is nyerte a maga feltett szándékának. De te, ó könyörülő Isten, felserkentetted egynehány keveset, a kik semmi árért fel nem hagytak a tiltakozással és csak zászlóvivője Széchenyi Pál kalocsai érsek, veszprémi főispán volt; a dolognak vége az lett, hogy a mágnások e tanácskozása azon kijelentést tette: az ország ily életbe vágó ügyei és sarkalatos szabadságai felől az ország belsejében egybehivandó országgyűlésen kívül döntő végzést hozni, a törvények tiltják. Így a gyűlést az udvar bosszúsán feloszlatta. Én is Bécsben voltam akkor, de tanácskozásaiktól távol tartottam magamat, ámbár hivatalos kötelességem lett volna jelen lenni; nagy fájdalmára volt szívemnek, látnom mindenfelől hazám nyomorúságait; a bécsi ministeriumnak pedig reá vonatkozólag kovácsolt terveit, minthogy sokat forgolódtam a németek társaságában, jobban ismertem, mint az egybegyűlt mágnások. Napról-napra jobban éreztetted velem Uram ezen szomorúságokat s szívemet és lelkeket nagyobb dolgokra készítetted elő; végül a te műved volt az is, hogy nénémel való perlekedésem alkalmából Bercsényi Miklós gróffal, unghi főispánnal szorosabb ismeretségbe léptem, a kit azután váraink közeli szomszédsága miatt gyakran meglátogattam; és így a vadásztatás közben megnövekedett kölcsönös bizalom szoros és őszinte barátsággá fejlődött, a mely velem az én, vele az ő szomorúságait beszéltette el gyakorta, és ezekre mind a ketten kerestük a gyógyító irt. S nem kis csudálkozással és vigasztaló-

dással tapasztalta ő, hogy a német köntös rajtam magyar és igazán honfi szívet takar, melyről a nemzet általában másként vélekedett és azért az ország és haza ügyeiről nem is merészt velem senki sem beszélgetni; pedig egyes előkelő és tekintélyes nemesek eleget keseregtek azok miatt egymás között; de miután a gróftól értesültek az én rejtettebb gondolataimról, rendkívül megörültek. Mert egyedül az én személyem volt az, amely az én házam, az én őseim tekintélyénél fogva az egyformán gondolkodók szándékait egyesíteni bírta és a külföld keresztyén uralkodóinak baráti támogatását kieszközölhette. Én rám varakozott inkább, mint bárki másra a dédapám, első György által Ferdinánd császárral kötött nagyszombati békének helyreállítása, mely akkor a később nagyobbbrészt eltörölt szabadságait az országnak megszilárdította. A francia és svéd királyokkal akkoriban kötött szövetsége utódaira is kiterjedt és azért egyedül engem illetett ahhoz folyamodni. Mindezekkel való komoly számotvetés megnyerte nekem a mágnások és nemesek jóindulatát, a kiket addig szokásaim, ruházatom és életmódom, de leginkább a parasztmozgalmakban a császár iránt tanusított ragaszkodásom tőlem elidegenített és velem szemben tartózkodóvá tett. Úgy beszélek Uram, a mint akkor éreztem; most ugyanis kinyilatkoztattad nekem, hogy mindezek a te gondviselésed titkos kezei által történtek, a melynek felettébb kegyelmes tanácsaiból elrendelted, hogy annyi súlyos csapás és oly sok dicsőség és végül ujabbi megalázás szoros utjain által veled egyesüljek, és ezen viszontagságok utján a jó- és a balszerencsét megismervén, tanuljam meg, hogy hiúságok hiúsága minden a nap alatt a te szerelmeden és a te szolgálatodon kívül...

Most pedig rátérek arra, hogy visszaidézzem emlékezetembe az egész Magyarország és az egész magyar nemzet ügyével kapcsolatos dolgokat. A te gondviselésed előkészít vala a nyilvános fellépésre, hogy a visszavonultságból kilépve, az uralkodó fejedelem méltóságát öltözzem fel, a melynek jegyét már származásomnál fogva is magamon hordtam ugyan a te jóságodból, mindazáltal tetszett neked a te igazságosságodat házam irányában gyakorolnod, tetszett megaláznod s elnyomatnod azt a Magyarországon uralkodó osztrák ház által, hogy én is így annyi megalázáson keresztül, bizonytalan utakon által érjem el dicsőségemet. — A mint eddig irtam, ámbár ezeket elhatároztad, még sem azért akartad, hogy azonnal meglegyenek, hanem előbb sokkalta inkább, mint eddig sanyargattál engemet;

de ez is a te kegyelmed munkája volt bennem; mert dicső-  
k valának a te fiad béketűrésének és az ő követésének példái;  
ó vajha oly lélekkel hordoztam volna keresztjét, a mint utála-  
tosságaim jóvátételére illett volna; de megvallom fájdalommal  
és bűnbánólag, hogy folyton-folyvást visszaéltem kegyelmeddel,  
és igazán, ha a balszerencsében lelkemnek valamelyes bátorsága  
megnyilatkozott, annak tárgya nem te voltál, nem a te szerel-  
med, hanem az önnönmagamé; kezedből vettem a csapásokat,  
felismertem, hogy tőled jönnek és megérdemlem azokat; szájjal  
is szokásból mondtam neked köszönetet, de szivem és cseleke-  
deteim messze maradtak tőled és így valósággal hazudtam  
neked! Megkezdtém hazám felszabadításának művét, a saját  
magam és a nyomorult nép szenvedéseitől indítva, melynek  
sanyarúságait az elmondottakban alig érintettem, mert sok és  
nagy sanyaruságokban volt osztályrésze. Azt hittem ezenfelül,  
hogy esküből folyó kötelességem volt megmenteni a hazai  
törvényeket, felsegíteni a nyomorultakat, megszabadítani a  
szülöteleneket és árvákat az elviselhetetlen igától, a mit a jog  
és a méltányosság ellenére raktak reájuk. És ezen indító okokat  
most sem helyteleníti lelkiismeretem, de ezen nagy munkát nem  
a te segedelmed hívásával, nem az abban vetett bizodalom-  
mal kezdettem el, és a mi legfőbb, nem az én életem tettleges  
megjobbításával, hanem a világi politika szabályai és elvei, s az  
emberi bölcsesség csalóka számításai szerint. Távol volt tőlem  
ugy a dicsőség, mint a magasabb méltóság vágya, avagy a  
korona elnyerésének kívánása; de annak daczára, az a hiú  
vágy, vagyis inkább az önnönmagammal való meglegedés  
gyönyörűsége vezetett; hadd bánkódjam kérlek ezek miatt,  
a mennyire kell, hogy a te irgalmadtól támogatva, eleget tehes-  
sek a te igazságodnak; mert valójában ezentúl egész éltem  
folyama alatt a kívánság ezen ösztöneitől hajtva, az erkölcsi  
derékségnek igen sokszor adtam tanujelét, és az országot kor-  
mányozva, igazságot szolgáltattam; jól cselekedtem a szüköl-  
ködőkkel, az egység gyakorlatait folytattam, a külső vallásos  
életet ápoltam, tartózkodtam a fényüztől, mértékletes voltam  
a táplálkozásban, tisztának látszotam, a balszerencsét erős  
lélekkel hordoztam és a jó szerencsében nem bizakodtam el, a  
közügyeket magánügyeimnek elébe helyeztem, a napokat s  
éjjeleket nyughatatlanságban és munkában töltöttem; a gaz-  
dagságot megvettem, egészségemet, életemet és házam saját  
előmenetelét a közjónak mögéje helyeztem, lelkiismeretes vol-  
tam az adott szó megtartásában. De az erényességnek mindezen

üres bizonyosságai bűnök voltak a te színed előtt; mert ama phariseismusból eredtek, melyet te ó Jézusom, a te beszédedben annyira elítéltél.

A század utolsó éve, tudniillik az 1699-ik járta, melynek folyamata alatt baráti beszélgetés közben, bizalomra gerjedve egymás iránt, az ország bajainak és nyomorúságainak meg-  
orvoslására vonatkozó terveimet Bercsényi gróffal közölni kezdettem, minthogy már előzőleg hosszú évek óta sem sürgető felszólalásokkal, sem hangos panaszszal, sem alázatos könyör-  
géssel az udvarnál tett kísérlet nem hagyott fel semmi reményt arra nézve, hogy a dolgok rendje megváltozzék; azért nem is gondoltunk többé ezeknek újból való felvételére, hanem az iga-  
lerázására, melyet nyakunkra nehezeden éreztünk. De fontolóra vevén a belső viszonyokat, mindenünnen legyőzhetetlen nehézségeket láttunk elibénk tornyosulni; az országban bőven volt császári katonaság, a várakban és városokban mindenütt katonai őrség, kincstárunk üres, az egész országban alig volt valamelyes pénz, semmi hadikészlet. Hogyha az európai külügyek állására vetettük is tekintetünket, nem kisebb akadályokra bukkan-  
tunk amazoknál. A francziákkal és törökökkel kötött béke után nem maradt senki ellensége az osztrák háznak, a mely a török feletti folytonos diadalaival oly rémületbe ejtette e pogány nemzetet, hogy ettől nem lehetett többé semmit sem remélni; miután még Magyarország éjszaki szomszédját, tudniillik Lengyelországot vettük szemügyre, itt is zavaros arcot mutatott a remény. Én ugyan megtudtam, Bécsben sokat érintkezvén külföldi ministerekkel, hogy Ágost király, a ki néhány évvel azelőtt a császári udvar mesterkedései következtében a szász választó-fejedelemségből került a lengyel trónra, nem felel meg egészen a nevezett udvar várakozásának, és hogy a fejedelem harci és világi dicsőségre szomjuhozván, háborút keres; de egyáltalában nem volt tanácsos, sőt veszedelmes, egy idegen fejedelemnek, ismeretlen udvarának szándékunkat feltárni. Németországban a viszálynak igen sok magva vala elhintve, hanem ezek kicsirázására még soká kellett volna várni; mert a császártól a hannoveri háznak, a birodalom akarata ellenére adott új választó fejedelmi czim, a fejedelmek tanácsát felháborította, sőt bizonyos oldalról azt mondogatták, hogy a királylyal keresik a szövetkezést. Végül így bírálgatván a királyok és fejedelmek helyzetét, éledtek reményeink, de elhatározásra nem tudtunk jutni. De ó te, a birodalmaknak és országoknak sorsát szavaddal kormányzó megfoghatatlan gondviselés, ki

egész Európa ügyeinek felforgatását, országok királyságok megdöntését és ujjaalakítását elhatározta, a mi aggodalmainkat is csillapítani kezdte! Bécsben voltam, a midőn a ryswicki béke megkötése után Európa minden fejedelme, előre látván hanyatló egészségéből II. Károly Spanyolország királyának halálát, tervezetni kezdett ezen királyság trónjának betöltéséről, a mi szinte hirteleni forrongásba hozta lelkeiket és az ügyeknek fordulatot adott. Csaknem mindnyájan megegyeztek a bécsi udvaron kívül a bajor választó-fejedelem fiában, Lipót császár leánya gyermekében; de miután ez is még mint gyermek, rövid időre rá elhalván, vagy a mint némelyek vélekedtek, láb alól eltétetvén, felujította a mozgalmat; és ettől fogva a császári udvar ezen királyság trónöröklési jogának kézhezkerítését tervezte, — a miért a francia király, az angol, holland fejedelem és az olasz állam joggal tartván az osztrák ház hatalmának tulságos megnövekedésétől, és előre látván az európai hatalmasságok mérlegének az ő javára billenését: még Károly király életében tanakodtak az ő utódjáról. Kinsky halálával a császár első ministerét, a vele egyidős és vele benső viszonyban álló Harrach grófot követül Spanyolországba küldte, hogy ő mint a királynőnek, Eleonora császárné testvérének tanácsadója, a dolog érdemére nézve döntést eszközöljön. De mivel a dolgok másképp voltak elvégezve, mint a hogy az emberek vélekedtek, meghiusult szándékuk és szétfoszlottak tervezgetéseik; mert a mint én hallottam, volt a királynőnek egy kedvelt és bizalmas komornája, egy bizonyos, a Németbirodalomból való «Perlips» nevű nemesnek özvegye, s a királynő jobbára az ő tanácsai értelmében gyakorolt befolyást királyi férjének elhatározásaira; ezzel Harrach gróf — a mint mondják, személyes ellenségeskedésbe keveredett, a minek következtében a királynő igen haragudott Harrach megbízatásáért — így híresztelték és ezért az ellenfeleknek jobban kedvezett, — így hitték Bécsben. De mellőzöm e hallomásból tudottakat. Nekem ugyanis elég az én ügyemet illetőleg az eseményről beszámolnom, a mely nemsokára a császár várakozásával ellenkezően ütött ki. Bécs-ujhelyben volt az udvar, hol a közeli Alpok hidegétől szelidült forró nyári napokon vadászatokat és szini látványosságokat rendezett; itt értesítették a császárt a francia, az angol, a holland hatalmasságok közt a kölcsönös megegyezéssel, titkos tanácskozásokon megállapított és a spanyol királyságnak a király halála utáni felosztására vonatkozó egyezségről a nevezett hatalmak követei, kitűzván az időpontot is nyilatkozat-

tételre, vajjon az egyezséget elfogadja-e? Miután én mindezeket magoktól a követektől, mint barátaimtól megtudtam, a jövő eseményétől és a közlő háború sejtésétől jókedvűen Magyarországra mentem, hogy megvigyem a dolgok alakulásának híret barátaimnak; ezekkel egyértelműleg elhatároztuk aztán, hogy szándékainkat a francia királylyal közöljük és az ő pártfogását kikérjük, mert ehhez folyamodnom feljogosított déd-atyám szövetsége, melynek hatálya kiterjed a szövetkezők utódaira is. Egyedül az a kérdés maradt eldöntetlen: vajjon ennek szóbeli közlés és a nevezett király követeihez küldendő megbízott, vagy pedig a királynak irandó levél által kellene-e megtörténnie? Ismertem Villars herceget, ki akkor őgróf, később pedig Franciaország maréchalja volt, és mint követ lakott Bécsben; hanem az ő nagy barátsága Savoyai Jenő herczeggel és más főrangakkal, s hogy a beszélgetés közben szája eljárt, és több más dologban tanúsított oktalansága miatt elfordult tőle bizalmam; Du Heron őgróf pedig, ki a lengyel udvarnál volt küldetésben, ismeretlen volt előttem. Végre te ó Isten, ezen eszközökre nézve úgy rendelkezél, hogy dolgunkat egyenesen a királyhoz irt levél által kezdjük el, hátra-maradván még az az egyetlen nehézség, hogy egy levélvivőre találjunk, — de ez is kevéssel azután megszűnt.

Volt a házamban egy Longueval nevű ember, származásra nézve, a mint mondá: lüttichi nemes, a Badeni herczeg gyalogezredében százados, éles eszű, ügyes és állandó könyvbuvárlatainál fogva igen művelt ember, a ki miután vele ugy három évvel e történtek előtt, véletlen esettel ismeretséget kötöttem, annyira érdeklődni látszott ügyeim iránt, hogy hűségéhez a gyanunak még árnyéka sem férhetett. Ő, miután a szomszédos állomásokra helyezték át ezredét, felebbvalóitól szabadságot kérvén, igen sokat tartózkodott udvaromban, és minden útonmódon s igyekezettel megnyerte jóindulatomat s végre bizalmamat is. Miután ez a hosszú idő kipróbálta, a mint hittem, mindenféle körülmények közt az ő hűségét, a mikor ezredének állomáshelye megváltozott, — a mennyiben őt az én birtokaimtól, a hol időztem, jó messze eső árvai helyőrséghez osztották be, ezen időtájt hozzám jött azért, hogy mielőtt magán ügyeiben egy bizonyos időre Lüttichbe, hazájába menendő, eltávoznék, vegye utasításaimat, ha volna részére valami parancsom. Kitűnő alkalomnak találtam ezt arra, hogy a francia királynak levelet küldjek, és mivel egyébként feleségem szülési ideje közelgetvén, vele Bécsbe menni feltett szándékom volt, Longuevalt rende-

leteim vételére odautasítottam, miután közöltem vele nagyob-  
bára szándékaimat, melyekhez ő szívesen hozzájárult és meg-  
ígérte, hogy ezen utazás ürügye alatt Párisba is ellátogat.  
Igy egyengetted, ó kifürkészhetetlen gondviselés azon utakat,  
melyeken engem az ingoványba vezettél, hogy annak idején  
nyilvánvalókká legyenek a te nagyságos dolgaid; így rejtjed  
el az örvényeket azok elől, kiket az emberi bölcsesség világa  
vezet, és a te parancsolatid ösvényeiről letérve, azt és nem téged  
választanak lépteik vezéreül; ezek közé tartoztam én boldog-  
talan is akkor, és azért elbuknom, de végre a te jobbod megse-  
gítő hatalma által felkelnem és a célhoz eljutnom kellett, melyet  
a te irgalmad tűzött elibém...

Az ügyek állásáról barátaim értekezletén, kiket Bercsényi  
grófon kívül csak név szerint ismert Longueval, jelentést tevén,  
várandós állapotban levő feleségemmel lassan és a nyári hőséget  
kerülendő, többnyire éjjel Bécsbe utaztam, a hol az új századdal,  
1700-ban egy fiugyermekkel újabb áldásban részesítettél Uram,  
ki ..... napon született és a József György nevet nyerte;  
ennek gondviselője egyedül csak te vagy, árváknak atyja; mert  
már három hónapos korában ellenségeim kezeibe került, a midőn  
én feleségemmel együtt Bécsből távozván, alkalmas egyének  
gondjaira bízom, s nem is láttam többé.

Október végén megérkezett Longueval Bécsbe, hogy uta-  
sításait és a levelet, a mit általa a francia királyhoz küldeni  
elhatároztam, átvegye; ennek megfogalmazását és megszer-  
kesztését, mivel akkor e nyelvben még nem voltam eléggé jára-  
tos, ő reá bízom. Zárt ajtók megett az ő tollbamondása után  
irtam meg azt és november elején neki ezt egy Barbesieux  
ministerhez irt másikkal együtt, átadva, elbocsátottam utjára.  
Egyedül ezt tartom érdemesnek közölni azon dolgok közül,  
a melyeket félesztendei bécsi időzésem alatt cselekedtem; a  
többi időt hiábavalósággal és a bűnös Babylon renyhe időtöl-  
tésével ütöttem el. Már a télidő és az esővel terhes felhők bizony-  
talanná tették a dunai hajókázást november közepe táján;  
de az ifjui ösztöntől indítva feleségemmel, fiamat Schilling  
asszony gondjaira bizván, hajóra szálltunk és a folyam folyása  
irányában a napok rövidsége, az állomások és a szelek gyakori-  
sága miatt a szokottnál jóval lassabb hajózással Pozsonyba  
értünk, a hol az ország mágnásainak népes gyülekezetében  
hoztak ítéleteket az ugynevezett rövid folyású perekben. A kik  
ezek közül jobb barátaim voltak, midőn érkezésünket megtud-  
ták, a hajóhoz tódulva nógattak bennünket lakomájukon való



megjelenésre; ámde a hajóból kiszállni kedvünk nem volt; s így miután aznap a kedvezőtlen szél miatt ott vesztegeltünk, a következőn eltávoztunk a parttól. A lassu hajózást azonban megunva, Komáromtól postai alkalommal szárazon mentünk Budára, azzal, hogy ott megvárjuk az elmaradt hajók és podgyászaink megérkezését; fogataim kellő számu lóval s udvarom már előbb oda érkeztek. Innen néhány napi pihenés után Gyöngyösre, a magam városába érkeztünk és ott ültük meg, ha nem csalódom, a karácsony ünnepét. Itt értesültem II. Károly spanyol királynak, Európa valamennyi fejedelmétől régóta biztosra várt haláláról, amely teljesen új képet vala az európai ügyek alakulásának adandó. Nem is volt egyáltalában parancsolataiddal, ó Isten, egybehangzó az én lelküetem, a melylyel e hirt fogadtam; türelmetlenül várván ez esetből folyólag a meginduló bonyodalmakat, de nem ismervén a jövőt, sem az engem fenyegető bajoktól nem félvén, elég lelkinyugalommal vártam követem levelét. Nem emlékezem meg azért utazásom körülményeiről, a melyek könnyed életmódomon, vagyis inkább a megszokott idővesztegetésen mit sem változtattak, vadászatással és más hasonló hiábavalóságokkal foglalkozván, azt hiszem, ha nem csalódom, hogy február havában Sárosban voltam és úgy emlékszem, hogy Longueval oda jött a francia király miniserének, Barbesieuxnek hozzám irt levelével; ebben értesit engem királyának hozzám való jóindulatáról; a nevezett követ pedig élőszóval adta elő, hogy a tárgyalások továbbvitelének érdekében az én és a velem együttérzők nevében meghatalmazó levél küldését kívánják, a melynek egybeállítása érdekében elhatároztam, hogy Munkácsra megyek és ezalatt Unghvárott Bercsényi gróffal és egyebekkel, kik oda valának egybegyüvendők, értekezem, s két nap mulva a rövidség okáért meg is indultam hegyi ösvényen és a hótól teljesen elborított utakon, s farsang végére Unghvárra érkeztem. Kétségkívül a te különös gondviselésed okozta, ó végtelen jószág, hogy ezen fontos ügyeket mi oly felületesen tárgyaltuk; egész három napi ott mulatásomat vadászással töltve el, úgy futólag beszélgettünk Longuevallyal a dolgok soráról, és részben színlelt, részben czélszerűségi okokból mindenki elhalasztandónak vélte a tárgyalásokhoz megkívánt meghatalmazás elküldését; én ez ellenállást akkor a fentnevezett grófnak tulajdonítottam, a ki ipa, Csáky István gróf, országbíró halálával megüresedett felső-magyarországi főkapitányságot szorgalmazandó, útra készült Bécsbe; s azt gyanitva én is, hogy ebből folyólag gondol-

kozása megváltozhatik, lassan mozgattam az ügyeket és lanyhaságot színleltem; de nem akarva a francia udvarral megkezdett levelezést teljességgel megszakítani, a miniszternek egy második, Longueval diktálta levelet irtam, a melyben a gyakran említett megbízás elküldését rövid idő múlva megígérvén, a király jóindulatáért köszönetet mondtam és a Munkácsra magammal vitt és néhány napig ott időző Longuevalt elbocsátottam. Nem ismerem Uram, mindez óráig ezen ember eljárásának csalárd módját és azt, vajjon őt az én árulásomra az udvar biztatta-e fel, vagy a bűn elkövetésére tulajdon gonoszsága vitte-e rá. Nem gyanítva semmit azokból, melyek a te intézkedésedből reám várhoztak, a negyven napi bőjtöt, melyet sok esztendő óta inkább a kivánságtól, mint a szükségérettől indítva elhanyagoltam, a húsételtől való tartózkodásban, mégis nem az egyház értelmében elrendelt bőjtöléssel, a közelgető husvéti ünnepekkel együtt Munkácson töltöttem; és mivel megostoroztatásom ideje közelített, nem törődve az utak nehézségeivel, melyeket a rendkívüli vizáradások okoztak, elhatároztam, hogy Sárosban hagyott beteges feleségemet meglátogatom és ott néhány napig időzve a vadászásra szánt tavaszi időt Szerencsen töltöm; és azért udvarom nagyobbik részét, csekély testőrségem kis csapatát néhány cseléddel véve magam mellé, fele útról előreküldtem oda a podgyással, magam pedig letértem Sáros felé. Imádatl szivem alázatában, csudálom, a mikor e sorokat írom, láthatatlan kezdet, ó mindeneket elrendelő és kormányzó gondviselés, elmémben hánytorgatván elbizakodott vakságomat, melytől vezetve, nem törődtem ezen út veszedelmeivel, a vizpatakokon, melyek máskülönből meglábolhatatlanok voltak, minthogy a hidak összedőltek, úgy keltem át, hogy a kocsiba fogott lovak usztak és a kerekek a talajt alig érintették.

Igy tettem ki magamat a veszélyeknek, nem tudva miért siettem, azonkívül, hogy az ifjui lélek gyönyörködött az akadályok legyőzésében és bűnös ösztönnel valójában megkisértett tégedet határtalan jószág, kinek bosszuállását tunya étellel és tisztátalanságimmal felidéztem. Szerettem a veszedelmeket, megérdemeltem, hogy elveszszem bennök; de kegyelmed visszatartotta igazságod kardját és így büntetlenül jártam vagyis inkább futottam a méltatlanság és gonoszság utain.

Igazán többet érdemeltem ó Isten, mint a mi ért engem ama néhány nap lefolyása alatt, de mivel úgy kellett lennie, a mint mindenek történnek, hogy örök végzéseiteknek elég tétesség, megtartottál és tarts is meg amaz időpontig, a mely egyedül

néked ismeretes; és azért legyen távol a holnapról való szorgalmatoskodás; nem leendő azonban távol tőlem az, a mely szükséges nékem üdvösségemnek félelemben és rettegésben való munkálására, a mint járnom kell a te felséged arczulata előtt, hogy eljussak hozzád, lelkem célja és gyönyörúsége! Így győzedelmeskedvén a fent elmondott veszedelmeken, sértetlenül értem Sárosba, a hol gyógyultan találtam feleségemet. Vacsora után kártyázással töltöttük az időt s ekközben adták át nekem néném levelét, a melylyel az ő étekgóója, a vizek kiáradása miatt sokáig kóborolva, engem Munkácson keresett; e levélben értesített engem, hogy Bécsből levelet kapott, melyben megírták, hogy Longuevalt Bécsből távoztában Linzben elfogták és visszavitték s hogy tőle magyar mágnások veszedelmessé válható leveleit vették el, a melyek közül egyet a veszedelem láttára maga elnyelt. Nem kísérlem meg Uram, újra leírni lelkem tébolyodással határos ama különböző érzéseit, melyek engem a levél olvasása közben megrohantak; mert te nálamnál jobban ismered azokat, örök bölcsesség, kinek ezeket megvallom; te is adtad nekem az erőt, a melylyel azokat a velem játszó német tiszték előtt minden arczváltozás nélkül eltitkoltam. — De miután az izetlen játéknak hamar véget vetettem, aggódó lélekkel hozzád folyamodtam és tanácsodat kértem arra, hogy mitévő legyek; mert majd a szomszédos Lengyelországba való menekülést tanácsolta nekem a jövő előrelátása, de a készpénz hiánya meghiusította az utat; majd Longueval hűsége az általa lenyelt levél hírével remélni és maradni parancsolt, miután azon remény táplált, hogy a császár, a ki máskülönben sok jelét mutatta hozzám való jóindulatának, és udvara, a melynek kegyét és barátságát birtam, nem fog semmit elhamarkodni. Megerősített engem ezen véleményben a két heti időköz, a mely Longueval elfogatása óta eltelt; végül a te intézkedésed következtében ó véghetetlen jószág, elhatároztam, hogy a dolog kimenetelét a bizonytalanságban megvárom és hamarosan az esteli órák beálltával nyugalomra adtam testemet; de ezer gond közt hánykódván lelkem, került az álom és inkább emberi tanácsokhoz ragaszkodott, a helyett, hogy a te segedelmedet kérte volna; mégis nyugalmat színlelve, áldott állapotban levő feleségem mellé feküdtem, a mikor is április 28-án éjjeli 2 óra körül a hálószobánkba vezető szobákból jövő szokatlan zörejre felriadva, figyelmessé lettem, s valóban vadászebem ugatásától jól megkülönböztethettem, a mint a második ajtót kinyitották; e neszre feleségem is fölébredve szólította komornáját, s magam

is a zaj okának kipuhatolására, készültem az ágyból fölkelni; de ime az ágy közelében levő ajtó egy hatalmas ütésre fölnyilik és nekem ismerős két Salm-ezredbeli százados gyertyával és pisztolyokkal felszerelve, körülfogta az ágyat és engem a császár nevében fogolynak nyilvánított.

De te, ó örök irgalom, ki ez előrelátott, de nem várt eseményt intézted, nem hagytál el engem, hanem a bajok és állásomhoz méltatlan bánásmód daczára megerősítetted lelkeimet és rettenthetetlenné tevéd; mert az aggodalmakat a bátorság és béketűrés követte, a melylyel felfegyverkezve, majd feleségem kitörő panaszait csendesítettem, majd színlelt ártatlansággal és lelki nyugalommal kívántam tudni a császár szándékát, melyet a tiszték tudtomra adtak, azt mondván, hogy parancsuk van engem a szomszéd városba, a német katonaságtól megszállt Eperjesre vinni; időt azonban adtak, hogy a hintóba befogjanak és magam, a mint szoktam, cselédeim és szolgálaim segítségével felöltözzem. Már pirkadni kezdett, a mikor kocsira ültem; feleségemet semmiféle kérés nem tudta elválasztani tőlem, s ő a tiszték meghívására el is kísért engemet, és így vittek a nevezett városba a hozzám határtalanul ragaszkodó, a szomorú látványosságra kitóduló szerte könnyező nép szemeláttára; itt a számomra rendelt szálláson az elfogásomra Bécsből küldött gróf Solári generális fogadott s elég szigorú őrizet alatt tartottak, ha jól emlékszem, majdnem három hétig; feleségemet azonban még elfogatásom napján postai alkalommal a legnagyobb gyorsasággal Bécsbe előre küldtem. — A város láthatólag megdöbben, gyászos némaságban és emlékezetében tartva Caraffa verpadját, várta a dolog kimenetelét; és nem is sokára Szirmay István báró ítélőmestert is fogolyként látja szomszédos kastélyából behurczoltatni; a szárnyaló hír pedig sok mágnás elfogatásáról beszélt. A váratlan hirtől lesújtva néném, Aspremont grófnő is megérkezett a déli órákban, a ki Solári gróftól engedélyt nyert arra, hogy engem meglátogathasson. S ime ez az ember a te intézkedésedből, ó határtalan irgalom, azon rossz indulatáról, melyet néhány éve már azon vádak miatt, a melyek őt birtokaimon elkövetett többféle kihágás miatt érték, irántam táplált, letett és egy váratlan eset következtében a legjobb barátommá lett s utasításának szigorát a legnagyobb emberiséggel enyhítette; mérsékelte az őrizetet és nem tiltotta meg az ügyeim felől a rendelkezést és cselédeimnek a bejárást. Mit mondjak neked, ó örök igazság, legrejtettebb gondolataimról és tervezgetéseimről? Magad felé irányítottad azokat és már imá-

dására kezdettél ösztönözni felismert karodnak. Tehát hozzád fordulva gyakrabban öntöttem ki előtted kérésimet, nem annyira a jelenlegi helyzet miatt türelmetlenkedve és aggódva, mint inkább a vizsgálatról és a nekem felteendő kérdésektől félvén; mert nem tudtam az eset valódi okát és Longuevalt majd hűnek, majd hűtelennek képzeltem, tájékozatlan lévén abban: vajjon mindkét leveletem, vagy csak egyiket fogta-e el az udvar, vagy mind a kettő, a mint hirlett, titokban maradt csak pusztá gyanu volt elfogatásom oka. Hallottam azután hamarosan, hogy Bercsényi grófot is ugyanily végből keresik és hogy Vay Ádámot, a ki előkelő származásánál, bölcseségénél, tehetségeinél és azon tiszteletnél fogva, melylyel őt a kisebb nemesség környezé, nagyhirü ember volt, már fogva, Kassára vitték; és mindezek növelték kétségeimet, félelemmel elegyítették a reményt; de te Uram, megerősítettél engem és időt adtál első izgalmaim csillapítására, a melyeknek helyét sokféle tervezgetés és azon csábító gondolat foglalta el, hogy szabadságomat menekülés utján szerezzem vissza; mert a bécsi udvar elhatározta Magyarországból való kivitelemet és az utat szerencsi váramon át kellett megtennünk, a hol lovaim és udvartartásom voltak; ezt az alkalmat tehát jónak láttam megragadni, hogy közreműködésökkel kiszabaduljak, és már e célból messzemenő előkészületekhez láttam. De másként rendelkezél felőlem, örök bölcsesség; mert a vízáradások elzárták előttünk az utakat, és miután Eperjesen mintegy három hétig tartottak fogva, erős gyalogos és lovascsapattól körülfogva, tulajdon hintómon vittek el Kassára és innen tovább az elődeim által katonáskodásra rendelt hadi néptől ellepett községeimen keresztül, a kik a tartozó szeretet és hűség ösztönétől lovászmesteremhez járultak, hogy szolgálatkészségüket felajánlják és közölgék, hogy kiszabadításom terve valósítható, csak parancsaimat várják; mert elhatározták, hogy egyenesen fegyveres erővel látnak a dologhoz, s én is igen jól tudtam, hogy számra nézve a németeknél erősebbek lesznek. De a te sugallatod következtében történt Uram, hogy e kínáló alkalmat, a nélkül, hogy megkísérlettem volna, elszalasztottam, nem akarva sok község és város lakosait a németek fegyvereinek és dühének prédául odavetni, a mi reájuk nézve, — ha sikerül, ha nem sikerül kiszabadításom, úgy láttam, kikerülhetetlenné válik, és szerencsétlen kimenetel esetén csak súlyosbitotta volna ügyemet, a mely felől a külföldi fejedelmek barátsága és sok miniszterrel és udvari emberrel való rokonság s magának a római királynak, Józsefnek is irántam való jóaka-

rata jót engedett reménylenem; és e gondolatok győztek az előbbenieken és a te eszközeid voltak, ó Isten, azok, a melyekkel sorsomnak béketűrőssel való elhordozására előkészítettél. El fogom azért mellőzni a nyomomban járó gyalogos katonaság miatt elég lassú útam körülményeit és az állomásainkon megálláskor tett intézkedéseket, a melyekben minden katonai regulát és a szigorú őrizet érdekében szükséges óvatossági rendszabályt szem előtt tartottak; két ór a kapu előtt, kettő a szobában állt éjjel és nappal nyitott ajtónál kivont karddal, a kik lefektemkor ágyam mellé állottak; de még sem zavarta meg álmomat izgalom és szomorúság, csak az ételt izetlenítette meg; szívemlelkem azonban a velem egy kocsiban ülő Solári generális bámulatára is, nyugodtnak látszott. Csak te tudod Uram, ó megszorodottak vigasza, nyugtalanságomat, a mely gyötört, mivel vágytam tudni valódi okait Longueval elfogatásának, a melynek következménye az enyém is volt; de csak Budára érkeztemkor értesültem a feleségem küldötte titkárom által a levél elfogásáról, de még nem tudva, az első vagy az utóbbit fogták-e el. A mindennapi érintkezés folytán ugyanis napról napra jobban lebilincseltem Solári lelkét, a ki nemcsak azt engedte meg, hogy titkárommal négyszemközt értekezsem, hanem Szirmay báró és Vay Ádám üzeneteit is, kiket ugyanezen úton, bár különböző kocsikon hoztak, elhordogatta igazán őszinte és becsületes lélekkel hozzám, az enyimeket hozzájuk. De épen a fenti értesítés is növelte nyughatatlanságomat; mert az első levélnek a másodikétól eltérő értelme eltérő magyarázatot követelt és úgy az egyiknek, mint a másiknak valódi tartalma kiment emlékezetemből; akkor még nem tudtam, de felismertem azután, hogy épen e bizonytalanságok voltak azon eszközök, a melyek által engem, ki tulajdon értelmem világossága miatt, felismerve annak lehetetlenségét, reményemet elvesztettem és kétségek közt lebegtem: magadhoz hívtál, hogy ügyemet reád bizzam és egyedül te benned helyezzem bizodalمامat; ezentul már azt sem tudtam, merre vittek; és ezen kétségek közt már Óvár városába érkeztünk, a hol a több irányból összefutó út miatt a császár határozatát kellett kikérni; és azért két napig várakozván ott, a generális azt a parancsot kapta, hogy bennünket Ujhelybe vigyen, a mit ő legott tudatott velem. Mit szóljak neked Uram, ama lelki felindulásról, a melylyel e hirt fogadtam. Mert bár ez a vár a császár székhelyei közt foglal helyet, mégis hogy ide rendelték, csak szomorú sejtelmeket keltett bennem; mert eszembe jutott a vérpad, a melyet egykor ott anyai nagy-

apáim, Zrinyi Péter és Frangepán grófok lefejezése végett állítottak fel, kiknek teste is ott vannak eltemetve. Azt hittem tehát, hogy engem is áldozatul hurczolnak oda, Magyarország szabadságáért, a melynek teljes eltörlését a császár elhatározta vala; nem is csalt meg engem vélekedésem, mert a mikor engem a rendkívül nagy számban odacsődült és a kocsit minden oldalról körülfogó nép gunyja és mocskolódása közben odaszállítottak, bebörtönöztek egy boltozatos helyiségbe, a mely az ablakok falkerítése miatt jó homályos volt, egyébként pedig a császári konyha éléskamrájául szolgált. Ide volt egykoron nevezett nagyatyám, Zrinyi gróf is bezárva. Ezek valának, ó örök jószág, azon szoros utak, a melyek hozzád vezettek; és valóban a velem való bánásnak e legutóbbi rideg módja minden emberi reménytől megfosztott és belépésem első pillanatától őszinte szívvvel szentelvén magamat tenéked, erősen feltettem magamban, hogy a hétfői napot megböjtölöm kenyéren és vizen; tudniillik ezen a napon fogtak el és zártak e börtönbe. Téged hivtalak segítségül, ó megszorodottak vigasza, töredelmes és alázatos szívvvel még nem tudva, mit kelljen felelnem a közelgető vizsgálat alkalmával, amelytől életem megmentése függött; borzadtam a hazudástól, de némely eszeveszett theologus véleménye után komolyan elhittem magammal, hogy az észbeli fentartáshoz, sőt még magához a hazugsághoz is egy harmadik személy és a társadalmi állás kára nélkül az élet megmentése érdekében szabadon lehet nyulni; megvallom azért bátran, ó örök igazság, hogy tégedet kértelek: taníts meg engem, mi módon csavargassam el szembetűnően leveleim értelmét, a melyeknek írását el nem tagadhattam. Átkozom Uram, most ezen tettemet s megvallom fájó szívvvel, hogy a te szemedben bűnös volt az; de talán azért engedted meg, hogy akkor vakságomban és lelki sötétségemben, bűnöm súlyos voltát fel ne ismerjem, mivel annak nyomán engemet más feladatok végrehajtására szemeltél ki és kiszabadításomat jószágosan elhatároztad; távol legyen azért tőlem, azt mondani, hogy engem hazugságra oktattál; mindazáltal te engedted meg, hogy eszembe jussanak azon bizonyítékok, a melyeknek kellő mérlegelésével semmiféle méltányos bíróság nem ítéltetett volna fejesztésre; mert a magyar törvények alkalmazásáról, melyekkel már elfogatásom ténye is ellenkezett, szó sem volt; sem leveleim világos és valódi értelme, sem cselekedetem természete nem ítéltetett volna el ezek szerint; de mivel a császári udvar perviteli módját a fentemlített grófokkal szemben alkalmazott eljárásból ismertem, oly mentő-

eszközök kereséséhez kellett látnom, a melyek segedelmével magamat törvénytelen forum előtt is megvédelmezhessem; biztam rabtársaim hűségében s állhatatosságában és bizonyos voltam abban, hogy rajtok kívül más tanut nem foghatnak ellenem; végül tehát szorult helyzetemben kiöntöttem kéréseimet előtted Uram, s ennek megtörténtével oly hirtelen megvilágosítottnak és megvigasztaltnak éreztem magamat, hogy ettől fogva sem a kihallgatás, sem az ítélet, sem magának a halálnak képe nem háborította meg nyugalمامat. Miután tehát ekkép az aggodalmaktól lelkem megszabadult, jobb kedvvel osztottam be a napnak óráit imádkozásra, alvásra, étkezésre és szűk börtönömben fel s alá járkálásra, mert kezdetben szellemi foglalkozást sem engedtek, könyvolvasást egyáltalában nem, még sokkal kevésbé engedték meg az írást; felejtkezésem annyi volt, hogy legyet fogdostam és beledobáltam a pókhálókba és csodálkoztam a pókok azon ügyességén, amelylyel a legyeket megfogdosták és odakötötték; de e kicsiségektől még nem bírtam fölemelkedni a te bölcseséged és gondviselésed csudálatához és imádásához; csudáltam ott az erőtlen teremtményeket, de elmulasztottam azokban a teremtőt imádni, mert nem szerettelek téged Uram; alávettem magamat neked és gondviselésednek, miként a ló és az öszvér, melyeknek állát a zabolával megszorítják és oda mennek a hova hajtják; gyorsak ugyan, de sem a zabolának, sem a kocsinak nem engednek szivesen. De bocsáss meg nekem, ó én szerelmem, mert akkor ezeket elégségeseknek tartottam; hogyha ugyanis tudtam volna, hogy más életmód szerint kell élnem, talán arra kértelek volna, hogy arra megtaníts. Igazán csudálatosak voltak ítéleteid és irgalmadnak rajtam véghez vitt munkái; elvesztem volna tudatlanságomban és lelkem sötétségében, ha ítéleteid szigorát irgalmasságod engedékenységevel nem szelidítetted volna. Mondtam Uram és így is van, elhatároztam magamban és igazán alávettem magamat akarodtnak; de lemondásomnak sem a szeretet, sem a félelem nem volt alapja; nem féltelék téged, mivel a te jószágod miatt igen elbízom magamat; de nem is szerettelek, mivel nem tudtam mi az, szeretni tégedet; nem ismertem parancsolataidat; evangyéliumodat, melyet a mise alatt olvasni hallottam, elegendőnek hittem; mert közönségesen így mondják azon körökben, melyekben éltem, a hol a keresztyéneket a te irgalmadban reménykedni és te benned bizni tanítják, de nem teszik hozzá, hogy egyik is, másik is a te szereteted nélkül önhittség; mert kicsoda remél, a ki nem szeret; és már most lehet-e oka



annak a bizodalomra, a ki nem szeret? Igazán elbizza magát a te irgalmadban, a ki nem szeret, azaz: aki parancsolatodat nem tartja meg, a melyek szeretetednek megszabott rendjét képezik. Kedvtelésem, vagyis inkább elmékedésem tárgyai a legyek és a pókok voltak és annyira léha tétlenséggel töltöttem az időt, melyet helyzetem észszerű felgondolásának becsesebbé kellett volna tennie; de lehet-e csudálni, hogy szeretet nélkül esmmit nem tudtam tenni; a hogy barommá lettem, úgy is cselekedtem, mint barom; ilyen az ember, a ki távol van tőled, ó lelke az emberi léleknek; és teljesen eltávolodott, a ki téged nem szeret! Borzadállyal gondolok Uram ezekre, mert ugyanis igen jól megmutatják nekem, mily közel voltam az örök halálhoz; egy fonálon függött testem és lelkem élete. Imádom tehát most irgalmad mélységét és kérlek, hogy méltóképp adhassak néked hálát megtartatásomért; ne semmisítsed meg Uram irgalmad műveit bennem, hanem segíts meg engem, hogy életem hátralevő részét méltóképp tölthessem a te szeretetedben és szolgálatodban.

Mialatt oly szigorú őrizet alatt, csukott ajtók megett, apródommal és komornokommal oly szűk börtönben fogva tartottak, nem tudtam, mit végeznek felőlem a császári udvarban. Étkezésemnél jelen volt a Castelli gróf nevét viselő dragonyos ezredből való Lehmann nevű kapitány, a kire a vár és a rabok őrizete volt bízva; ez, a ki különben Pomerániából, porosz királyi tartományból származó nemes volt, az evőkészletet összeszedvén a késeket kérte különös gonddal és elvitte — egyenes parancs lévén erre; a húst és a kenyeret szétvagdalta, megvizsgálván, ha nincsenek-e bennök titkos iratok elrejtve; ezen aprólékosságig szokott ugyanis a bécsi udvar gyanakodása menni. Néhány nap múlva feleségem helyzetem kipuhatólása kedvéért egy hajdani komornokomat, a kit az elfogatásom előtti évben, az én ajánlatomra Lipót császár testőrei közé vettek fel, elküldötte Vilmos angol és a porosz király követének leveleivel, a melyekben fejedelmeik nevében biztosítanak vala engem arról, hogy parancsuk van kiszabadulásom ügyét előmozdítani; ezen levelekkel ő a nevezett Lehmannhoz járulván, engedelmet kért arra, hogy velem beszélhessen; de nem érhetett el semmit, csak azt, hogy zárt ablakon keresztül hangosan kérdezősködhett feleségem nevében egészségem felől. Esetleges volt és egyáltalában nem feltűnő e megbizás, mégis a te intézkedésed folytán szabadulásom alapjává lett; mert a kapitány értesülvén királyának hozzám való jóindulatáról, biztatóbb befejezést

jósolt ügyemnek, ennél fogva sokkal nyájásabb lett hozzám és ebéd után hosszasan beszélgetett velem s tudakolni kezdte szerencsétlenségem okát, miközben nem egy szóval adott kifejezést részvétének. Okul én az egyszerű gyanut, rosszakaróim hazug vádjait és a francia királyhoz irt leveleim véletlen elfogását és azok félremagyarázását hoztam fel, és így sok a felhozott bizonyítékkal és a látszat segélyével ártatlanságomról meggyőztem. Azért nem is kételkedett többé abban, hogy szabadulásom órája ütni fog, a mely esetre tölem bőséges jutalmat remélvén, a birodalmi törvényekben való nagy jártassága alapján ügyem mibenlétét, hogy feleséggel közölhessék, írásba foglalta német nyelven; de kihallgatásom idejéig, melyről úgy hirdett, hogy közeleg, jónak láttam minden tervezgetésről letenni s így a kérdések feltevését elég nyugodt lélekkel vártam. Elérkezett végre e nap és a császári udvar kancelláriusa, Buccellini gróf, a hadi tanács Ehlers nevű előadójának kíséretében megjelent és engem tekintet nélkül rangomra és méltóságomra, elővezetett egy e célra kijelölt szobába; s miután ő ott törvényszék módjára helyet foglalt s engemet is leültetett és még hosszabb bizonyítgatás után a császár nevében és parancsából több kérdést intézett hozzám a francia királlyal folytatott gonosz célzatu és az ország ügyeire veszedelmes levelezésem felől, pártütésem és összeesküvésem felől Magyarország sok főrendével, a kiknek neveit, körülbelül hatvanét egy jegyzékből olvasták fel; a velök tartott titkos tanácskozásaimról és ezekhez hasonló sok egyéb körülményről, melyeknek legnagyobb része koholmány volt.

Válaszomat tiltakozással kezdtem meg a peres eljárás illetéktelen módja, alakja és birói széke ellen, amely előtt sem mint birodalmi herczeg, sem mint szabad fejedelmek örököse felelni nem tartozom, nem ismervé el az én ügyemben való ítélethozatalra más bíróságot, mint a dietát, a birodalmi vagy a magyar országgyűlést. Mert a császári udvari kancelláriában egyedül csak Austria és a császár, mint Austria főherczegének ügyeit tárgyalják; e tartománynak pedig sem lakosai, sem semmiféle polgárai nem voltak soha elődeim; felelni fogok tehát eltérően a rendtől, a császár parancsára, nehogy azt higgyék rólam: ügyemben nem bizom és kibuvót keresek; és valóban minden veszedelem nélkül bevallhattam volna a francia királlyal való levélváltásomat, ha mint a bírósággal és a kihallgatási eljárással ismerős, a magam és az elfogottak életének megmentése érdekében szükségesnek nem tartottam volna az igazság elleppezését. Bocsáss meg tehát nekem, ó örök igazság, mert vétkez-

tem ellened és valóban hazudtam, mikor azt mondtam, hogy a nekem felmutatott levelet, a melyen semmi czimirat nem volt, Vilmos angol királynak irtam és pedig magának Longuevalnak tollbamondása és fogalmazása után, a mi csakugyan igaz is volt; nem tagadtam, hogy abban vannak kitételek, a melyek a lázadás szításának gyanuját felkelthetik, de nem volt szándékom azt elküldeni; mindazáltal megirtam, hogy a tollbamondó álnok lelkületét leplezzem; a levélírás végeztével a szomszéd szobából feleségemtől szólítva, néhány szóval elpanaszoltam Longueval álnokságát és kijelentettem, hogy azon levelet tűzbe vetem; a mint azonban visszafordultam, láttam, hogy Longueval a lapot ott helyben tűzbe dobta; hogy pedig ez az én levelem volt, ő maga hitette el velem, sőt azt hittem, hogy a másodikkal is változott körülmények közt megtörtént ez. Könnyű volt nekem a kihallgatás során felhozott többi pontot tagadnom; ezek legnagyobb részben az álnok Longueval koholmányai voltak; és az igazsággal valóban ellentétben is állottak annyiban, hogy azok hamisságát nemcsak saját eskümmel, hanem akár száz tanu megnevezésével is bebizonyítani megigérttem. De az udvar elhatározta vesztemet és miután a következő napon ujfent megidéztek, ott találtam szemtől-szembe Longuevált; ez az ember, a ki kenyereket ette, törbe csalt.

Ő maga volt a vádló és tanu ellenem; sok hamis állítását esküvel erősítette meg az én füleim hallatára; ezek megtörténtével írásban nyújtottam be tiltakozásomat a törvénytelen fórum és eljárási mód ellen s erre a börtönbe visszavezettek. Semmit sem tudtam leveleimről azok, a kik velem együtt rabok voltak; mert Bercsényi gróf, a ki akkor Bécs szomszédságában volt, meghallván, hogy minket elfogtak és őt keresik, a szomszédos Lengyelországba menekült birtokaira; a többiek nem is ismerték Longuevált és azért egyszerűen az igazság előadásával a legtöbb esetben csalással és hazugsággal vádolták a vádlót. Longueval elé vezették őket, a kiket nem ismert, szembeállították vele, akikről arcátlanul azt állította, hogy a tanácskozásban velük részt vett, holott ezek helyeinek megjelölése és a körülmények előadása az igazsággal homlokegyenest ellenkezett; de az udvar nem akart tévedni és ítelt felettünk, hacsak te másként nem rendelkezél volna, ó határtalan irgalom, a ki megmentettél a nyomomban járó balsorstól; és azért hiábavalók voltak az emberek cselszövényei és életem elleni fondorkodásai. De mivel ezeket elleplezted előttem, a halálra elkészültem és azért gyónatatót kértem, hogy lelki vigaszt nyújtson; kevéssel a kihallgatás

után adtak is egyet Sagel jezsuita atya, az ujhelyi rendház rektorának személyében, a ki annak előtte, a török háboru idejében a császári sereg tábori főpapi czimét viselte. Miután neki mindazt, a mit a kihallgatás folyamán előadtam, elmondtam, ártatlanságomról nem csak meggyőződött, hanem vállalkozott a császárhoz és gyóntatójához, Menegatti jezsuita atyához irt levélben — a te ilyenén rendelkezésed következtében, annak védelmére is.

Napról-napra sulyosbitotta fogságomat a nyári hőség; melyet szűk szobám fallal kerített ablakával — csak növelt: a vele szemben levő tető pedig a légáramlatot lehetetlenné tette; továbbá a piszok, a szomszédos konyhából jövő szennyviz-lefolyások tűrhetetlen büzzel árasztottak el mindent. De miután Lehmann százados bizalmas barátsága megengedte a feleséggel való bátor érintkezést, feltártam előtte szörnyű nehéz és egészségemre veszedelmes helyzetemet, a mely végre 11 hét lefolyása után az ő gyakori sürgetésére megváltozott és önkényes böjtölésem tizenegyedik napján engem az elfogott, bebörtönözött, kihallgatott embert egy más tágas, három vasrostélyos, de fallal nem kerített ablaktól megvilágított szobába kísértek át, a hol vasárnapokon és ünnepnapokon a szent miseáldozat bemutatását is megengedték gyóntatómnak. Elmondom Uram és nem hallgatom el, hálaadással örömet, a mit a levegő és a szoba váratlan cseréje felett éreztem; mert életemben semmi sem érintett ennél kellemesebben; ugy örültem ugyanis, mint a csekélységekben gyönyörködő gyermekek szoktak örülni, és nem tudtam betelni a szabadabb kilátással, noha ez nem mutatott nekem semmi mást, mint a szép tiszta vízzel telt várárcokat és az ezekre dülő kis kert fáit. Órák hosszáig üldögéltem ablakaimban, nézegetvén majd a halakat, az óriási tokot a vízben, majd a víz színén uszkáló hattyut emitt, miközben kedvteléssel etettem őket, a mihez már hozzászoktak. Miután eltelt egy hét ezen lelki megújulásban, megengedték nekem, hogy könyveket, papirost, tentát, matematikai szereket és festéket tartsak magamnál, és azért a nap óráit felosztottam egyes állandó foglalkozások közt; a reggeli könyörgés idejét világi könyvek olvasása váltotta fel; ezt a rajzolásban és festésben való gyakorlat követte; erről áttértem ismét a te szűzanyád tiszteletére irt imádságos könyv olvasására; a déli órákban költöttem el ebédemet, a mi kifogástalanul pompás volt; az étkezés után a századossal társalogtam; ezt a délutáni alvás követte, a mely után ismét a reggeli olvasási és

festési gyakorlatokhoz láttam egészen a gyóntatómmal való társalgás órájáig, a mely inkább haszontalanságokra, mint lelki dolgokra vonatkozott; ennek végeztével az olvasatlanul maradt imádságokon futottam végig; járkáltam a szobában, megettem az estebédet és az elég figyelmetlenül végzett estéli könyörgésem után lefeküdtem; mert a te kegyelmed, melyre ugyan méltatlan voltam, ó Isten, megerősített és helyzetemmel járó aggodalmaimat elűzte tőlem, és így hozzászoktam a magányos élethez, a melynek kellemét és gyönyörűségeit merem mondani, nagyobb haszonnal engedted izlelnem azon időtől fogva, a mióta ezen szent magányban lakom; mégis vádolom magamat Uram azzal, hogy az időt, a melyet inkább bűnbánatra és elmélkedésekre kellett volna fordítanom, más czélra vesztegettem el; gyóntatóm azonban nem figyelmeztetett engem e kötelességre, sem pedig a már természetemmé vált tisztatlanságokra, ámbár vallomásaimban vádoltam magamat azokkal, és azért balga vélekedésemben megerősödtem. Olvastam fogságom vége felé a szentirást, inkább a kíváncsiságtól hajtva, mint lelki eledelre vágyva; mert azt hittem, az ultramontánok általánossá vált tanítási elve szerint, hogy annak vizsgálása és a róla való elmélkedés nem szükséges; mert közönségesen eltiltják a hiveket attól és azért nem is olvastam soha annakelőtte, és akkor is csak felületesen forgattam az ó-testamentom könyveit, a melyek kíváncsi vizsgálódásokra vezettek engem; azért benne is maradtam a sötétségben és homályosnak tetszett nekem mindaz, a mit egyedül a hit világít meg, a mely valóban terméketlen, lanyha és azért homályos volt bennem. Ekközben figyelemmel voltak arra, hogy perem további menete mélységes csendben maradjon és sem feleséggel folytatott titkos levelezésem, sem a szerte szállongó hírek nem tudtak engem felvilágosítani arról, minő sorsot tartogat számomra az udvar, a mely Longueval vallomásán kívül semmi terhelő körülményt sem találhatott ellenem, ámbár ajánlatokkal és ígérekkel sok tanut és magukat rabtársaimat is próbára tették; némelyek azt jósolgatták, hogy rövid idő alatt kiszabadulok, mások meg azt jövendőlték, hogy fogságban tartanak a háboru végéig, a mely ugyanazon évben a spanyol trónörökösödés érdekében Itáliában kiütött, és azért majd azt jósolgatták, hogy a Tirolban fekvő Rattenburg, majd meg, hogy a gráci várba visznek át. Ezek a helyek vannak a hosszabb raboskodásra fenntartva, a melyekben anyám bátyja családjának utolsó férfisarja, Zrinyi János gróf is, miután ifjusága virágában pusztá

gyanura Bécs ostroma idejében elfogták, 28 éves korától, a halálnál gyötrelmesebb életet élt, a melyet abban az időben fejezett be, mikor a fenyegető bajor háboru miatt a nevezett várak elsejéből az utóbbiba szállították át. Egyéb olvasmányaim közt átolvasgattam a birodalmi törvényeket is, melyeket nekem az azokban jártos Lehmann százados magyarázott meg; összehasonlítottam velök a hazai törvényeket is, és mig amazokban kinzatasra és fejvesztésre való elítéltetésemet olvastam, emezek ártatlanságomról és törvénytelen elfogatásomról győztek meg; amazok Nerotól, Domitianustól és más bálványimádó római császároktól erednek és halálos ítélettel sujtják azokat, a kik a hűtlenségnek csupán csak egyszerű gyanujával terhelhetők; emezeket Magyarország keresztyén fejedelmei a korlátlan hatalmu országgyűléseken alkották és nemes embernek kihallgatás, bűnrészesség nélkül való bebörtönzését egyáltalában meg nem parancsolják és a hűtlenség elkövetését, nem pedig a gyanu megbüntetését rendelik el; az ország ellenségeivel való rosszcélzatu levelezést tiltják, ily értelmet pedig leveleimbe belemagyarázni nem lehetett; mert békés időben, akár az angol, akár a francia királyhoz, baráthoz és nem ellenséghez íródtak; pártfogást kértek, nem az ország kárára, hanem a szabadság megszilárdítására; az ez ellen cselekvő királyokkal szemben pedig nemcsak a cselekvés, hanem a felkelés jogát is biztosítja a nemeseknek II. Endre királynak még Lipót császár uralkodása alatt, (a ki annak ép egészben való megtartására megesküdt) teljes érvényben levő aranybullája. És ez volt az a valódi ok, a mely a bécsi udvart azon elhatározásra indította, hogy a magyar törvények mellőzésével, külföldi miniszterekből egybeállított bírósággal mondasson felettem ítéletet; mert nem is lehetett volna elfogadni Longueval vallomását a magyar országgyűlés illetékes bírósága előtt, mivel egy külföldi tanu, egy nem nemes és nem magyar honos tanuskodása egy magyar nemes ellen, semmibe sem vétetik.

Ezek a törvények tehát jót engedtek remélnem; az előbb említettek aggasztottak; elhatároztam azért magamban, hogy külföldi bíróság előtt inkább semmiféle feleletet nem adok, mintsem esküszerinti kötelezettségemtől, a mely mint sárosi főispánt a törvények megtartására kötelezett, idegen törvényszék illetékességének elismerésével eltérjek. És valóban Uram, te engem ezen elhatározásomban megerősítettél úgy, hogy nem törődtem sem semmiféle halál, sem az erőszak veszedelmével! — Ha jól emlékszem, a harmadik hónapot töltöttem a bécs-

ujhelyi fogságban, mikor a nevezett város polgármesterét, a ki a császár nevében velem beszélni óhajtott, hozzám bevezették; ez bevezetésül hosszú beszélgetést kezdett velem, s ennekutána bemutatta az idézést a kiküldött bíróság elé, melynek elnökéül Buccellini udvari kancellárius volt kinevezve, — az udvari ügyész vádlevelével együtt, a melyre a törvény értelmében a szokásos hat hét leforgása alatt kellett, ha nem csalódom, válaszolni. Megvallom Uram, megborzadt a lelkem e hallatlan és rút eljárástól; ellenkezett származásommal és méltóságommal, a polgármesteri megidézés és külföldi törvény elé kényszerítés; azt feleltem tehát: kételkedem abban, hogy a császár tudtával és parancsából történt e megidézés, a ki mint igen jámbor fejedelem, kétségtelenül visszaemlékezik Magyarország törvényeinek teljes épségben való megtartására tett esküjére, a melyekkel ellenkezik az idézés, azért azt el sem fogadhatom, a mennyiben sem az azokkal ellentétben álló törvényszéket, sem a bíróságot el nem ismerem. E felelet után eltávozott ugyan a polgármester, hanem két nap mulva visszahozta a vádlevelet; én pedig ismétlem a fentmondottakat, de miután kijelentette, hogy parancsa van azt a szobában visszahagyni s nem is meri többé visszavinni: azt feleltem, hogy ha a császár elfeledte esküjét, emlékszem én arra, a mit a hazai törvényekre letettem; tehet a mit akar, de én a levelet még helyéből sem mozditom el; jobb lesz nekem igazságtalanul elítélve meghalnom, mint esküszegéssel védelmezvén ügyemet, felmentetnem, és így az ő szemeláttára, az asztalra letett iratot körülkréáztam annak jeléül, hogy helyéből sem mozditandom el. És valósággal azt hittem, hogy a mint mondtam, ugy is fogok cselekedni; de te megmásítottad gondolataimat Uram és két hét mulva felébresztetted bennem azon ösztönt, hogy a börtönből való menekülést megkíséreljem; mert meggyőződtem, hogy az udvar nem fogja megmásítani egyszer már feltett szándékait és teljesen világos volt előttem, hogy ha ügyemben a birodalmi törvények szerint ítélnék, el van az veszve és én fejjesztéssel bűnhődöm; és azért feleségemet szándékomról titkos levélben értesítettem és arra kértem, hogy a szükséges lovak beszerzéséről gondoskodjék. Akközben közelgetett a válaszra kitűzött idő és ép jókor jött, hogy egy nap Lehmann százados jól beborozva, jobb kedvvel állított be hozzám és miután előbb szándéka őszinteségét komolyan hangoztatta, felajánlotta, hogy életét áldozza fel érettem és maga tanácsolta, hogy a menekülésről gondoskodjam, felajánlván az ő szolgálatát a menekülés elő-

segítésére. Te tudtad, óh határtalan jóság, mily jól esett nekem ezen ajánlat, melyet te tanácsoltál neki titkon; de a te műved volt az az okosság is, a melyet ebben a túlveszedelmes dologban belém öntöttél; az én munkám a hazugság volt, a mit neki fecsegetem azt állítván, hogy ártatlanságomban bizom és a kétséges menekülés megkísérlésével nem akarom azt súlyosbítani; még hogy ha nyitva hagynák is a kapukat és minden őrizetet megszüntetnének is, nehéz volna engem rábírnai a távozásra, ha csak ártatlanságomat ki nem jelentenék. Ezeket mondták ajkaim, de messze valának ezektől gondolataim; semmi sem kényszerített a hazudásra, mert ezerfélekép felelhettem volna, de benne volt szivemben a gonoszság és méltatlanság kovásza és én elfelejtettem, hogy az örök igazság jelenlétében szólok, a mely ellen vétettem és magamat méltatlanná tettem irgalmadra, melyet rajtam gyakorolni elhatároztál. Azért tehát megvallom méltatlanságomat teneked, hogy megujult fájdalommal nyerjem el azokért bocsánatodat; mert te Uram gyakorta elhalasztod a bűnösök megbüntetését, megszabadítod őket a veszedelmekből; azért mégsem kiméled meg őket mindig, hanem elhalasztod a büntetést, hogy annál súlyosabban büntess; azért mondom, óh lelkem gyönyörúsége, belépve e nélkülözött és már rég óhajtott magányba, e mai napon fel akarom újítani bűnbánatom minden tényét és óhajtásaimat, egész életem idejében, de leginkább e remeteéletre való elhivatásom idejétől érzett minden bánatomat és töredelmemet. Emlékezzél Uram irgalmasságodra, a mely tégedet arra indított, hogy engem a gonoszok társaságából kiragadj; mert valóban te hívtál el engem a fejedelmek és barátok köréből, a kik közt kellemes és gyönyörúséges, de hiábavaló és a jócselekedetek semmi nemü gyümölcsét nem termő életet éltem. Hívtál engem és nem hagytál ellentmondanom neked, hanem meghallgatva szavadat, megvallottam neked méltatlanságomat és gyönyörködtem parancsolataid utjában. Cselekedd, hogy felújult fájdalomtól áthatott szívvvel tegyek bűnbánatot már leélt életem gyalázatosságaiért és az utóbb lefolyt éveim hanyagságáért, lanyhaságáért és mulasztásaiért.

Elhatároztam, hogy e hetet a bánatnak szentelem; segíts engem és fakaszd fel a könnyek patakját szemeimből, hadd öntözzék ágyamat és hadd egyem kenyeremet zokogás közepett. Fájlalom azért és igazán fájlalom abban a helyzetben meg gondolatlan hazudozásaimat, a mikor te a börtönből való kiszabadításomat elhatározta. Sokféle gondolat megfordult fejem-



ben, minekutána este lett és a százados tőlem eltávozott; veszedelmes volt egy tiszt titoktartásában megbiznom, hiszen igen sok ember közül szemelték ki őt és bizták meg őrizetemmel; de a halálos ítélet veszélye bizalmat tanácsolt; azért feltettem magamban, hogy a következő napon alkalom adtán olyan utakat-módokat ajánlok neki, a melyek nekem nem árthatnak; és azért, miután az ebédhez elhivattam és egyről-másról elbeszélgettünk, ő maga tért rá az előző napon tett ajánlatára, maga kért engemet, szolgálnék tanácscsal arra nézve: minő alkalommal és minő uton-módon óhajtom szabadulásomat, a melyért ő életét teendő kockára, — úgy állítá. Nem akarván tehát az alkalmat elszalasztani, azt válaszoltam: csudálom, hogy ő tőlem kéri azt, a mi az ő hatalmában van, hiszen ő a vár főparancsnoka. Mi könnyebb, mint szinlelni azt, hogy ő a császártól parancsot kapott: szállítson át engem a gráci várba; rendeljen azért postakocsit és engem éjszakának idején felkeltve, tisztjei előtt adja tudtomra a kapott parancsot; ültessen a postakocsira két alantos tisztet a Lajtha folyó gázlójáig, a mely nem messze a város kapujaitól foly el, és parancsolja meg nékik, hogy a midőn a folyó partjához érünk, szálljanak ki a kocsiból, — azon ürügy alatt, hogy a tulsó parton várakozik ránk a kíséret; mert így kijátszva őket, teljes biztonságban fogjuk utunkat Olaszországba folytatni, és ha egyszer a már hadat viselő francziák és németek közt semlegeségét megőrző Velence városába értünk, könnyen át fogunk a franczia sereghez menni. Tervemet figyelmesen hallgatta és időt kért annak komoly megfontolására; én is ekközben napot és éjszakát sokféle gondolatok közt töltöttem el, mert úgy vélekedtem, hogy szavaimmal és ajánlatommal semmi veszedelmes dologba nem fogtam; mert az ajánlott módot láttam legczélszerűbbnek, a mely nem is árthat; mert még ha nem sikerült volna is, feltettem magamban azt szinlelni, hogy nem a menekülést kísérlettem meg, hanem a császár parancsának akartam engedelmeskedni; ennél fogva nyugtalanul vártam az ő elhatározását, a melyről más napon saját maga kezdett szólni, de az indítvány végrehajtására nem vállalkozott, nem annyira komoly okokra támaszkodva, mint inkább kijelentve, hogy egyszerűen vonakodik megtenni. Ez velem csalást sejtetett; mikor azonban ő ezt észrevette, ujfent esküjével és megnyugtató szavaival kibékítette lelkemet és megígérte, hogy az ablakrostély áttörésére kalapácsokat és fogókat, az ablakon át való leereszkedésre köteleket és a vadaskert kulcsát is kezemhez fogja

adni. Ezen ígérteét a következő napokon be is váltotta, és ámbár igen sok akadály tornyosult elibém, komolyan kezdtem ablakomon át való menekülésemről gondolkozni. A vízzel telt árokhoz elég magasról kellett leereszkedni, a víz megmért mélysége négy láb és azon is felül volt, de a kötélén való leszálláskor egy jó erős rugással a faltól eltávolodva, remélhettem, hogy a mindkét oldalán rostélyzattal ellátott hidra eljuthatok, a mely átfogta a vár árkat és pizstrángfogásra szolgált; e halat kiváló gondnal tenyésztették a körülfolydogáló kristálytisza vízben. De ezen akadály legyőzése után más következett volna; a hidat ugyanis lépcsők és zárt ajtók egyes szakaszokra osztják vala fel és az árkokat falak különítik vala el egyes különálló halastavakra, és ezek egyikére, a mely szűk és mindkét felől lejtősen fedett volt, fel kellett volna hágni és ezen keresztül az árkon áthatolni, mielőtt az ember a vadaskertbe juthatott volna, melynek kapukulcsait kezembe adták. Csekély reményem volt tehát a sikerre; te mégis ápoltad azt és ettől kecsegtetve, a rostély horgait iparkodtam kiszaggatni azért, hogy azokat, a melyek a rostély oldalait és alját tartották, eltávolítva, — a felsőket nem bántva, az a faltól könnyen elmozdítható legyen és így a leszállásra nekem elegendő nyílás legyen; de mivel nappal a százados felett álló ezredes is megszokott engem látogatni, ki szigoruan fentartotta a katonai fegyelmet, hogy munkámat titokban tartsam, megfeketített viaszból csinált horgokkal helyettesítettem az igaziakat. Hosszú órákat töltöttem este e munkában, a mely több türelmet és kitartást, mint erőt kívánt; ha elfáradtam, a munkát apródomra, Berzevicyre bízam; mikor ezt a munkában néha türelmét vesztett s igazán nyakas ifjut megfeddettem, a kalapáccsal oly nagyokat ütött, hogy igazán egyedül csak te akadályoztad meg Uram, hogy az örök és a szomszédok a vas kongását meg nem hallották. Már minden rendben volt és a lovak készen, csak a parancsot várták; de hátra volt még feleségem óhajának eleget tenni, mert ő, hogy utoljára istenhozzádot mondhasson nekem, elszánta magát, megkísérteni mindent, hogy hozzám jöhessen.

Nem akartam a századost kitenni ezen veszedelemnek, mert hogyha kitudódott volna, hogy ő volt a közvetítő, kiszabadulásom reményét végképen elvesztettem volna, azért azt a tanácsot adtam feleségemnek, hogy Kertzel ezredessel, a ki saját ügyeiben néhány napig Bécsben időzött, jőjjön rendbe és ajándékkal kerülje meg; mihelyt ez megtörtént, a dolog

kivánságunk szerint sikerült. Megegyeztünk tehát abban, hogy egy megállapított napon feleségem pórias női öltözetben parasztszekérre ül és Bécsujhely külvárosában megszállva, gyalog jön a várba. A kapuban várta őt az ezredes és mint a maga sógor-nőjét saját szobájába vezette és estére kelvén bebocsátotta az enyémbe, elhitetvén az örökkel, hogy megengedi egy prostituált nővel való érintkezést nekem azért, mivel ily fiatal korban egyáltalában meg nem tartóztathatván magamat, a hosszabb fogságot másként el nem bírnám viselni. Megérdemelte ó Uram a te jószágod tőlünk mint keresztyén házastársaktól a hálaadást, hogy ennyire megvigasztaltál mindkettőnket, mert nyomorúságaink növelték egymás iránti szeretetünket, különben is már évek óta illendő hitvestársi szeretetben éltünk együtt. De jaj Uram, bűnbánattal vallom meg neked, a mit tudsz is, hogy teljességgel távol voltál ajkainktól és sziveinktől, ámbár majdnem az egész éjet egymás karjai közt és beszélgetéssel töltöttük el. Megegyeztünk ekközben, hogy cselédeim közül egyik kocsisomat azon út kipuhatolására küldi el, a melyen vinni fog; hogy a lovak nyolczadnapra egy megnevezett vendégfogadóban várjanak és azt, melyre én fogok ülni, magába a városba vezesse Lehmann kapitány öcscse egy bizonyos özvegyhez, a ki egyedül lakik házában, és így virradatkor könnyek és zokogás közt váltunk el viszontag egymástól. Eszembe jut óh Uram, utálatos cselekedetem, melyre néhány nappal szökésem előtt szántam el magamat, mivel azt hittem, hogy tégedet nem foglak megbántani; de valóban vétkeztem, mivel idegen istene- ket kerestem. Rabtársam volt Szirmay István báró, egy igen bölcs és nagyeszű ember, de ingatag hitű, mert a helyzet és időváltás szerint gyakorta változtatta azt; ő, a ki kiváltkép ragaszkodott hozzám, tudta terveimet, melyeket eleinte különböző kieszelt úton-módon, de végül apródom, az ő vérrokona utján, a vele való szabadabb érintkezés által tártam fel előtte. Óhajtotta szabadulásomat, de félt a balsikertől és azért egyre unszolt engem, küldenék neki egy használt inget, ő módot fog keresni arra, hogy azt egy ismerős asszonyának elküldhesse, a ki ismerős lévén az összeesküvők szellemeivel, azok segedel- mével célba vett munkám sikertelensége esetére is, ki fog engem a legiszonyubb fogságból is szabadítani. Először haboztam, minthogy kételkedtem, de meg irtóztam is az ördög mesterségeitől és csalásaitól; hanem a sok sürgetéstől és az ellen- kező bizonyítására felhozott okoktól félrevezetve, beleegyeztem. Emlékezzél meg mindazáltal Uram, hogy tiltakoztam te előt-

ted az ellen, mintha én az ördögnek és a szellemeknek, mint a te szolgálódnak segedelmével akarnék élni és azokkal czimborálni, s ellene mondtam mindenféle rejtett és világos egyetértésnek, mert igazán azt hittem, ritka könyveknek, úgymint bűvészek koholmányainak, csillagjósok jóvendőléseinek olvasásával inkább kíváncsiságból, mint azok igazságáról való meggyőződésből foglalkozva akkor, hogy az ember a te megsértésed nélkül, óh Isten, élhet az ördög segedelmével is a jó cél érdekében, nem úgy, hogy magát neki alávesse, hanem hogy parancsoljon neki, mint valamely teremtménynek, a mely a te nevedet segítségül hívó és az által neki parancsoló ember hatalmának alá van vetve. Tudtam, mondom, mit irogatnak ezekről a balgaságok vizsgálói és a hazugságok tudákos kutatói, de nem tudtam, mit mond a te szellemed az ó- és az új törvény írásaiban a jóvendőmondó asszonyokról és az annyira komoly törvény által tiltott és annyi esetben büntetett hasonló babonaságokról; tudtam, a miket nem kellett, és nem tudtam, a miket kellett volna. Azért átadom magamat igazságodnak Uram, és könyörgök irgalmadért. Nem marad más hátra nekem, mint a fájdalom, mert csak te tudod Uram, ó legkegyelmesebb atyja az igazságnak, vajjon volt-e és mennyiben volt bűnös tudatlanságom. Igazságos vagy és irgalmas, cselekedd velem akaratodat és dicsértessél minden teremtményektől örökkön örökké.

Ezen időben komornokomat, kiben nem biztam eléggé, egy bizonyos ürügy alatt Bécsbe küldöttem vissza és így egyedül maradtam apródommal; végre aztán elérkezett a szabadulásomra tőled Isten, öröktől elrendelt nap; mert mielőtt születtem, ezeket és a következőket így határozta el felőlem a te örök bölcsességed; méltán üldözött a te igazságod, de megtartott a te irgalmad, mert így cselekszel te a valóságok teljes valósága mindenek irányában és cselekesznek veled együtt a te tulajdonságaid; mert ott vagy és benne vagy mindenekben, mivel betöltöd a mindenséget.

Már a vasrostélyt el lehetett mozdítani és a leszállásra el volt készítve minden; de minden egyéb akadály legyőzetlen volt még; kértem azért a századost, hogy nekem a Castelli dragonyosok ruháihoz hasonló ruhákról gondoskodjék, mivel ugyanis öcsce, a ki az én dolgaimba be volt avatva, az ő ezredének zászlótartója volt és bátyja látogatására gyakran el szokott jönni a szomszédos állomásokról; hittem, hogy az ő dragonyosainak viselete szerint öltözködve, könnyű szerrel követhetem őt, a mint a várból távozik, a mely eljárási módba maga is

beleegyezett. Lovaim a visszatérő kocssal vasárnap este érkeztek meg, az 1701-ik év november 6-án Bécsujhely külvárosában, a kapu szomszédságában fekvő szállásra; a következő hétfő böjti nap volt, és azért a dragonyosnak, ki ételeim elkészítésére és a házi teendők elvégzésére volt kirendelve, megparancsoltattam, hogy ne zavarjon engem egész napon estig, mivel rosszul vagyok, hacsak nem hivatom. Megegyeztünk abban, hogy apródom, ki gyakorta sétálgatott a várnagy fiaival a várkertben, mikor azok észre nem veszik, a hátulsó kapun surranjon ki és a szálláson lóra ülve folytassa útját és én reám csak a vadaskert falának szögleténél, a hol a folyón át kell gázolni, várakozzék. És ennek az esti szürkület beálltakor kellett megtörténnie, — a melynek közeledtével a te ihletésdre történt, hogy egész életem ezen legveszedelmesebb munkáját megkezdendő, a te keresztrefeszített fiad, a megváltó képe előtt leborulva, a te segedelmedért igazán ájtatos lélekkel könyörögtem, és az én akaratomat a tiedre teljesen reábiztam; és valóban te erősítettél meg engem annyira, hogy nyugodt és teljesen rettenhetlen szívvvel és lélekkel hajtottam végre mindent. Át kellett mennem az én lakószobámból Lehmann százados szobájába, a melyet az enyémtől csak egy szűk folyosó választott el, a melyen egy dragonyos szokott őrt állani az ajtónál; e végett magának Lehmannnak kellett neki megparancsolnia, hogy gyertyagyújtás végett távozzék; mikor pedig ezt az őr a katonai fegyelem értelmében tenni vonakodott, maga a százados elvéve puskáját, megnyugtatta, hogy tisztében helyettesíteni fogja; és így alig hogy kiment az őr, én átmentem a kapitány szobájába és a spanyolfal megett a számomra oda készített ruhákat magamra öltöttem. Már azt hittem, hogy apródom a várból kiért, amikor ime betoppan jelentvén, hogy a kapu be van zárva és semmi módon megállapodásunk szerint kijutni nem tud. Nem csekély zavarodásra adott ez okot; mert nála nélkül nem láttam tanácsosnak kiszöknöm, nehogy magát cserbenhagyottnak látva és a bekövetkező bajokat sejtve, távozásomat elárulja. Elhalasztani a dolgot veszedelmes volt, azért azt a hirtelen eszembe ötlött tervet kellett megkísérlni, hogy habozás nélkül egyenesen a vár nagy kapuján át próbáljon kimenni, és kérdőre vonva felelje azt, hogy az én betegségem miatt jezsuita gyóntatómhoz küldték azért, hogy hozzám rendelje. Hozzátettem ezenkívül még, hogyha ki tud menni a város kapuján, mondja az őrtálló polgároknak, hogy ő Castelli-ezredebeli tiszt, hogy dragonyosa elmaradt részegen a korcsmákban; ha

utána jön, mondják meg neki, hogy ő már előre elment. Meg kellett tehát az ő kimenetelének eredményét várni, ámbar a várakozás hosszúnak tetszett; de a veszedelmek egymásra torlódtak; mert mind jobban, meg jobban meg akartad nekem mutatni hatalmadat ó Isten, próbára tenni engemet és hálára kötelezni kegyeidért. Egyedül Lehmann százados és öcscse, meg én voltunk a szobában, mikor hirtelen a várórség zászló-tartója, a kit akkor egynéhány nap előtt rendeltek ki — Kertzel ezredes helyettesítésére (a ki szabadságot nyert jószágai megtekintésére), oly váratlanul állított be, hogy alig értem rá Lehmann öcscsével, a spanyolfal mögé huzódni. A zászlótartó nyers és előrehaladott koru ember volt; a közlegénységből serény magatartásánál fogva léptették elő a tiszti rangra; azért az ő jelenlététől és nem sejtett jöttétől Lehmann megrettenve, elkezdett vele nem beszélni, hanem hebegni és fuladozni, teljesen elvesztve eszét; aztán az asztalhoz futva, a legoktalanabb cselekedettel a gyertyát eloltotta; nem tudva tehát, mit cselekszik, kezdett fel s alá járni a szobában, és a velem elrejtőzött öcscsének, egy alig 18 éves gyereknek félelmét zavarával csak növelte; már ez is nagyokat kezdett sóhajtani és zavart suttogással tőlem tudakolta, mit kelljen tenni. De a te irgalmad megerősített engemet ó Uram, és azt mondom, dicsérjen téged, a ki csak olvassa ezen írásokat, hogy nem éreztem magamat szorongatottabb helyzetben a mostaninál, a mikor ezeket iratod velem; nyugodt és tréfás ábrázattal hallgattattam azért el és mosolyogva üztem el balgatag félelmét. Majdnem negyed óráig tartott ez és miután már maga a százados is visszanyerte lélekjelenlétét, megkérdezte a zászlótartót, nem akarja-e meglátogatni vele együtt a többi foglyokat; és a nem várt feleletre kiment mind a kettő. Ennélfogva én sem tartva tanácsosnak a további fejleményeket megvárni, a mikor észrevettem, hogy ifjam újra fellélekzett és észretért, megparancsoltam, hogy menjen előre, magam pedig a zsákot, melybe a köpönyeget szokták tenni, vállamra vetve, nehézkes léptekkel követtem őt. Végig kellett menni a folyosón, amely a belső vár körül huzódik és ezen vigyáztak a velem együtt raboskodó nemesek őrei, akik egymáséiról gyujtották meg gyertyáikat és szemközt jöttek velem; de én befeketitvén szemöldökeimet és bajuszomat, bátor és komor ábrázattal nézve le reájuk, lépkedtem előre; és így hét órseget kerülve el, kijutottam a várból, az előttem menő fiuval együtt, a ki mikor szabadabbnak érezte magát, megint elkezdte sóhajtását és tőlem kért tanácsot: mit

cselekedjék, vajjon templomba, vagy klostomba meneküljön-e? Gyorsítottam tehát a lépteimet és innen az özvegy házához jutottunk, a hol a zsákot gyorsan és a te kegyelmed által mindig vidám lélekkel felkötve, lóra ültem; Lehmann pedig maga, megállapodás szerint vissza maradt, hogy a városon kívül reá várakozó parasztszekérre üljön és miután feleségemnek szerencsés végű kiszabadulásomat tudtul adta volna, sietős uttal Brandenburg tartományába menjen a maga saját javáért. Velem voltál oh örök jószág, lelkem édes vigasza; mert igazán, ha ennyi veszedelem közt csak egy pillanatra is elhagyott volna a te különös gondviselésed, vége lett volna szabadságomnak. Lóra ültem és azt hittem, hogy ezen ismeretlen városban tudom az utat a kapuhoz, de nem tudtam; utczáról-utczára bolyongtam és olyan sikátorokba jutottam, a melyekben a házaknak egymáshoz való közalgése azt az utat, a melyen mentem, szekerekkel járhatatlan szűk ösvénynyé szoritotta össze; elég későn vevén észre, hogy eltévedtem, vissza fordultam és más utczába tértem, amely engem egyenes uton a várba vezetett vissza; nem mertem megkérdezni, a kikkel találkoztam, a kaput, hogy gyanut ne keltsek; azért adtam a részeget és a lóháton majd jobbra, majd balra dülöngtem és népies nótákat dudoltam inkább, mint énekeltem a részeg-ember rekedt hangján, hogy az esetben, ha újra eltévednék, ürügyem legyen a kapukeresésre. De minden szerencsésebben ütött ki, mintsem gondoltam; mert Uram a te rendelkezésed következtében a fentnevezett utczában a fiatal Lehmannal találkoztam, a ki visszament oktalanul a várba, hogy bátyjával szerencsés távozásomat tudassa; és ő, a mint véletlenül arra haladtam, fütttyentéssel figyelmeztetett és az egyenesen a kapuhoz vivő utcát karja felemelésével megmutatta. Már a gyertyák szerte kigyultak a városban és én, a mennyiben az ut aggodalmat nem okozott már, lovat szaporább menésre ösztönöztem, és épen abban a pillanatban értem a kapuhoz, a mikor kapuzárásra, a rendes szokás szerint fegyverbe álltak az örök és egy őr a sorompót levonta, hogy lakattal lezárja; ezt én első tekintetre arra magyaráztam, hogy keresztüljutásom megakadályozására történik, úgy hogy jobban elémültem volna, ha meg nem szőlított volna az őr kérdeztén, vajjon a Castelli-dragonyosok közül való vagyok-e, mert kérte őket a kapitány, mondanák meg az utána érkező dragonyosnak, hogy ő már elment. Mikor erre ruhám megmutatásával és mámoros hangon válaszoltam, a sorompó feleresztésével az átjárást szabaddá tette, és így a tőr elszakadt,

én megmenekültem és a megjelölt gázlónál reám várakozó apródomat megleltem; innen gyorsabb léptekkel vágunk neki az utnak, melyet a sebes zápor és a leereszkedő sötétség csak nehezebbé tett; a lovakat is feleségem nem futásra szoktatta, hanem meghízaltatta, azt hívén, hogy így jobban megfelelnek, mintha gyakori lovaglás következtében lesóványodnának; és azért, mikor sáros utra léptek, gyorsabban is szedték a lélekzetet; a sötétség pedig perczről-perczre nőtt, s a mindenfelől beborult ég mind sűrűbbé tette azt. De mindezeknél nagyobb baj volt a vezető kocsis tájékozatlansága, a ki a csak egyszer megjárt utakat nem ismerhette olyan pontosan, hogy a sötétben is biztos lehetett volna felőlük. Volt ugyan egy kis gyengén világító lámpánk, de a szél és a reáhulló eső minduntalan eloltotta a gyertyát; és így kétizben jutottunk a nezsideri [Fertő] tónak, vagy a hogy a német mondja, a Neusiedel-nek mocsarai közé, a mit csak akkor vettünk észre, a mikor a sárban és kátyuban fennakadva, lovaink kidültek és nekünk magunknak gyalogszerrerrel kellett azokat kivonszolni. De végre, mert te igazgattad Uram utainkat, megérkeztünk a fenti városkába, a hol bennünket egy hármás fogatu parasztszekérének kellett várnia, a melyet néhány nappal az előtt az ifjabb Lehmann egy vele ismerős vendéglősnél rendelt meg az ezredbeli tiszték részére a kiknek a freistadti vásárra kellett menniök lóvásárlás végett. Már éjfél után lehetett két óra, ha emlékezetem nem csal, s ámbár a lovak befogását sürgettem, a vendéglős huzódozása és mindenféle nehézségek felhozása, egész 4 óráig tartóztatott. Lovaimat tehát a kocsisnak adtam, és mivel a kövérség miatt hosszabb utra hasznavehetetlenek voltak, innentől fogva a magok sorsára bízam; még a menekülésre sem volt többé remény, ha ugyanis valaki üldözött volna.

A mint mondtam, felültünk a parasztszekérre én és apródom, a ki a főbb tisztet adta; én őrmester voltam; de a virradatig tartó sötétség gyakran letéritett bennünket a helyes útról, a lakosoktól Nyulasnak nevezett kietlen és műveletlen síkságon, mert a csekély forgalmu s mindenütt begyepesedett utak eltakarják a keréknyomot és másrészt sem fa, sem semmiféle jel, a melyből az utas tájékozást szerezhetne, nincs a Duna partjáig, melyen a Csallóköz szigetén fekvő Samarján át hajón kellett átkelnünk; nem is értünk oda előbb délelőtti 11 óránál. De nem sok hasznunkra volt a sietség, mert a dühöngő szél a túlsó parton álldogáló hajó átjövetelét megakadályozta; sem a kiabálás, sem a pénz mutogatása nem használt nekünk



semmit, nem is maradt az átkelésre más mód, mint megvárni a délutáni 4 órát, a mikor ugyanis a lecsillapodott szél az átkelést megengedte. Te adtad Uram e késedelmet és a kellő türelmet az olyannyira nehéz helyzetben; megvédelmeztél az üldözéstől, és így átkelve a Duna három ágán, a melylyel a tágas szigetet övezi és megosztja, alkonyatkor megérkeztünk Cseklész falujába, a hová a benne keresztül menő posta miatt törekedtünk. Mivel pedig az elmúlt években szabályos postajáratokon ezen a magyar hegyvidéken egyenesen átmenő utat gyakorta megtettem, hogy ismeretlenül mehessek keresztül, a postamesterhez féltem bemenni. Megállapodtam tehát a falu közepén és apródomat lókeresésre küldtem; de még ezt az időt sem töltöttem veszedelem nélkül, mert egyedül ültem a szekéren és körülnézvé, hamarosan észrevettem a Castelli ezredbeli dragonyosokat, a kikkel tömve volt a falu és ugyanazok voltak, a kik rövid idővel azelőtt Bécsujhelyből jöttek, miután másokat küldtek helyökbe; nem maradt tehát más hátra, mint köpönyegembe burkolózva alvást szinlelnem apródom megérkeztéig, rettegve attól, hogy valamelyik kíváncsi katona kérdezősködés kedvéért e szekérhez talál jönni. Sok késedelmezés után végre tehát láttam apródomat a postakocsin ülve jönni és így a lótakarókat és nyergeket kis munkával átrakva, a postakocsi-szerzés legnagyobb nehézségét legyőztük, a mihez a te gondviselésed különös intézkedésére volt szükség; mert a szokás az és az erre vonatkozó szerfelett szigorú rendeleteket meg-megújították, hogy a postások lovakat ne adjanak azoknak, kik útlevéllal ellátva nincsenek. Azért a postamesternek becsipettnek kellett lennie és a postajáratok ritkább használatba vétele miatt szűkölködni pénzben, és e két okot mint eszközt használtad fel, ó határtalan jószág, menekülésem elősegítésére; csupán csak arra volt szükség, hogy a postaépületekben, a hol egykor vagy étkezni vagy meghálni szoktam, sokkal kevesebbet mutakozzam, mint egyebekben; erre czélszerűbbnek nem tartottam mást, mint a részeges katonák módjára uramat magára hagyva, kocsmákba és vendégfogadókbá elvonulnom és szinlelt uramhoz csatlakoznom, a mikor arra elhaladt. Emlékezetes hely volt reám nézve a többek közt Bajmócz városka, a hová szerdai napon alkonyatájban érkeztünk meg és én megéhezve (a hétfői böjt miatt ugyanis vasárnaptól fogva egy kis falat kenyéren és egy korty boron kívül semmitsem vettem magamhoz Nezsiderben) szokás szerint a zsidó korcsmába tértem be, mert ott más nincs is az

e fajta lakosok nagy száma miatt. Hajtott a gyomrom melyet kevés pálinka itallal vélvén kielégíthetni, jó pénzért vettem magamnak; de igazán elijedtem láttára az elibém tett ital várakozásomat felülmuló nagy mennyiségének; a zsidó természetesen ujoncznak nézhetett, a mikor csak úgy kóstolgatva ittam, — de meginni nem mertem. Tétováztam tehát egy ideig, de végre elszántam magamat, hogy dragonyos módjára megiszom, vagyis inkább lenyelem, — és ime, kevés vártatva oly gyomorégés fogott el, számban a nyál kiszáradt, hogy egész utazásom alatt, a mely két éjjel és három nap tartott, bele nem számítva a parasztszekéren Cseklészig tartott utamat, egy falat kenyeret nem tudtam lenyelni, de folyton savanyuvizzel, sörrrel, bor- és tejitalal tartottam fenn magamat egész a lengyel határokig, a mely országba lóvásárlás ürügye alatt mentünk. De sok szót kellett vesztegetnem, hogy lovat adjanak nekem az utolsó postaállomástól, a hol elhagyva az országutat Podolincz városka felé kellett letérnünk, mely a magyar királyságból a hajdani dicső királyoktól Lengyelországnak elzálogosított tizenhárom városhoz tartozott. Hasztalan volt kilátásba helyezni visszatérésünket, míg lótakaróinkat ott nem hagytuk; a minek megtörténte után teljesült óhajunk és ha jól emlékszem, pénteken dél körül megérkeztünk a nevezett városkába. Azzal biztattam magamat, hogy bátorságos lesz ottmaradásom, de mikor a vendéglőstől elbeszélni hallottam, hogy naponként szoktak oda jönni és megszállani a körülfekvő szomszéd állomásokról német tisztok, azon tünődtem, hogy biztosítam magamat jobban a veszély ellen. Nem volt a hely ismeretlen apródom előtt, a ki, minthogy szülőinek birtokai a környéken feküdtek, a tanulás könnyebbsége kedvéért, ám-bár a lutheránus felekezet hive volt, mégis a humaniorákat az atyáknak ott alapított collegiumában, vagyis az úgynevezett piarista iskolában tanulta; feltettem azért magamban, hogy az éjszaka nyugodtabb eltöltéséért abban kérek szállást, és az ifjút előre küldve kioktattam, hogy magát a császár volt tisztjének mondja, de mert párbajt vivott tisztársával, a kit meg talált ölni, azért az ő hűségés őrmesterével a futásban kényszerült menedéket keresni; mert már kérdés tárgya sem volt lelkiismeretem előtt, vajjon szabad-e hazudnom; miután az első zárat feltörtem, azt hivén, hogy életemet hazugsággal gementhetem, ártatlanságnak gondoltam a hazugságot, a mely felebarátom megrontására nem irányul; nem is volt nehéz a hazugságok atyjának ellátni engemet a szükséges tanácscsal,

a mi mindig kellő eredménnyel járt. Még életben találta apródom tanítóját, a ki szeretettel és részvétellel fogadta őt velem együtt és más nap gondoskodott fuvaros fogadásáról, a ki bennünket Lengyelországba vitt. Nem fogom itt elbeszélni azon érdekes dolgokat, a melyek élvezetesebbé szokták az elbeszélést tenni, ámbár nem voltam eseményeknek szűkiben; mert nem a világ fiainak és az érdekességek hajhászóinak irok, hanem a te gondviselésed imádóinak, hogy lássák és csodálják annak nagyszerűségét és megtanulják a benned való megnyugvást; lássák mondom, e lelki állapotomat visszatükröző egyszerű és egyenes vallomásomból, hogy mily méltatlan voltam Uram, a te gondviselésedre. Te pedig mily jó és irgalmas voltál hozzám; mert te úgy cselekedtél mint Isten, én mint ember; te megbocsátásoddal bizonyítottad be irgalmad nagyságát, a míg én önnön magamnak és gonosz természetemnek, gyarlóságomnak, rosszaságomnak és végre a kívánságnak élve ingereltelek tégedet és kihívtam igazságosságodat. Bizonyára igaz ó Uram, hogy fogságom az ifjuság és a fiatalos lélek tüzet valamennyire lehütötte bennem és a munkás élethez, a magánossághoz és a nap óráinak rendes beosztásához hozzászoktatott; kikerültem a gonosz cselekvését, a mit gonosznak és bűnösnek tudtam, mert nem akartam tetszésed ellenére tenni; mert sohasem szolgálai lélekkel szolgáltalak téged, és a mióta eszemet tudom, mindig alávettem magamat gondviselésednek és szentséges akarotodnak; de nem ismerve annyira a keresztyén sziv kötelezettségeit, a sötétben botorkáltam mindaddig. Miután tehát Podolinczban misét hallgattam, megfogadtam neked, hogy itt alapítványt teszek, azon czélból, hogy minden hétfői napon ünnepies misét mondjanak a szent lélekről, kiszabadulásom emlékére, a mit végre is hajtottam a te kegyelmed által. Így aztán onnét eltávozván, három nap alatt Krakóba értem, a hol letévén a dragonyos ruhát, a várost és az abban épült nagyszerű templomokat barangoltam be, inkább kíváncsiságból, mint ájtatos szívvvel. Megmutatták nekem a várbeli székesegyházban Báthory István siremlékét, a kinek a véréből származtam; de az idő nem volt alkalmas ennek nyilvánosságra hozatalára; hanem az elmenetelre alkalmatosságot keresvén, egy négyes fogatu kocsit fogadtam fel és Varsóba mentem, a hol Bercsényi grófot, meghitt barátomat, kiről még fogságom idejében hallottam, hogy Ágost lengyel király udvarában szives fogadtatásra talált és a fejedelem barátságának örvend, reméltem megtalálni. Fogságom és megdorgáltatásom emlékéből nem

maradt meg semmi; gyönyörködtem a vendéglőkben, a lányok és nőszemélyek látásában, és ha rosszat tetteleg nem követtem el, nem a te szerelmed és félelmed tartott attól vissza, de irtóztam a testi bajoktól és förtelmességektől. De nem sokára, eljutva Varsóba, ezen irtózást is legyőzte természetem romlottsága; mert vétkeztem Uram; te láttad azt, ámbár titokban követtem el; és e cselekedetet valóban tudatosan, elbizakodva irgalmadban követtem el; ez volt a köszönet, a mivel annyi sok jótéteményeidet viszonztam; megszabadítottál a békókból és én önkényt felvettem a sátán békóit. Mit mondjak neked, ó én édes lelkem, mert nem akarok kibuvót keresni; bűnös voltam mind ez ideig; de a bűnöket vagy tudatlanságomtól, vagy a szerelem tüzes szenvedélyeitől indítva, követtem el; de ebben az én utálatos tettemben egyik eset sem forgott fenn ezek közül....

Megvallom tehát egyedül csak neked bűnömet és méltatlanságomat, és bánom a te kegyelmed által; de add, hogy még jobban bánkódjam miatta, mert a merő érzékiségen kívül semmi mást nem látok benne, és talán azért legnagyobb bűneim közé tartozott, melylyel Felségedet megsértettem; apródom gonosz példája vezetett engem, a ki előbb élt vele vissza; de épen az az utálatos dolog, hogy én követtem őt, a kit alattvalómmá tettél azért, hogy én vezessem őt. Meghányom-vetem és megvizsgálom e dolgokat, hogy annál jobban vádoljam magamat és megszegyenülve a te irgalmadnál keressek menedéket. Varsóban egy zsidóktól hemzsegő s igen félreeső külvárosban laktam, és szántszándékkal vezettem magamat ily eldugott helyre, hogy elrejtőzzem addig az ideig, a míg Bercsényi grófról valami bizonyosat meg nem tudok; és ezért feltettem magamban, hogy elmegyek a francia követhez Du Heronhoz, mert francziának adtam ki magamat, s hogy szándékomat még jobban elleplezhessem, azt színleltem, hogy a közelgő Szent-Katalin ünnepén gyónni akarok, a miért a szent-keresztről nevezett missió francia atyáinak templomába óhajtottam eljutni. Magamhoz hívtam tehát egyet közülök, és miután megtudtam, hogy a kéreztet követ a szomszédságban lakik, felkértem arra: menjen el a követhez az én nevemben és mondja meg neki, hogy van itt valaki, a ki nagy fontosságú ügyet akar vele közölni, ha módot nyújt a vele való értekezésre; mert a titkos ügy azt kívánja, hogy magam az ő házában ne mutatkozzam. Az üzenet vétele után rövid idő multán megjelent a követ, egy előkelő megjelenésű, nyájas és hivatalának minden kellékével

felruházott ember. Majd megdermedt az ámulattól, a mikor elbeszéltem a velem történeteket, kilétemet és nevemet megmondtam; de észrevettem, hogy nem ad egy könnyen hitelt nekem; mert egyes kérdéseket előhozott újra meg újra és végre megkérdezte, vajjon ismerem-e Bercsényit? Végül meg azt ajánlta, legkevésbé se hissem el magammal, hogy biztonságban vagyok, mert tudja a király és a császár követe, a ki akkor Varsóban volt, hogy én a börtönből megszöktem és Lengyelországban vagyok; azért a császár és miniszterei semmi alkalmat sem fognak elszalasztani, — a miért is alig-alig leszek tőlük biztonságban; mert orgyilkosoktól kell félnem egy esetből kifolyólag, a mi Bercsényi gróffal történt és a melyet nekem elbeszélte; annyit azonban mégis megígért, hogy tájékoztatja magát e felől és estve hat órákor, ha visszatérek, meg fogja a választ adni. Távol volt szállásom és Varsóban rettentő sár szokott lenni s a sötétben az út nehéz, mégis sarkalt a vágy, valami bizonyosat hallani barátomról, más felől meg, ha a kitűzött órára meg nem jelentem volna, a követ előtt kétségtelen gyanuba keveredtem volna. Ott voltam tehát minden akadályon túltéve magamat, és mikor az épület bejáratánál tudakoztam, vajjon ott-e a követ, — ott volt Miontméjan atya, francia pap, a missiónak és a rendháznak akkori feje, a ki engem a követ megérkezéséig behívott a nagy ebédlő terembe a hol különféle kérdéseket intézett hozzám Bercsényi gróftól illetőleg, a melyekből könnyű szerrel kiérthettem, hogy tudja ugyan az ő hollétét, de nem bizik bennem; azért zsebemből elővettem használatos és a gróf által is ismert pecsétnyomómat és arra kértem: mutassa meg azt neki. Nem sokára visszatért és mialatt velem, — a mint mondtam, a már jól besötétedett ebédlőben beszélgetett, észre vettem, hogy a hátam mögött valaki az ajtót lopva és a zörejt óvatosan kerülni akarva kinyitja; hátra néztem tehát és ime láttam, hogy az elsőben félig nyitott ajtó hirtelen nagy erővel kitárul s láttam, mint rohan a legnagyobb örömmel a keresett gróf karjaimba, miközben megeredt mindkettőnk szeméből a könnyzárpor. Mind ezen elővigyázatra szüksége volt, mielőtt valakinek megmutathatta volna magát; azért sem a pecsétnyomónak, sem előadásomnak hitelt adni nem akart, hanem előbb látni akart és felismerni, a mit a félig nyitott ajtón át tehetett; végül így ugrott elibém. Oly rövid ideig tartanak és oly hirtelen elmúlnak az ember örömei e világon, hogy a mit azokban érez, a mig élvezi, kibeszélni nem tudja; így történt velem ez esetben, ámbár azt

hiszem: nem sok eseményt értem meg, a mely kellemesebb lett volna ennél. Hozzája fűzött szív és szerencse; szívem el-érzékenyüléséből fakadt könnyeimet a baráti mosoly és tréfa váltotta fel, mely azonban rögtön részvétté változott át, a mire valóban nagyon is méltó volt az ő állapota, mert a lesoványodott arcz, a szemüregéből alig elővillanó szemek, a megnőtt szakáll, a feketébe átmenő sárga arczszín, a német testhez álló mellényből és lengyel bekecsből álló szakadozott ruha jellemezte őt. E házban rejtőzött ő, a nekem aztán elbeszélte esete óta, a mely annyira megijesztette őt, hogy mindenkiben orgyilkost sejtett, s egyáltalában nem tudta, mitévő legyen; letett életben maradásom reményéről, és azt hívén, hogy csak ő fog életben maradni, majd egy római zarándokláson, majd meg, mit tudom én, minő ehhez hasonló dolgokon törte a fejét az idegen köntös alatt; kért annakóáért, hogy az éjszakát az ő szobájában töltsen, a mibe menten bele is egyeztem. Mit mondjak neked Uram beszélgetéseinkről, melyeket úgy suttoztunk el, hogy a czellán átjáró, vagy a szomszéd czellában lakó barátok meg ne hallják; mert a grófot mint lithván nemest, a ki ájtatossági gyakorlatokat óhajt végezni, vették fel a házba s egyedül csak a rendfeje tudott a dologról. Méltó, de igen méltó lett volna, ó határtalan jóság, hogy egy szívvvel és lélekkel hálát adván előbb neked, kezdtük volna el szerencsétlenségünk elbeszélését; de én ezt a magam részéről elmulasztottam, de szívesen felteszem, hogy a gróf mégis megtette; mert szerencsétlenségei megtanították őt arra, hogy hozzád folyamodjék, a mig én messze eltávoztam tetőled.

Hivalkodás volt azért a te orczád előtt a mi beszélgetésünk, de kiváltkép az enyém; a fiatal kor érzéketlenné tett engemet a veszélyek iránt, a melyekből kimenekedtem; alig léptem be, máris elégedetlen voltam a kolostorral, és valóban rá is vettem a grófot, hogy másnap a szomszéd házba jöjjön meghálni; nem annyira az elmúltak miatt volt jó aggódnunk, mint a jövődek miatt. Megváltozott a lengyel király gondolkozása és Beuchlingnek, az ő első miniszterének tanácsára a francia király barátságának mellőzésével a császár pártjára állott. Senki ismerősöm nem volt Lengyelországban, senki barátom, ámbár nagyanyám Báthory fejedelemlő utján kiváló házakkal állottam rokonságban, de a német iga alatt tilos és veszedelmes volt velők barátkoznom. Engedd meg nekem Uram, ki néked vallomást teszek, egy kevésbé a történeti események elmondására térnem; mert semmitem tűnik ki abból, mint a

te gondviselésed műve, a melylyel kormányzol és az emberek előtt ismeretlen czéled felé vezérelsz mindent. Mert kevesen tudják azon dolgokat, a melyeket elő fogok adni, — ámbár sokan fecsegnek róluk, hasznos lesz azonban az igazság feltárására és az idők eseményei összefüggésének megértésére azoknak elmondása. Említettem néhány szóval, úgy emlékszem, hogy Bercsényi gróf meghallván elfogatásunkat, Lengyelországba menekült; most azért felveszem az eseményeknek fonalát, a melyek vele történtek.

Utolsó, Unghvárott tartott tanácskozásunk után a nevezett gróf gróf eltávozott brunóczi jószágára, a mely a Vág folyó mellett, Bécsből 20 mérföldnyire fekszik, és a mikor mi fogságba estünk, ő feleségével, Csáky grófnővel, a nálánál jóval idősebb, nagy észszel megáldott nővel Bécsbe szándékozván, útnak indult és már csaknem a féluton Nagyszombatba érkezett s már a lovak is be voltak a hintóba fogva, a melyen az utat folytatni akarta, a mikor értesítették, hogy Szirmay István bárótól küldött és Bécsbe igyekező Szluha Ferencz érkezett oda és beszélni akar vele. Miután őt maga elé bocsátotta, hogy szóljon vele, azon értesítést vette tőle, hogy ura, kinek bizalmas cselédje volt, abban a pillanatban küldötte el őt, a mikor fogságba esve Eperjesre szállították; a mikor engem is elfogtak; és mivel az a hír járta általában az őt letartóztató német katonák között, hogy még sok nemest fognak letartóztatni, igen tudakolták tőlük: hol van a gróf? s hasonló hír rebesgette, hogy Uhlefeld generálist abban az időben, a mikor Solárit az én letartóztatásommal megbízták, kiküldték azért, hogy ő vele és több más alföldi nemessel hasonlókép bánják el; és mivel előtte titok nem volt az, hogy Longuevalt elfogták, könnyen hitelt adott e beszédnek: és azért a gróf rövid, de fájdalmas istenhozzádot mondván feleségének, elhatározta, hogy visszatér Brunócra és a szomszéd hegyekről fogja nézni, mi történend az ő kastélyában. Jó volt az óvatosság, mert másnap reggel látta, a mint egy német lovascsapat Uhlefeld vezetése alatt megérkezett és a kastély bekerítése után mindent összekutatott; de miután a keresett gazdát meg nem találták, eltávoztak a várbeliek kihallgatása után. A való tényállásról így meggyőződést szerezvén, a gróf veszedelmesnek tartotta a Magyarországon való időzést és a birtokaival határos zsolnai szoroson át, cselédeinek kisdéd kíséretével, a községek és városok kikerülésével, a hegyhátakon keresztül Lengyelországba indult menedéket keresni; és miután szerencsésen átesett igen

sok és a határokon mindennapos rabló-veszedelmeken, kereskedő képiben az országból szerencsésen kijutott; ezután először is vallásos buzgólkodás színe alatt egy bizonyos, az idegektől mindenünnen sűrűn látogatott kálváriai kolostorba ment s ügyét s odajövele okát félig-meddig óvatosan elárulta. Ismeretlen is volt ő Lengyelországban, de a szerzetes atyák rávéttek, hogy a szomszédságban lakó Meczinski nevű nemest látogassa meg, a ki a lengyel hadsereg egyik ezredében a főparancsnoki, azaz őrnagyi rangot visel; mert az atyák azt állították, s nem ok nélkül, hogy a németek iránt igen ellenséges indulattal viselkednek és másfelől igen előkelő családból származik; van neki egy fivérével, vilnai kapitány, a ki az ő kormányzóságának nemessége előtt nagy tekintélyvel bír. Tetszett neki az okos tanács, és miután jóakarátának kijárása és jövetelének bejelentése végett a klostrom gvardiánját előre elküldötte, a gróf maga utána ment, — és nem bánta meg, hogy a barátjának hitelt adott; mert ott nagy tisztességgel fogadták és Meczinskiben a legmeghittebb barátja talált, a ki aztán őt testvérével, egy nagyérdemű férfiúval is megismertette; ügyeit a királynál a legnagyobb buzgalommal szorgalmazta és mindenben a hű barát és a tiszteletre méltó férfi szerepét töltötte be. Abban az időben történtek ezek, a mikor a néhány évvel azelőtt megkezdődött svéd háború folyamán Ágost király a még készületlen svéd királyon, miután ez készakarva nem akadályozta meg, Livóniában diadalokat aratott és a tartomány fővárosát Rigát ostrom alá fogta. Olaszországban akkor kezdődött meg a háború, és a birodalom fejedelmei részben a francia király, részben a császár pártjára állottak; egyesek mint semlegesek hol az egyik, hol a másik jóakarátát igyekeztek megnyerni, hol az egyiket, hol a másikat támogatták. A császár azon erőlködött, hogy a birodalom teljes egészében vegye fel a háborút, a francia király az ellenkezőjén dolgozott, és azért nyélbe akarta ütni az éjszakai háborút. Svédország hajdani királya szövetséges volt Franciaországnak; Ágost abban az időben erősebb volt és az ő, mint szász választó fejedelem barátsága a francia érdekeknek kedvezett. A svéd király, mikor Svédországból csekély és harcához nem igen szokott seregével kiindult, kérte a francia királytól az ő atyjának járt pénzbeli segítség hátralékát, a mit a legkeresztényibb király, Ágost nyilvánvaló megsértése nélkül, meg nem fizethetett; tehát Du Heron egész igyekezete a körül forgolódott, hogy a kecske is jól lakjék, a káposzta is megmaradjon. Ágost király a követet barátságába



fogadta és kedvezett neki az irigylésig, és e kedvezést ki is aknáztta a követ a lehető legjobban. Ágost király felajánlotta a követnek, hogy királyával szövetségre lép, ha a svéd királylyal fenforgó ügyeit elintézi; sőt a végső romlás kikerülése végett beleegyezett abba, hogy a katonasága által ostromzár alá vett Rigát bántatlanul otthagyja. A dolgok ilyenét állásában mutatta be Meczinski a királynak Bercsényit, a ki neki a magyar ügyek állásáról titkos kihallgatáson a camalduli atyák Bialiban levő kolostorában tett előterjesztést, és a fejedelmet oly előzékenynek és oly jó hangulatban találta, hogy azon esetben, ha a svéd királylyal fenforgó ügy elegendenitődött volna már, a Magyarországra való fegyveres benyomulás a király titkos tanácsában elhatározott dolog volt. De a te tanácsod, ó örök bölcsesség, másként határozott; az én sorsom, a ki akkor még fogságban voltam, a biztos halál, ha ez a háboru Magyarországon kiütött volna; megváltoztattad a fejedelmek szándékait és megkeményitetted a svéd király szivét, a ki mit sem törődve azzal, hogy Rigát Ágost önszántából felszabadította, váratlanul átkelt a Duna folyón, a szász hadat megsemmisítette és a lithvániai zavargásokat vezető Sapiéha-család meghívására Lengyelországot fenyegette. E váratlan események megváltoztatták Ágost király első miniszterének, Beuchlingnek gondolkozását, miután a mint mondogatták, a bécsi udvar tekintélyes pénzüsszeggel megvesztegette, és a mig Jordan követ Párisban a francia miniszterekkel a szerződést aláírta, királyá ép azon időben megkötötte az övét a császárral, a ki őt azzal biztatta, hogy a svéd királylyal meg lesz a béke és vele elhitette, hogy ő ki fogja azt eszközölni már azért is, mivel a francia király sürgetéseire létre nem jöhetett. Előnyösek voltak és nagy sikerrel biztattak a francia udvar által elfogadott feltételek, a mely pénzt ígért 30 ezernyi hadsereg zsoldjára; de miután a svéd király diadalmaskodott és előrenyomult, — hogyha a lengyel király a császár ellen foglalt volna állást és sem hadserege, sem választófejedelemsége nincs, melynek azt a hadat ki kellett volna állitania, két tűz közé került volna. Nem szalasztotta el a bécsi udvar, élni ezzel az alkalommal Bercsényi ellen, mert azt kérte a királytól, hogy őt bilincsekbe verten adja ki neki; de a király nyílt beleegyezését nem nyerte meg, rávette azonban erre a minisztert, a ki az óhajtott értelemben fogott a dologhoz. A magyar nemzeti ügyek felkarolásának reményével kecsegtette a grófot és elhitette vele, hogy a király a török császárhoz és Thökölyhez elküldte megbízottait azon utasítás-

sal, működjenek a császár ellen indítandó háboru érdekében, sőt megállapodás is történt oly irányban, hogy Thököly egy bizalmas emberét Czenstokowba küldi azon czélból, hogy ott a gróffal titkos egyezsége lépjen. Azt tanácsolták tehát neki, hogy a lehető legnagyobb titokban induljon utnak. Ő — a követ — hintót és királyi biztost fog melléje kirendelni, a ki a szükségeseket ellássa, nincs is azért szükség arra, hogy a gróf valamennyi szolgálját magával vigye. A miniszter cselvetése sikerrel járt és Bercsényi két magyar szolgálával meg egy lengyel-  
lel, a kit Meczinski adott melléje s a király emberével, a mint elhitették vele, a miniszter hintójában eltávozott Varsóból. Körülbelől két napi utazás után, a mikor Petrikov városából kiértek, az erdőségen Czenstokowba igyekeztén, — a mialatt a jámbor gróf az olvasón imádkozott: ime az erdőből előrohanó lovasok a kocsit megállítják, egy részök a szolgálknak esik, miközben egyikök megöli apródját, a másik megsebesíti a lengyelt, s mialatt a többi lováról leugrik s mielőtt még a gróf szűk hintójában fegyverhez nyúlhatna, pisztolyt szögez-  
vén mellének, reá parancsol, hogy mozdulni ne merjen, másik kezével pedig lefogja az ülő ember kezét; e közben a hintó más oldali nyitott ajtaján a mellette ülő biztos kiugrik és megáll, mint tétlen szemlélője a jelenetnek. Bercsényi eddig azt hitte, hogy rablóktól származik ez a támadás és élete miatt kevésbé aggódva, úgy gondolta, hogy a pénz és a podgyász forog veszedelemben, de mikor hallotta, hogy az, a ki reája vetette magát, kocsiert és kötelekért küldi társait, azonnal felismerte a csalást; azért felemelt balkezevel, csekély erőfelfejtés-  
sel jobbját kiszabadítva, mialatt támadója körültekint, hogy emberei mit csinálnak, zsebében tartogatott pisztolyához kap és az őt lefogó embert olyan szerencsével sebesíti meg, hogy ez őt elbocsátva, tüstént összerogyik. Erre ő kiugrik fegyvertelenül a kocsi másik oldalán, mialatt a többi támadók puskáik megtöltésével foglalatoskodtak, a melyeket az első rohamban elsütöttek; szorult helyzetéből hűséges lengyel szolgálja segítette ki, a ki már két sebből vérzett, veséjén és az állán; ez leugrik lováról, odaadja kardját és kezével mutatja meg neki, mely irányban javalja neki a menekülést. Az utakkal és tájékkal nem ismerős gróf előbb kiér az erdőségből, mintsem a többiek lóra ülnének, mert egyesek a sebesült körül forgolódtak, mások kötélért s kocsiert szaladgáltak. S csakugyan egyenes úton eljut egy falusi templomhoz, kiált a papnak, elfut a templom ajtajához és azt kinyitván, azon át bemeegy; a papnak, ki szintén

utána belép, elpanaszolja a rablótámadást és menedéket kér; a pap a nagyobb biztonság okáért a toronyba rejti el őt, melynek ajtaja a sekrestyéből nyílt; és valóban kevés vártatva megjelennek az üldözők, kiabálnak és körülfogják a templomot, a pap azonban tagadja, hogy látta a keresettet. Hosszú ideig tart ez az ostrom, de miután a gróf viszonzásképen a mi pénze volt a papnak odaadta, ez a támadókkal elhitette, hogy ő másfelé menekült, így azok eltávoztak; másnap virradatkor aztán a papi ruhába öltözött grófot a pap a szomszéd Studin nevű városkába, a Neri Szent-Fülöpről nevezett szerzet atyáinak házába elkísérte, a honnan szives és megtisztelő fogadtatás után rongyos kocsisruhába öltözötten a rend fejéhez Varsóba ment és egyenesen a missionáriusok házában húzódott meg, a hol én reája találtam. Ilyetén félelmek és aggodalmak retteggették az én megérkezésemkor is, mert akkoriban történt ez az eset, a mikor én Krakóba érkeztem; bántalmazói ugyanis azon az uton tértek vissza, a melyen én jöttem.

Kitűnik ezekből, mekkora veszedelemben forogtam varsói időzésem alatt; a francia követ maga sem tudta, micsoda tanácssal szolgáljon nekem, meg a grófnak; a király ugyanis a császár pártjára hajolt s így a mágnások külön pártokra szakadtak, és a legtöbbnek eladó lelke jogos bizalmatlanságot ébresztett bennem. Volt egy érsek Radiovski, a francia király lekötelezettje, de rokona, egy pénz után sóvárgó nő befolyása alatt állott; a követ engemet meg akart ismertetni e férfias lelkületű, a Lubomirski családból származó belzi palatinával, az ország főmaréchaljának leányával, de ő néhány héttel az előtt mostoha anyját a karlsbadi fürdőbe, Csehországba kísérte; tehát nem lehetett semmi jobbat kitalálni, mint visszatérnünk a vilnai kapitány, Meczinski fitestvérének a Varsótól néhány mérföldnyire fekvő Minsk nevű várába, hogy ott a fentnevezett palatina megjövetelét bevárjuk; Bercsényi grófnak ugyanis nyílt levele volt, jószágai valamennyi kormányzóihoz szóló, a mely azon parancsot foglalá magában, hogy neki mindenütt helyt és eltartást adjanak; én ő vele mint barátja, egy szász kapitány szerepeltem; így tartózkodtunk ott, a mint emlékszem, négy hétig egyfolytában; de a mint a császári követ megtudta, új fondorlatokkal lépett fel ellenünk és a mágnásoktól katonákat kért, hogy bennünket alattomban elfogasson, — de nem kapott. Karácsony ünnepére Varsóba jött a belzi palatina és megérkeztéről a követség legottan értesítvén bennünket, Varsóba hívott és engem éjjel hozzája kísért; s ő engemet

nemcsak udvariasan fogadott, hanem életem biztonsága és mindennemű védelem felől, melyet az akkor oroszországi jószágain időző férje barátsága nyujthat, kezeskedett; másnap tehát kísérelül apródját adva mellénk, engem francia hadmérnök, a gróftot hasonlókép német polgári mérnök képiben Oroszországba küldött, a hova az 1702. év elején szerencsésen megérkeztünk; hogy pedig mennél nagyobb titokban maradjunk, egy az erdő közepén, remetelak módjára elrejtett, Moccseniczának nevezett majorban, lengyel ruhákba öltöztetve, helyeztetek el, miután előbb a palatinussal az udvari marsall szomszédos lakóházában fényesen megebédeltünk. Ez a főúr, a ki az ősrégi sienivi Granov nemzetségből származik, a nagyhirű Kostka család utján velem egyazon eredetű, és így a vérszerinti köteléknél fogva is szorosabb barátságba lépett velem, a minthogy személyes jóindulatát irántam és én viszont, mindig megőriztük, és a mint remélem, mostanáig is megtartjuk. Nem tűrte, hogy valamiben fogyatkozásunk legyen, azért orvost, egy francia nemzetbeli jókedvű és tréfás embert vendégül nálunk hagyta, maga pedig az országgyűlésre Varsóba ment. De ebben a magánosságban sem tartózkodhattunk sokáig ismeretlenül; mert tulságosan fényesen fogadtak és azért az a hír terjedt el, hogy Conti herczeg érkezett meg Franciaországból, kit János halála után Lengyelország királyának jelöltek Ágosttal együtt és őt a palatinus, ki annakelőtte a legodaadóbban pártolta, azért rejtegeti, hogy miután a svéd király segítségével Ágostot elűzték, trónra lépjen; de ez a bolond hír nem mozdított volna ki helyünkéből, ha a császári követ a való dolgot meg nem tudta volna a palatinusnak hozzája szökött, kikeresztelkedett zsidó kincstartójától, a ki a nevezett követtől tekintélyes összeggel segítve, Sziléziába szökött, azért levelét vevén a sokszor említett palatinusnak, hogy a minden oldalról erdővel körülvett és csak fakerítéssel övezett majorban tovább ne időzzünk, Driko nevű kastélyába költöztünk át addig az ideig, míg ő Varsóból a palatinával együtt meg nem érkezett. Egyedül neked vallom meg szívemnek mélységes fájdalmában Uram, lelkem utálatos állapotát, a melyről nem szégyenlenék szólni az emberek előtt, de tiltja a szeretet, hogy kibeszéljem egy más valakinek az enyémmel együtt járó gyalázatát; meghaltam lelkemben, melyet a test megtartása kedvéért megöltem; bocsásd meg azért méltatlanságimat, melyekért sohasem tudok eléggé sóhajtozni, mert természetemmé váltak és sok éven át tartottak. Te ismered csupán botlásom elejét és az

abban való végzetszerű megmaradásom okait, a melyek menthetnének engem ember és világ előtt, a mely az ő gonoszsága értelmében azokat az okosság és a józan ész nevével dicsérné és magasztalná; de én kérlek tégedet magamat teljesen megalázva: ne engedd, hogy azokról másként, mint szívem keserűségével és panaszos sóhajával emlékezzem és szóljak; mert jobb lett volna, ha elejtenek az ellenem szőtt fondorlatok és török, mint életben maradnom a veled annyira ellentétes eszközök által, ámbátor azok szükségszerűek voltak mind ahhoz, a mit hazám üdvéért elkezdtem és cselekedtem. Felveszem azért elbeszélésem fonalát az emberek kedvéért, hogy egyedül neked tárjam fel első indító okát azon dolgoknak, a melyek bekövetkeztek. A mikor a palatinus, mint mondám, feleségével Varsóból megérkezett, hosszas tanácskozásba fogtunk és majd a körül forgott a dolog, hogy minket a gróffal elkülönítsenek és Ukraina messze fekvő vidékeire, az ő váraikba küldenek, majd meg a körül, hogy a brzezani, sánczczal, őrséggel megerősített várba helyeznek el, — a mely terv végre győzött is; és én felöltve újra francia öltözetemet és hadmérnöki minőségemet, a balsorsban társammal, a gróffal oda elmentem, a hol az 1703. esztendő május haváig időztem; a vár erősítésének munkáit vezettem és igazgattam mindent a lehető legjobban, a miből a nép valósággal meggyőződött arról, hogy az vagyok, a kinek szerepét magamra öltenem kellett, és valójában, hosszu időn át ily eljárással rejtőztem el az engem keresők szemei elől.

Volt egy mágnás Lengyelországban, nevét, mivel még él, elhallgatom, velem vérszerinti rokonságban álló nagy nemzetiségből, a ki a császárné testvérét, neuburgi Eleonorát nőül bíró és Sziléziában letelepedett Jakab herczegnek, János király fiának felbujtására, miután ez neki nagy pénzösszeget ígért, szél-tében így hitték, elfogadta azt a megbizást, hogy engem elfogjon vagy megöljön; vajjon igaz volt-e ez, nem döntöm el. A belzi palatinus mégis, mivel lehetségesnek tartotta a dolgot, a várórségnek szaporítására néha a városi lakosokat is berendelte; a nevezett mágnás ugyanis sohasem ment Brzezanon másként keresztül, mint körülbelül ötven főnyi katonai csapattal, a mint jószágaira ment; néha emelte is ezt a számot, a mely alávaló és elvetemedett rablókból és söpredék népből állott; és az ő segedelműkkel sok olyast csinált titokban, a mit a rablóknak tulajdonítottak. Közlöm itt ezt nem mint a magam véleményét, hanem mint az országban elterjedt vélekedést,

melynek annyira hitelt adtak, hogy julius havában (1702.) maga a palatinus is azért jött Brzezanba, hogy nagyszámu cseléd-kiséretével és katonai őrségével gyarapítsa a vár védőinek számát. Nem szólok itt ugyancsak a császár követének a királylyal egyetértésben kifejtett s oda irányuló erőlködéseiről, hogy az elég biztonságot nyújtó várból eltávolítsanak; de mivel ezen esemény előidézésében másoknak is van része, kik gyarló voltaknál és nem rosszindulatuknál fogva értettek vele egyet, jobbnak láttam elhagyni; legyen nekem elegendő a rá megemlékezés által ujfent és felujult emlékekkel imádnom gondviselésedet, a melyre belsőleg igazán méltatlan voltam. Mert ámbár sorsüldözött állapotomban is gyanakodott reám a császár, mindazáltal már akkor az olasz és bajor háborútól zaklatva, biztonságban akart a magyar ügyek felől lenni, s azért nem egyszer felajánlotta nekem az amnesztiát és örökös birtokaim visszaadását; de nem tartottam tanácsosnak a pusztá szavaknak hinni és az osztrák ház körmei közé visszakerülni. Az okok ezen kívül, a melyek engem, a mint a maga helyén bővebben előadtam, a francia királyhoz Longueval általi levélírára ösztönöztek, még fennállottak. Minthogy tehát alkalmam nyílt szabadabban leveleznem, a magyar ügyek állásáról a francia udvarnak majd közvetlen, majd miniszterei Du Heron és utódja De Bonnac által jelentést tettem; de oly keveset törődött a francia udvar valamennyi előterjesztéseimmel, hogy nem biztathattam magamat semmi bizonyossal, sem nem remélhettem semmi ilyest. Ámbátor azért a vár, a melyben tartózkodtam, legfeljebb három napi járóföldre fekszik Magyarország határától és munkácsi herczegségemtől, jónak tartottam minden levelezéstől és írásbeli érintkezéstől tartózkodni, nehogy a hiu reménytől megcsaltakat szerencsétlenségbe döntsem.

A következő 1703. év április hava volt folyamatban, a mikor is megszokott gyakorlataim után és néhanapján tett vadászkirándulásomból hazatérve, jelentették nekem, hogy két paraszt jött Magyarországból, a kik a városban a házakat szerte bejárván, felőlem kérdezősködtek. Első pillanatra ugyan az otthon tartózkodó Bercsényi gróf ezt a mi üldözőink cselének tulajdonította, mégis a dolgot jobban meghányva-vetve, elhatározta, hogy jövetelük okát jobban megtudakolja; meghagyta tehát vézna testalkotásu, ámde elég éles eszü lovászának, hogy mivel ugyis lengyel öltözetet visel és nyelvükkel ismerős, keressen alkalmat arra, hogy velök beszédbe ereszkedhessék. Mikor ez urának megbízása értelmében a dolgát el-

végezte, meghozta híret annak, hogy az ő jövetelök okának fontosabbnak kell lennie, mint ahogy látszik; egyébiránt az utánam tudakozódók beszéde egészen őszinte, arczuk és magukviselete mesterkéletlen; a gróf tehát maga elé vezetteti őket és én így találtam őket a szobában, a mikor a vadászásból hazajövet betoppantam. A mikor beszédemről ők reám ismeretek, könnyező szemmel és az örömtől zokogó kebellem lábaim elé borulva, szakadozott beszéddel üdvözölnek, baltát kérnek és elhasítva botjaikat, melyeket parasztmódra kézben hordtak, előadják a küldetésükről szóló levelet. Pap Mihály és Bige László parasztruhába öltözött nemesek voltak ezek, a kik a német elnyomás okozta szegénység kényszere alatt már inkább a pór néphez mint a nemesek osztályához tartoztak. A levelet jobbágyaim irták, a kik meghallván kiszabadulásomat s a szállongó hirt, hogy Lengyelországban rejtőzöm, könyörögtek nekik, a köztük tartózkodóknak, hogy járják keresztül-kasul az országot mindaddig, mignem reám akadva, hűségükről és az egész magyar nemzet kedvező hangulatáról biztosítsanak, mely sóhajtozásai és végső vonaglásai közben egyedül az én intésemről függ. Hozzátették ők, hogy ezen nincs mit csodálkoznunk, mert az egész nép, mint pásztor nélküli nyáj tévelyeg, végső kétségbeeséstől hajtva községenként csoportokba verődik, utánam epekedik, rólam beszél és bennem reménykedik; az országból kiment a német katonaság, csak várakban van még, a melyek, ha a felindult nép sokasága körül fogja, sokáig nem tarthatják magokat; itt is van már az ideje, hogy megsegíttessenek, mert már a múlt évben sok ezer magyart hazai ezredekbe osztva kivittek a birodalomba és Olaszországba, a melyek helyébe tizenkétezer ujoncz állítását kérik a vármegyéktől; így összeszedik a népből a fegyverfoghatókat és ha kiküldték őket, az otthon maradt erőtlenné aggok és gyermekek alkalmatlanok lesznek a katonai szolgálatra. Ezen okoskodás egyáltalán nem volt megvetendő, és közléseikből kitűnt: mily igen könnyű lenne a mozgalom első lökését megadni; de ha ezt a hadviseeléshez megkívántató alap és a segedelemnek reménye nélkül kezdjük meg, inkább a nyomorult nép romlásától lehetett tartani, mint kedvező kimenetelt remélni; hogy tehát ébren tartsuk a hangulatot, időt nyerjünk és a hiradók szavai igazságának utána járjunk, elhatároztuk közös akarattal, hogy a fentnevezett lovászt velök együtt elküldjük, a ki velök az ismerősöket bejárja és őket életben létemről és készségről biztosítsa; mert a közhiedelem azt tartotta Magyar-

országon, hogy engem a fogságban megöltek és csak ártatlan halálom elleplezésére terjesztette az udvar kiszabadulásom hírét; figyelje meg ezen kívül a nép hangulatát, a német katonaság számát, a várak állapotát és ezekhez hasonló más egyebeket.

Akközben én a dolgot, a miről tudósítottak, a francia udvar és miniszterei elé terjesztettem; pénz-alapot kértem katonaság fogadására, hogy Danczkában készenlétkben tartsam; követeltem, hogy fegyvereket, tiszteket készen tartsanak, hogy a forrongó és háborgó lelkű felkelő népből mindjárt kiválogattassanak az alkalmasabbak zsoldosoknak, belőlök alakíttassanak ezredek; vezetésük eleinte külföldi tisztekre bizassék. De ezen előterjesztéseimmal is époly tunyán bántak el, mint az elsővel; nem is tudtam, vajjon szavaimnak nincsen-e hitele, vagy az udvarban nincs jóakarát; és azért a lengyel főurakhoz, barátaimhoz fordultam, és Wisniweczki herceget, Potoczki kiowi palatinust kerestem meg, a kik szomszédos jószágaikon időztek, hogy erejükhöz képest támogassanak engem katonaságukkal, már kiki az ő erejéhez képest. Május végére ért vissza a lovász és megerősítette, hogy nemcsak az igaz, a miről jelentést vettem, hanem életbenlételem a népben oly vérmes reményeket ébresztett, hogy hosszabb ideig féken tartani nem lehet; itt az ideje tehát, hogy láthatóbb jeleit adjam elhatározásomnak és biztosítékot arra nézve, hogy nem hagyom el őket. Miután tehát felvilágosítást nyertem a követre reá bizott egyéb dolgok felől is, elhatároztam, hogy azokat, a kik a lovászszal jöttek, nyílt parancscsal ellátva bocsátom vissza és végső akaratom és elhatározásom jeléül nevemmel ellátott néhány zászlót adok nekik, a melyeket rendeletem vétele után ki kellett tüzni azért, hogy a nemzet megtudja azt, hogy ők nem rablás szándékából, hanem parancsból ragadtak fegyvert. Belefoglaltam az érintett parancsba, hogy ne raboljanak, a nemeseken ne erőszakoskodjanak és más egyéb dolgokat, a melyek a katonai fegyelemhez tartoznak és a lelkesedés ébrentartására szükségesek; titkosabb utasítással pedig elrendeltem: igyekezzenek alkalom adtán harci módra egy vagy több várat megrohanva elfoglalni, mert ismertem a német őrségek restségét és a tisztek gyávaságát, a kik többnyire mint haszonleső nép, a katonai vigyázattal nem igen szoktak törődni. Végül biztosítottam őket arról és esküvel megerősíttem, hogy azokat, kik parancsaimnak engedelmeskednek, nem hagyom el, hanem gondom lesz reá, hogy addig, míg a francia segélyhadak meg nem érkeznek,



olyan a milyen, barátaimtól összeszedett haddal a határokon készen álljak, de mégis azt akarom, ezt hozzátettem, hogy e reájok bizott zászlókat addig ki ne tűzzék, míg felülről utolsó parancsomat nem veszik, sőt nem közvetlen a hadakozásra adom azokat nekik, hanem hogy azoknak, kik kitűzendik, a félénk nép hitelt adjon. Elbocsátva utjokra a követeket, miután ezen utasításokkal elláttam, a grófot magát Varsóba küldtem De Bonnac francia miniszterhez, hogy az ügyről számoljon be: minő forduló pontra jutott és könyörögjön neki mindenért, a mi szent és nem szent, hogy némi kis csekély pénzszeget küldjön azon czélból, hogy annak egy részét a lengyel főurak közt szétosztva, néhány század lovas, s néhány zászlóalja gyalogos oláh csapatot szervezve és ezekkel a reményt fokozva, a sokáig magát vissza nem tartható népnek, adott esküm értelmében segítségére mehessek. Magam pedig Ilyvóba [Lembergbe] mentem a kiowi palatinushoz, és bár csupán két szolgától kísérve, nem volt elég bátorságos ide s tova kóborolni, mivel az ügyek már-már végkifejlés felé tartottak, cselekvésre és mozgásra volt szükség; tereád biztam azért ó örök gondviselés, életem gondját. A palatinus szokás szerint barátságosan fogadott, én pedig az ő házában maradtam, a mely a külvárosban, egy kiemelkedő ponton feküdt; az ő udvara és testőrsége sem volt teljes számban jelen, a mikor követ jő, hogy egy mágnás rokona, a ki ellen maga is azt a gyanut táplálta, hogy rossz szándékkal van irántam, egy mérföldnyire áll oláhjaival és kéreti, hogy keresse fel őt, mert beszélni valója van vele. A palatinus egész ijedten közli velem az üzenethozó jelentését; mert attól tartott, hogy azon ur váratlan odajövele gyanakvást ébreszt bennem ő iránta; de valósággal elhült a rémülettől, a mikor azt válaszoltam neki, hogy utitársa leszek és mind annak daczára, a mi szándékom ellen csak felhozható volt, a palatinussal egymagam kocsira ülve, eltávoztunk.

Igy biztam magamat vakon a te gondviselésedre, ó határtalan irgalom, de akkor a bűn homályában leledzván, az üdvözítő tan ismerete nélkül nem tudtam, hogy a mikor így cselekedtem, nem biztam te benned, hanem elbizakodtam irgalmadban. Hiu nemeslelkűség és az ebből fakadó hamis nagylelkűség álmoképe volt cselekvésem rugója; tudtam sok cselekedetéből, hogy a kivel dolgom volt, azt épúgy a tisztességkeresés kísértete bántja, és azért feltettem magamban, hogy vele a nemeslelkűségben versenyre kelek. Te is, mint ó igazi nagy — és nemeslelkűség forrása és eredő pontja, teljességgel úgy forgattad a

hiu önámítás képeit, a melyeket rajtad kívül keres az ember, hogy engem meg ne csaljanak; mert a mint szembekerültünk egymással, egyikünk sem ismerve a másikat, a hintóból kiszálltam és ölelésére indulva, így szóltam hozzája: a te véred az, ámbár nem ismeresz, a kit te üldözöl, — a mint mondják, de én azt nem hiszem; ám ha a dolog úgy áll, azt hiszem, azért cselekedted ezt, mivel azt gondolod, hogy vagy a te nemzetiségedhez, vagy a te barátságodhoz méltatlan valamit követtem el; eljöttem tehát veled elhitetni és felismertetni, hogy van bennem te hozzád méltó valami. A mikor még mindezekhez nevémet is megmondtam, igazán meghökkenve meghátrált egy kicsit és a szégyenpirtól előntve, azután nagy tisztelettel járult hozzám megölelni engem, és ettől fogva igazi jó barátommá lett s megvallotta, hogy ötvenezer aranypénzt ígértek neki, ha engem elveszt; de ő sohasem törekedett erre, mindazáltal ösztönözte a kíváncsiság azért, hogy azon szoros barátság kedvéért, mely közte és Jakab herczeg közt fennáll, neki én rólam valami bizonyosat jelenthessen, de annyira bizonytalan természetűek voltak a rólam vett értesülései, a míg Brzezanban tartózkodtam, hogy azokban semmi bizonyosat fel nem fedezhetett. Miután illetén barátságos közléseit meghallgattuk, uj-fent visszamentünk Ilyvóba, ahol vakmerő vállalkozásom eredményét aggódó szívvvel várta Bercsényi, a ki megörülve visszatérésemnek, másnap varsói útjára indult, mert magamnak a határszéleken kellett maradnom, hogy hamarébb megtudjam, mi történik a hazában; azért tán három napi késedelem után a palatinával Drosdoviczére rándultunk át meglátogatni az akkor még podoliai, később krakói kormányzót, a ki jámbor és igaz keresztyén életet élt feleségével együtt.

Alig, hogy a nép közt meghordozták nyílt leveletem és zászlóimat, a várakozás miatt türelmetlenkedők azonnal zavarogni kezdtek és a parancscsal szanaszét járván, a nemesi kuriákat és utazó nemeseket kibontott zászlók alatt megtámadták, a melyek alá már körülbelül, a mint később jelentették nekem, hatezer ember sereglett össze, és nevökben Majos István jó nemesi családból származó ifjút hozzám küldték több más emberrel együtt, azért, hogy a történeteket hirül adják és jöveletemet megsürgessék, ha a forradalomra vágyó nép kedvező hangulatát fel akarom használni. Ezek még Holesiczében találtak engem. Annakokáért meghagyva nekik, hogy más uton menjenek, Drosdovicze felé tartottam. Még Bercsényi sem érhetette el Varsót, a míg ezek történtek, és visszatértére nem

számíthattam, a háboru megindítására sarkaltak, katonaság, tisztok, fegyverek nélkül, teljes pénztelenséggel, vagy pedig a felbuztatott népet kellett cserbenhagynom. Igaz Uram, hogy e szorongatott helyzetben tetőled kértem tanácsot, a mire engem bűnös életem méltatlanná tett; sarkalt honszerelmem, esküm; tüzelt a fiatalos hév, nem az uralomra, hanem szolgáltni vágyván a nemzetnek; a veszedelem látása tartóztatott, nem biztam tehetségemben; az okosság azt tanácsolta, hogy a velem baráti viszonyban levő urakhoz a megígért csapatokért küldjek, Bercsényi választát és a francia segítséget megvárjam, a nép lelkesedését közeledésemmel tápláljam és időt nyerjek az idővel, és e tervben velem egyetértett a palatinus is, egy bátor és vén katona, a ki egész házanépével a legbarátibb érületet tanusította irántam. Lovas testőrcsapatának egy része csatlakozván hozzám, június 9-én indultam meg azon szándékkal, hogy lassu léptekkel haladok előre; így tervezém én; de te másként intézkedté. Két napi utat tettem meg, a midőn egy városkában, mialatt ebédeltem, egy szomorú hirmondója érkezett hozzám ama nép tökéletes vereségének, a mely zavarogni kezdett, és fő nélkül dühöngve és zsákmányolva, a határszéli hegyvidék felé jött elibém; a zászlók nagyobb része a győző kezébe esett és alig maradt együtt kétezernyi nép, a maradék jelvények alatt, a többi szétrebbent; a miért is unszol az idő, hogy segítségére menjek és az ingadozó vagyis inkább haldokló lelkesedésbe életerőt öntsek. Így dőlnek meg a te rendelésedre azon emberi tervek, a melyeknek nem te vagy Uram szerzője és támogatója.

Igaz az, hogy megerősítettél ezen balszerencsében és megbátorítottál engemet; és úgy éreztem, hogy kifeszített vitorlával merek a szelek ellen indulni; tanácsul hívtam az okosságot, de bármit diktált is az, a közelgő veszedelem megdöntötte; azért félre téve minden fontolgatást, míg magamat eskümnek és kötelezettségemnek átadtam, a te mélységes gondviselésed és irgalmad karjaiba vettem magamat és gyorsabb léptekkel nyomulva előre, mint eddig, ha nem csalódom, június 13-án átléptem a Rubicont, előre küldvén a parancsot, hogy a menekültekből megmaradt sereg a határon várjon engemet, melyet 14-én, tudniillik hazám határmegyéjéhez való megérkezésem napján magammal szembe találtam, — állván az ötszáz puskával és ugyanannyi bottal felfegyverkezett, kaszával és lándzsával ellátott emberből; és így, a palatinusnak adott szavam szerint, haza bocsátva a lovasokat, magam ma-

radtam, egyedül csak hú komornokommal, Pázmánnal és oldalomon visszatartott két lovászszal.

Ime ez a kezdete a magyar háborúnak, a szikrából élesztett tűznek, a mely a te irgalmas, vezérlő és végül a te igazságos ítéleteid szerint megsemmisítő kezed alatt hét esztendeig tartott...

Egyedül két szolgától kisérve léptem Magyarország földjére, és te mindent megadtál nekem, a mit állásom megkövetelt, mert megmutattad hatalmadat, hogy oly könnyű neked a hatalmasokat leszállítani székükről, a mily könnyű felemelni az alázatosokat. És az volt benned vetett reménységem eredménye, mert hogyha akkor is az emberi okosság tanácsait követtem volna, sohasem merészkedtem volna ily nagy munkába fogni; hanem ezek a te titkos határozataid művei voltak; reámutattál hazám iránti azon indító okokból folyó kötelezettségeimre, melyeket már fogságom története előtt elmondottam neked; lelkesítettél, vezéreltél engem, úgy hogy félredobva a veszély minden gondolatát, a forrongó, dühöngő népzabolázatlan csapatainak szenteltem magamat teljesen. Nem haladta meg az az ötszáz gyalogos és ötven lovas számát, akik háromezer ember maradékát tevék, miután azokat álomtól és bortól megmámorosodottan néhány nappal az előtt Dolhánál megverték és szétszórták, és ezek fogadásomra Lengyelország határáig, Kliemiec nevű faluig jöttek elibém. Parasztok fegyvertelen csapata! Egyesek kardokkal, mások kaszával, néhányan puskával voltak felfegyverkezve, de hadi és katonai fegyelem ismerete nélkül. És mégis a te kegyed által e kicsike szám három esztendő alatt Erdélyben és Magyarországon 75 ezer főnyi hadsereggé nőtte ki magát. De minthogy nem történetet írok, elhagyom a várak megvételeit, a szerencsés és szerencsétlen kimenetelű harcokat, hadi vállalatokat, békealkudozásokat, külföldi diplomáciai tárgyalásokat, az ország politikai kormányzatát, a mely teendőiben hét esztendő telt el.

Te magad ó Isten, tanítottad kezeimet a harcra és ujjaimat a hadviselésre; te biztosítottad szándékaim helyességét, a melyek esküszere kötelezettségeim végcélját sohasem tévesztették szem elől; de mindezeknek a tisztelet és természetes nemeslelkűség volt a célja, és egyáltalában nem tégedet, hanem önnönmagamat kerestem mindazon dolgaimban, a melyek általános dicsérő elismeréssel találkoztak és a látszat szerint becsületes életről tanuskodtak.

Igazságos voltam, mivel természetsszerűleg borzadtam az

igazságtalanságtól; nem vágyakoztam semmire azért, nem kívántam semmit, hogy az igazi nemeslelkűség tükrét lássák bennem; a kincset megvettem, a szűkölködőket felsegítettem, de mindezeknek jutalmát elvettem, magamat gazdagítottam ezekkel a mennyekben, mert ezek és sok egyebek, nyilvánvalóan a te irgalmad művei, természetes ösztönök voltak, melyeknek kimivelésében szivem távol volt tőled ó legfőbb jó és lelkem boldogsága! A kegyesség és vallásos élet gyakorlásában serénykedtem; de főbb célja ezeknek állásom megkövetelte azon okosság, melynél fogva azt hittem, hogy a vallás külső nyilvánulatai nélkül jól nem lehet uralkodni. Kerültem az asszonyok társaságát és a velök való érintkezést; ó vajha e szembetűnő tisztasággal is a te tetszésedet kerestem volna; de ez a köznapi buja szerelem is, aztán megrögzött tisztátalanságaim a te helyedet foglalták el szivemben és kiűztek tégedet onnan. Mi voltam Uram, mi voltam más, mint megfehérített koporsó és a fejedelem köntösében és trónusán ülő álarczos rabja az ördögnek. Mennyire eltávolodtam tőled ó legfőbb jó, a ki cselekedeteim céljául nem tégedet, hanem önnönmagamat, állásom ama fonák érdekét tüzttem ki. Hadd bánjam, ó örök irgalom és hadd sirassam naponként, sőt folyton omló könnyeimmel ama barbár és embertelen cselekedetemet minden egyes esetben, melyet én, tanácsosaim tanácsára, az igazság látszata alapján ugyan, a mely méltányosnak és megengedettnak, sőt a közjóra hasznosnak és a dolgok ama viszonyai közt csaknem szükségesnek mutatkozott, elkövettem; nem is gondolva bűnnek azt, mindedig elfelejtettem, mignem te, ó határtalan jóság, szivemben lakóhelyet és szállást akarván magadnak készíteni, lelkem ezen szennyét is szemeim elé tárjad. Néhány száz ember, ámbár fogságba esett ellenség halálára vonatkozik az, a mit minden körülményeivel a világ elé tárni, — te tudod Uram, hogy nem szégyenleném, de annak körülményeiről bővebben elmélkednem nem szabad és tilos, mert homályba vonta azokat az emlékezet és az idő; én is beleestem ezen könnyelműségbe, nem mintha bűn, nem mintha a lelkiismerettel ellenkező valami lett volna, és azért gyóntató atyám tanácsából a te megmérhetetlen irgalmadra bízom magamat, tettemmel együtt, mert ez az egyedüli és egyetlen, melyet mint fejedelemkori tettemet éltem minden napján szánni és bánni fogok. Szabadíts meg Uram engemet a vértől és a nem hozzám illőktől tisztíts meg; fogadd el mindennapi könyörgéseimet, fogadd el bűjtölésemet, a melyet én ezen ho-

mályos és kétséget ébresztő cselekedetem felismerésének ideje óta annak jóvátételéért megfogadtam. Te, kinek előtte mindenek jelenvalók, a lehető legjobban tudod, mit cselekedtem, jobban nálamnál, jelentsd ki nekem, ha valami figyelmet elkerülte, hogy felismervén annak utálatosságát, a te segédmeddel jobban bánjam azt; és hadd szakadjon fel könnyeim patakja szemeimből és szivemből, hogy eltöröljem e dologról ama te könyvedben foglalt írásokat, a melyben fel vannak jegyezve titkos dolgaim; végre itt égess, itt vágj, csak az örökkévalóságban irgalmazz! Nem szállok veled Uram perbe azért, nem esedezem és nem kérek, hogy igazold azt, azt mondván, hogy semmit sem cselekedtem lelkiismeretem ellen, vagy hogy sem tudva sem akarva rosszat nem tettem; mert borzadok attól, minthogy akkor a tévelygés szelleme uralkodott lelkiismeretemen, a bűn volt ura szivemnek és a sötétség volt ennek világa; és azért az elhatározásban nem tőled kértem tanácsot, hanem a tanácsosoktól, emberektől; mert hogy ha tehozzád fordultam volna, talán megszántál volna és megvilágosítottál volna engemet. Azért ó fejedelmek, a kik csak olvasandjátok egy méltatlan, bűnös fejedelem ezen vallomásait, tanuljatok először Istentől, azután az emberektől kérni tanácsot, hogy először keresztyéni, másodsor állástokból folyó kötelességteknek tegyetek eleget... De beszélj Uram, hogy kibeszéljem és leírjam: mekkora s minő dolgokat műveltél velem méltatlan bűnössel, hogy nyilvánvalókká legyenek nagyságos dolgaid, elpiruljak én és zavarba hozzon hálátlanságom, megalázzanak méltatlan cselekedeteim; hogy a te erőd az én erőtlenségemben nyilatkozzék meg, a mely akkor körülvett engemet. Sok dolog ismeretével áldottál meg engem, a melyeket én soha nem tanultam, országok, fejedelmek, és külső államok ismeretével, a melyeket én mind fel akartam használni a közjó érdekében; nem törekedtem fejedelemségre és a magyar nemzet feletti uralomra, lemondtam a hadvezérlet minden jogáról a szécsényi nemzetgyűlésen.

Felszabadítottad igazgatásom által az erdélyi fejedelemséget is, a melynek hasonlóképp szabad országgyűlést hirdettem, hogy ügyei felől tanácskozzék, fejedelmet válaszson, és még e megválasztást is, te tudod, hogy sem nem kerestem, sem elnyeréseért semmit nem tettem, és mindezekben nem mint a te dolgaiban, hanem mint a magaméiban gyönyörködtem, mivel gondolkozásommal, hazám iránti kötelezettségemmel megegyeztek. De bár távol voltam tőled és naponként az ön-

szeretetem visszaverte a te szeretetedet, mit tettél? Felforgattad minden terveimet kívülről, és egyetlen külföldi hatalomnál sem találtam támogatásra; felajánlottad, vagyis inkább megkísértettél a lengyel korona felajánlásával az ország biboros primása által Szaniszló, akkoriban posnániai palatinus megválasztása előtt, másodszor az orosz czár által, Ágost király lemondása után. Egyetértett vele az az ország, meghívott a nagy tanács és a fővezér, fenyegetett a czár, ha el nem fogadom; de a lengyel korona megett állott a hazaszeretet, vagy igazabban mondva, amaz önös szeretet, a mely dicsőségnek tartotta a haza iránti kötelességénél fogva Lengyelország koronáját, melynek ügyei a két ország helyzetéből megérthető eltérő érdekek miatt össze nem fértek a magyar háborúval, elutasítani. Te tetted azt is ó örök jószág, hogy egy szívvel-lélekkel megválasszszanak Erdély fejedelmének, de mivel nem akartad, hogy a választást visszautasítsam, nyilvánvalóvá tetted előttem Thököly mesterkedéseit, a kinek a hazába való visszatérését őszintén igyekeztem előmozdítani, ő pedig elejtésemre tört minden áron s azért attól félvén, hogy a tőlem visszautasított választás őt éri, annak elfogadásában nem mondtam annak ellent, hanem reád biztam magamat azon dolgokban, amelyek annak következményeiként mutatkoztak nekem. Már akkor kételkedtem a magyar háboru szerencsés kimenetelében, a császári hadaknak a bajor és a francia felett Höchstädtnél aratott győzelme miatt, nem is remélhettem többé a velük való egyesülést, sem a bajor választónak magyar királylyá választását, a mire, mint a közjó érdekében állóra őszinte lélekkel törekedtem; és e reménytől megcsalatra, nem maradt számomra semmiféle eszköz Erdély megtartására az osztrák házzal való kibékülés útján. Viszontag számot vettem azon esküvel, melyet Erdély rendei fognak kívánni azért, hogy a fejedelemséget vissza nem utasítom, a melylyel idővel vagy ellentétbe kelle jutnom, vagy a császárnak túlnyomó ereje következtében az országot elhagynom; hogy ha pedig úgy az egyiket, mint a másikat ki akartam volna kerülni, visszatérnek vala, — a mit Thököly megválasztása, ha én a fejedelemséget el nem fogadom, magával hozhatott volna, a két országra egyaránt, az egyértelműségre s a te vallásodra és a te egyházadra a bajok és a veszedelmek; és ezektől indittatva mondom, reád biztam, gondodba ajánlottam magamat és a rendek követői által felajánlott fejedelemséget elfogadtam. Ezen elfogadást követte a szécsényi országgyűlés, a melyen minden méltóságról lemondtam, és

midőn kijelentettem, hogy a tárgyalásnak, és az ország kormányzása feletti rendelkezésnek teljes szabadsága a rendek kezében leend, kijelentettem azt is, hogy mint polgár akarok ezentul jelen lenni. Ily nagy Uram az önszeretet ingere, ily nagy az emberben az öntetszelgés vágya, ezeket a történelem annyi dicsérettel halmozza el, és az ó-kor annyi emlékekkel magasztalja ezeknek keresését s az utánuk való vágyakozásról az emberi lélek nem bir kegyelmed nélkül lemondani. Te, a ki az egész embert birni óhajtod, épen ezen Izsák feláldozását parancsolod. De hagyj el ennek magasztalását én bennem, bárki leendesz a tőlem, vagy inkább általam véghez vitt dolgok történetirója, hacsak a pogánynak erényeit nem akarod bennem dicsérni, a melyek méltatlanok egy keresztyénhez. Szánandó vagy ó ember, a ki munkád bérét saját magadtól kéred, és nem él benned az örök jutalmazás és megtorlás eszméje, azaz erős hittel nem hiszed azt; hogyha pedig arról meggyőződted, igenen balgatagnak kell lenned, ha az ideiglenes bért többre becsülöd Isten ígéreteinél. Mondd rólam, ki ezeket majdan olvasod, hogy szánandó is, balgatag is volt, nem dicséretre, hanem részvétre érdemes, hogy annyi rengeteg időt, annyi alkalmat és annyi talentumot haszontalanul tékoztam el, elhanyagoltam és elástam. Elmondom ezeket, ámbár még nem végeztem el a levegő égnek üres szabdalását; mert gyakorta, sőt mindennap meg kellene ujitanom az idő mikénti eltöltése felett érzett fájdalmamat, mert néhány évig azután is még vakságban sinylettem; ugyanis, vagy úgy, hogy te akartad, vagy úgy, hogy megengedted, nyilatkozatomat Magyarország rendeinek az az ünnepies szövetkezése követte, a mely engem a szövetség vezérévé egy szívvél-lélekkel kikiáltott; és a nemzet oly nagy bizodalommal viseltetett irántam, hogy méltóságomat és hatalmamát korlátlanul meghagyta. Ünnepiesen ment ez végbe a sátor alatt az egri püspök pontifikálásával, a szentlélek segítségül hívásával és az ezek nyomában járó hálaadással, miután a szokásos esküt a törvényekre és szabadságokra és a szövetség határozmányainak megtartására letettem; te tudod, hogy vajjon ennek hűséges végrehajtására és megtartására inkább a te nevedben letett esküm, vagy az önös szeretet és a tisztesség vágya vitt-e reá. Te ismered, ismétlem, mivel ha nem minden cselekedeteimet irányítottam is feléd, még sem vettem el a vallás alapjait, a melyek a téveteg lelkiismerettől elhomályosítva megmaradtak szivemben, miként a hamutól betakart szikra; mert maga a rossz, a mit a közömbös cselekedetek szine



alatt követtem el, többnyire felismertette magát; de szívesebben kételkedtem egyes dolgok felett, másokról pedig tudomást nem vettem; de mivel a világosságot kerültem, az igazságot nem kerestem.

Innen volt, hogy nem csak nem szerettelek tégedet, világosság és örök igazság, hanem kutakat ástam magamnak, melyek a vizet magokba fogadni nem voltak képesek és tégedet, a tiszta víz forrását nem kerestelek. Talán nem rosszul mondtam, hogy meg volt a szikra szivemben, a mely miatt borzadtam a bűnöktől és nyilvános botrányoktól; és rosszat, a mit tehettem, nem cselekedtem, — de micsoda nagy halmaza az önszeretet, tisztátlanság hamujának gátolta ama szikra hevének lángralobbanását, a melyet végre könyörülő jóságoddal kitakartál. Dicsér téged az én lelkem, Uram és hálákat ad neked, hogy nem hagytaad kialudni azt a szikrát, melynek elfojtására majdnem minden pillanatban dolgoztam. Szivemben más, világi buja szerelem lángját ápoltam, a mely már néhány éve fellobbant s a magyar háború végéig táplálékát a sok esküszegésből, hazugságból és bűnös gyalázatosságból nyerte; a melyekre azon erkölcstelen politikai okok vittek rá, a melyekre hallgatni a törvény ellenében megengedettnek gondol a világ; s a nyilvános botrány elkerülése végett meggyőzni igyekeztem magamat arról, hogy mindez nem bűn, — bár tudnám most vérkönnyekkel megsiratni! És hogy jóvátehessem, örömet felajánlom, a mit csak szenvedek és e világban szenvedni bírok. Zaklasd fel újra, ó örök irgalom azok felett érzett fájdalomat és könyörülj rajtam, mert gyakorta kellend nekem ezekről megemlékeznem. Ilyen lelkiállapottal kezdém meg Magyarország kormányzását és fogadtam el Erdély fejedelmévé történt megválasztásomat. Első és legnehezebb munkám volt az igaz hit vallói és a Luther- és Kálvin-féle ferde vallási nézetek követői közt támadt viszálykodásokat lecsillapítanom és a kedélyeket kiengesztelnem; mert a bécsi udvar kémjei által közöttük a bizalmatlanság sűrű magvát hintette el, elhitetvén emezekkel, hogy a francia királylyal titkos szövetségre léptem és amazoknak ezek kiirtását megígértem, hogyha hadaimat az ő seregével egyesítvén, ezen országba behozom. Ez a vélekedés mély gyökeret vert, amelyeket a megelőző években a jövő elégtétel reményének felkeltésével igyekeztem kiszaggatni; mert gyakorta megesett a templomok erőszakos visszafoglalása, melyeknek visszaadására mindazonáltal gyakorta rábeszéltem a foglalókat, igényüket a ren-

deknek annak idején összeülő országos gyűlése elé utasítván; miután ide került, az ügy elintézését, melyet annyiszor esküvel ígértem meg, a jövődőbe utalni bűnnek is, veszedelmesnek is hittem. A pártok igényeiket dédatyám, első Györgynek, Ferdinánd császárral és Magyarország királyával kötött és az ország érvényben levő törvényei közé iktatott nagyszombati békére alapították, melynek értelmében a protestánsoknak 90 templomot engedélyeztek, a melyeket tőlük később, nagyobb részben a soproni és pozsonyi országgyűlés határozataival, részben erőszakkal elvettek. De mivel be lehetett bizonyítani, hogy ezen országgyűlések teljes szabadságban nem tárgyaltak, miután több, az ország szabadságaira veszedelmes törvény-cikkeket alkottak, hadviselésben és a sziveknek a szabadság szerelmétől gerjedt lelkesedésében törvényeseknek tartani és megtartani nem lehetett. A mágnások és hatalmasabbak katolikusak voltak, a magyar klérus uralomra vágyott és azt megszokta, a kisebb nemesség a katonaság nagyobb részével a fentnevezett ferde nézeteket követte, és miután bennem való bizalmatlanságból a lárma, a melyet kérésnek kellett venni, erősödött, az igazság megtagadása gyászos és romboló következményekkel járt volna.

Annak okáért mellőzve a pártok felhozott okait, miután ezeket is, amazokat is hosszú és ismételt kérdésekkel és beszédekkel kölcsönös szeretetre és barátságra buzdítottam, három napi, néha a késő éjszakába nyult munka után a kedélyeket megnyugtattam és e nagyfontosságú ügy, a melytől csalhatatlanul szakadást remélt a bécsi udvar, a pártok egyértelműségével elintézését nyert. Azzal vádoltak igen sokan, hogy sokat tettem az igaz hit kárára, de e miatt mindeddig nem vádolt a lelkiismeret. Világosíts meg azért ó bölcsesség és legfőbb jószág, hogy megbánjam, ha valamit történetesen rosszul cselekedtem, mert te jobban tudod, mint az emberek, minő indító okokból cselekedtem; fáradásom végső célja a szeretet visszaállítása és az egyenletlenség, gyűlölség és az ezekből netán eredhető vérontás okainak megszüntetése volt.

A visszavettek közül a legtöbb templom olyan volt, a mely paphiány miatt elhagyottan állt; mások, a melyeket teljesen idegen vallásbeli lakosságú falvakban alig tiz katolikus lakos és egyéb helyeken még kevesebb látogatott, a kiknek a szomszédságban volt leányegyházuk; másokat pedig a törvények és a királyok adott esküi ellenében erőszakkal szedtek el városokban, a melyekben az igaz hit felvételére fegy-

verrel kényszerítették a lakosokat. Magyarország királyainak szokása szerint a törvények megtartására, a melyek a különböző vallásokat az országba befogadták, megesküdtem, és ezek az erőszakoskodásokat tilalmazták; megfontoltam azonkívül, ó örök igazság, hogy a hit, a te világosságod, nem emberi munka eredménye; senki sem gyűlöli a vakot, hogy ilyennek született, hanem részvétet érez iránta; miért üldözzük tehát a vakot és gyűlöljük, és miért nem inkább imádkoznánk részvétre indulva, világosságáért? Más ember születésekor látóképességet nyer, megrészegszik és tövises közé esik, melyek szemeit kiszúrják; azt hisszük, hogy a szeretet kötelessége házunkba fogadva őket, segítségükre lennünk, és oda nyujtva kezünket, a szemvilágától megfosztottat az egyenes utakra vezetni, ámbátor vaksága önhibájából eredt; mert hogyha részeg nem lett volna, a töviseket kikerülte volna. Ez a sorsa azon embereknek, a kik igaz hitedtől, világosságodtól és fényedtől eltévelyednek; megrészegül lelkök az önszeretettől, a világ szerelmétől és gyönyörűségeitől és ittasan bolyong úttalan utakon, mignem végre a bűnök töviséi közé esve, elveszti világosságát. Távol legyen tőlem a megítélés, Uram, a ki egyedül az ember belseje szerint ítélsz, te tudod azért, mi különbség van a köznapi bűnök, rossz élet következtében parancsolataidtól és egyházadtól eltévelyedett katolikus és az eretnek közt: csak az, hogy ezt rothadt, a másikat levágott tagnak nevezzük. De ha a szent élet mértékével mérjük ezen különbséget, ha a hit cselekedetek nélkül holtnek tekintendő, ezt is amazt is hitehagyottnak találjuk; de azt fogjuk mondani, hogy az a bűnös, ki még a hívők közönységében él, részesülhet az egyház szentségeiben; de mi módon? azok józan élvezése és felhasználása által, a melyekkel visszaélve vétkezett. De minek köszönheti e megfelelő helyes élvezést, ha nem a te kegyelmednek, minthogy ez a te irgalmad adománya? Egyiknek is másiknak is sorsa a te igazságod mélységében van eltemetve. Jogosnak vélem egyforma szeretettel felkarolni őket és fáradságunkat egyiknek is, másiknak is orvoslására szentelnünk, a mikor másfelől sokkal több bajt is okoz a hívők testületében a rossz erkölcsű katolikusokkal való érintkezés, mint a jó erkölcsös életű eretnekek példaadása; könnyebben idéznek elő romlást az egészséges tagokkal összenőtt, mint az elvágott tagok; és ha ezek a testtel még összeforraszthatók, miért kellene ezeket kevesebb szeretettel szeretnünk, mint a romlottakat? Egyformán hamis próféták és juhoknak ruhájába bujt ragadozó farkasok, mind a kik sza-

vakkal hamis tant hirdetnek, mind a kik példájukkal és életükkel a hitet és a józan tant meghazudtolják és felforgatják.

Valójában mennyire más ezekről a teológusok tanítása a te egyházadban Uram! Szabadságukban korlátozzák, s a fejedelmeket ráveszik, hogy megégessék s halálbüntetéssel sújtsák azokat, a kik tévelygésben és sötétségben élvén összegyülekeznek a te nevedben és ugyanazon imádságokat és zsoltárokat éneklik, a melyeket az egyház a te dicséretedre rendelt, és megengedik, hogy a közlátványosságra összegyülekezzenek a keresztyének, a kiknek szemébe kiül a kivánság, kikben a test kivánsága dolgozik, és a kikben többnyire az élet dőlyfe nyilatkozik meg! Kihívják a fejedelmek megbotránkozását azok ellen, kik a te igédet, bár elhomályosítva, hirdetik és megjutalmazni engedik azokat, a kik a pogányok koholmányait az igaz állítólagos fényében, szinpadokon unalomig ismételtetik; végül hogy röviden szóljak: amaz álkeresztyéneket és képmutatókat ajánlják inkább szeretetükbe, a kik műveikkel azt bizonyítják, hogy hitük nincsen, mint azokat, kik külső cselekedeteikkel tanusítják, miszerint hiszik, hogy van hitük, — és azt javasolják az olyannyira vészes tanácsaiktól elámitott fejedelmeknek, hogy kegyetlenkedjenek alattvalóikon, fegyveres apostolokat bocsátanak ki és a Malchus fülét levágó Péter evangéliomának terjesztésében kérkedőleg hivatkoznak érdemeikre, de a munkás, a serény, a türelmes, a nyájas és a szorgalmas ember példáját nem akarják követni. Biztatnak és hízkeléssel csalogatnak az eretnekek épülő kőtemplomainak elfoglalására, de a szeretet ama lelki templomát, a mely igazán a te lakásod, lerombolják. Ó valóban bámulatra és csodálatra méltók a te ítéleteid ó Uram! Ezek történnek a te egyházadban, ama titokzatos, a te lelked által vezérlett testben; de ezek azon botránkozások, ezek azon eretnokségek, melyekről előre megmondottad magad: ezeknek meg kell lenniök, hogy szembe tünjenek a te nagyságos dolgaid, hogy világoljon a te kiválasztottaid világossága ezen sötétségben, hogy megpróbáltassék az ő hitök és az emberi erőtlenségben lássék meg a te erőd, a te kegyelmed azokban, a kiket az által a végzetig megtartasz, és a kiknek megtartását elhatározad azért, hogy azok irányában igazságodat, ezek irányában irgalmadat gyakoroljad. Nem vizsgálom én azokat, Uram, hanem megvallván nyomoruságaimat, hitetlenségemet, gyarlóságaimat, gyengeségeimet, mélységes alázatomban megsemmisülve fogom ítéleteidet imádni és ennek kellő véghezviteléhez kegyelmedet hívom segítségül...

Mi egyebet mondjak még neked, ó határtalan jóság, a magyar nemzet ügyeiről, a melyet te hajdan szentséges gondviselésed csudás művei által messze földről kivezettél és ama tájakra plántáltál, hogy szőlőt alkoss végül magadnak belőle, minekutána az igaz hit világával megvilágosítottad őt. Nem akarom történetét elbeszélni, hanem imádni abban végzésidet. A pogányság homályára evangéliumod fénye következett és az hosszú ideig beragyogta azt. Emlékezetes volt hajdan Magyarország szent királyainak kegyessége, virágzó szabadsága, a mely idő folytán, minekutána fényűzéssé fajult, szabadosságra fordult; így tért el tőled és magának kutakat ásván, elhagyott tégedet, az élő vizet és ostorcsapásaidat megérdemelte. Megmutatta neki azokat a te haragod először a törökök előnyomulása által, a mágnások pártoskodása és versengése által, különböző vallások behozatala és végre a szeretet kipusztulása által; és így nyujtottad neki a te haragodban a fölöttébb keserü poharat idegen, ellenséges nemzet igája és azon bajok által, melyeket már elmondtam neked, és ezen utolsó háboru folyama alatt, melynek vezetésére engem, a gyenge eszközt, választottál ki, irgalmad némi fényvillanását mutattad meg neki; de csak te tudod, miért nem fejezted be, a mit elkezdettél; a te intézkedésedből vesztettem el a külföldi fejedelmek segítségét, végre a hadviselés honi segédforrásait, mely bajokat csaknem három évig tartó pestis követett. Mily hosszúra nyulik a bajok sora, a mely a többi apróbbakhoz járult, a melyek a hadviselésben való járatlanságból, a lakosok fősvénységéből, sokaknak hűtlenségéből, féltékenységéből, valamennyire az események természetes folyamán eredtek; küzködtem mindezekkel csaknem négy álló esztendeig, de azért nem tértem meg hozzád, hanem emberi orvosságát kerestem ezeknek, és bár nem hittem, hogy valami meg nem engedettet vagy jogtalan követtem el, — mégis a mit csak tettem, meggyőződtem a te irgalmadnál fogva, hogy a te orczád előtt bűnös cselekedet volt; mert cselekedeteim célja eskü szerinti kötelezettségem volt; de ennek határa az önszeretben végződött, vagy hogy ugyanazt mondjam, a becsületben és ama nagylelkűségben, a mely az ember természetes kiválóságából eredvén, a mikor eltér tőled, visszatér önnönmagához és amint mondtad és én is már megvallottam, elvette önmagamtól bérét, és a te kegyeiddel való visszaélés és az idő elvesztegetése okozta fájdalomon kívül nem is hagyott meg számomra semmi mást, a mely utóbbi folyamában sokszor adtál alkalmat a hálaadásra. Ime Uram, ez a foglalátja majd-

nem nyolcz évi nyomoruságos életemnek és a reád vonatkozó cselekedeteimnek....

Mondjon, irjon bárki, a mit akar a magyar háboruról és kimenetelének okairól; vádoljon engem hiszékenységgel, tunyasággal, másokat kapzsisággal; egyedül te tudod, ó örök bölcsesség, miért szabtál az eseményeknek olyan végkifejlést, a minő bekövetkezett. Nem tagadom el, hogy én a csatákban tudatlansággal igen sok tévedést követtem el, és hogy mások is sokat elkövettek, de emberi itélettel vizsgálván meg mindent, a pénzhiány és a hadviselésben való általános tudatlanság vetett véget a jól és bátran kezdett és a rézpénz kelendőségének ideje alatt annak elértéktelenítéséig jó kedvvel folytatott hadviselésnek; végre a dühöngő pestis miatt elfogyott a várakban a gyalogság és ennek pótlása megapasztotta azok számát, kik a sikon tartoztak katonáskodni. Lassu léptekkel foglalván el a folyókat és hegyek hágóit, nyomult előre az ellenség és a foglalások biztosítására a gázlókat megerősítette, a gátakat őriztette, sánczokat emelt; mindezeket pedig a mezei gyalogság meggyengülése miatt sem megakadályozni, sem elfoglalni nem lehetett; úgy hogy, a mikor a védelmi háborura került a sor, az erősségek védelmébe kellett reményünket vetni, a melyek ugyan, kelete lévén még a rézpénznek, elég jól meg is voltak erősítve, el is látva, de megvédésükre alkalmas és képes tisztekben hiányt szenvedtem, annakokáért egy részök gyávaság, más részök a várórség és a parancsnokok félénksége miatt került német kézre; csak Ujvárt védelmezte méltánylandó serénységgel a katonaság mindaddig az ideig, a mikor a bástyák töretése következtében támadt rés miatt a kisebb számu őrség a rohamot kiállani képtelen levén, a feladás elhatározása után ez is elesett; minden egyéb csekélyebb fontosságú várat fenyegetésekkel és ígéretekkel foglaltak vissza a németek, és így a háboru vége felé járván, egyedül Kassa városa és munkácsi váram a szomszédos Unghvár várával maradt meg hűségemen. A németek több részre oszlott sereggel nyomultak előre, melynek az enyém nem számánál, hanem erejénél fogva nem birt ellenállani. Napról-napra jobban meg jobban szorongattak, és a hátunk megett álló néhány vármegye, noha a lovas katonaság éllemezésére elegendő volt, a bujdosó főurak, nemesek és házas katonák nagy száma, kik az ellenségtől elfoglalt vármegyékből birtokaik elhagyásával, önszántukból hivek maradtak a szövetséghez, rendkívüli módon súlyosbitotta a nyomorult nép helyzetét. A tél dühöngött és oly rengeteg hó borította a

földet, hogy még a lovas is alig térhetett le a járt utakról; faluról-falura, összetorlódott paraszt szekereken költözködött a bujdosók e sokasága, részben a megélhetés eszközeit, részben biztonságot keresvén a hegyek és a mocsaras helyek rejtekeiben. A katona családja megmentéséről és élelmezéséről gondoskodván, elhagyta zászlóit és folyton fülembe zugott úgy a népnek, mint a bujdosóknak oly igen szánalmas panasza; a félig meztelen katonaság a hidegtől kényszerítve elhagyta állomásait, ez fegyverétől, amaz lovától, de mindnyájan zsoldjuktól elesve, tárták fel jogos panaszukat, és a katonai szolgálat teljesítéséből inkább a lehetőség, mint a jóakarát és hűség miatt állottak ki.

Mikor ügyeim ily aggasztólag alakultak, még megmaradt reménye a külföldi segedelemnek, Oroszország czárja részéről, a ki a svéd királynak Pultava melletti leverése után hadseregét Lengyelországba vonta vissza; őt magát azonban a szomszédos Oroszországba várták. Jóval ezelőtt ő összeköttetést keresett a francia királylyal általam és megígérte, hogy annak kijárása után egész hadseregével segítségemre jó. Miután e feltételt a francia király is elfogadta s Párisból visszatérő követemet csakugyan a fentnevezett fejedelemhez el is küldtem, hogy a francia király nevében biztosítsa őt arról, hogy szándéka van vele tárgyalni és ez ügyben hozzája a szokott formaságok megtartásával követséget küldeni: nem ok nélkül remélhettem, hogy a magyar nemzet ügyét segedelmével újra lábra állíthatom. Ennélfogva Bercsényi grófot, a szövetszert ország főgenerálisát és helytartómat ezen ügyben Lengyelországba küldve, a háboru tovább nyujtása okáért Munkácson állapodtam meg; de miután az ellenség Szolnokot és Egert könnyü szerrel visszavette, átkelt a Tiszán, hogy hada egy részével az Erdélyben levő németekkel egyesülve engem körülzárjon; és ezért tanácsot tartva tábornagyyommal és a tiszántuli részek parancsnokával, Károlyi gróffal, megengedtem neki, hogy Pálffy János grófhhoz, a császári hadsereg fővezéréhez levelet írjon, s ebben reményt nyujtva a békekötés felől, igyekezzék fegyverszünetet kieszközölni. Ezen idő alatt én államügyek ürügye alatt Lengyelországba mentem; hogy miért, te tudod Uram; nem is kívánom azt, hogy szégyenem előtted rejtve legyen, ámbár az embereknek fel nem fedezem; megérdemeltem én az ostorcsapásokat, a melyekkel engem nyomorgattál, de azért nem tértem észre; tanácstalanul, mindenfelől szorongatva, látszat szerint akaratomnak alávettem magamat és nyugodt lélekkel túrtam az idő méltatlanságait, de szívem távol volt tőled, mert

a bűn lakozott bennem és nem érdemeltem meg a könyörületet, nem szülvén meg haragodat felidézni ellenem. Miután tehát Drohobicz lengyel városban Dolgorucky herczeggel, a czár meghatalmazottjával értekeztem, visszatértem Skolyába, a honnan jöttem; Károlyi is, ki akközben Pálffy gróffal találkozott, ha nem csalódom, a következő napon ugyanoda sietős úttal megérkezett. Hirül hozta ő, hogy Pálffy, a ki meghatalmazó levéllel rendelkezik a teljesen szabad cselekvésre, József császár rendeletéből hajlik ugyan a békére, de időnyerés és a tárgyalás előmozdítása kedvéért velem személyesen óhajtana találkozni és e czélból körülbelül két heti, továbbra is meghosszabbítható fegyverszünetet engedett, hogy ha magamat arra elhatározom. Az ajánlatnak meg volt a maga nehézsége; magyar emberrel volt ugyan dolgom, de a ki szivvel-lélekkel a németekhez szított; hitelt kellett adnom és biznom a szóban, melynek sikerét a németek meghiusíthatták, mint a kik megszokták sokféle szín alatt és alattomoskodás útján a magyaroknak tett ígéreteik kijátszását; de viszont sarkalt a szükség és az önszeretet ama dicsősége, melytől indítva bűnnek tartottam végső szorultságba jutott hazámat cserben hagyni. Sejtettem, hogy kevés haszon de annál több kár származhatik ebből, de nem akartam magamat azon vádnak kitenni, hogy a mikor az ország égető szüksége parancsolta, nem akartam személyemet az inkább képzeleti, mint valódi veszélynek kitenni; mert az ajánlat visszautasítása esetén azt lehetett volna mondani, hogy a békekötésre kínálkozó jó alkalmat elszalasztottam; és az az elégtétel, melylyel önnomagamnak tartoztam, legyőzött minden más okot, és így haladék nélkül, zivataros éjszakában, — az égből csak úgy ömlött alá a szörnyű nagy hópelyhek özöne, elindultam és így éjjel és nappal szakadatlan nyargalással Munkácsra érkeztem; csak néhány napig időzve ott, miután a találkozás módja és a kíséret száma tekintetében mindkét részről megegyeztünk, Vajára, egy tiszántuli faluba mentem, a hova már Pálffy megérkezett volt. Nem is emlékszem reá, de nem is járna haszonnal, előadni a szavaknak ama különös zagyvalékát, a melylyel ő a császár fényes ígéreteinek megragadására ösztökélt és az ország szabadságának teljes helyreállítása felől biztosított, ha magamat elhatározom arra, hogy a császárhoz levelet írok és tőle békét kérek. Sürgetett, hogy követséget küldjek Bécsbe; Károlyi pedig elhatározta magát arra, hogy e követséget elvállalja azon feltétel alatt, hogy a németek túszt állítanak; én is, nehogy valamit



megkiséreletlenül hagyjak, elhatároztam magamat az írásra, és miután az esteli órákat beszélgetés és étkezés közben eltöltöttük, a következő napon visszatértem Károlyinak Olcsva nevezetű kastélyába, a hol hadseregem tisztjei összegyülekeztek; körülményesen előadtam Pálffyval volt értekezésem lényegét, a sok bőséges ígéretet és az egyezségi pontok megtartásának a németek részéről való vékony biztosítékát, és így közléseimet befejezve, az ő véleményüket kértem és megígértem megismételt fogadalommal, hogy mindent, a mi az ország javára leend, minden egyéni érdek félretételével, meg fogok tenni. A gyűlés a bizodalom és hűség sokszoros ígéreteinek megismétlésével és a tovább szolgálás elhatározásával ért véget. Hogy az a sok könnycsepp, mit gyengéd szeretetből hullattam hazámért én, ők én értem, az a kölcsönös, igen sok bizonyágtétel, komolyak voltak, én is, ők is újra meg újra megerősítettük; de az aggasztó idő, a zsold hiánya szorongatták a katonaságot és a hadviselés vége felé járt. Azért visszatértem munkácsi váramba, gyűlést hirdetve a magyar szövetség szenátorainak és erdélyi tanácsosaimnak a szomszédos Salánk városába, és akközben József császárnak megírtam a levelet, a melyről Pálffyt biztosítottam.

Nem mulaszthatom el Uram, hogy ujfent fel ne tárjam előtted lelkem belső indulatait, a melyek nyugtalanítottak; hánykódtam a nyomorúságok és izgalomnak ama viharában, melynek lecsendesítéseért kelletlenül és lanyhán fordultam néha-néha hozzád; de többet biztam emberi eszközökben és tulajdon okosságomban; nem is találtam azért egyáltalában nyugalmat. Tiltotta a fejedelemségről való lemondást Erdély rendeinek adott esküm és annak megtartására a becsület és a hiú dicsőség sarkalt; előre láttam az állandó számkivettség nyomorúságait ezen feltétel el nem fogadása esetén: mert erős reményem sem lehetett, hogy egy általános európai béke abba visszaállit, ámbátor a francia király leveleivel újra meg újra biztosított arról, hogy nálam nélkül békét nem fog kötni; tudtam, hogy hadai nincsenek oly állapotban, a minőben lenniök kellett volna, hogy a császárt arra reá kényszerithesse; reménykedtem, a mint mondtam, a czár segedelmében, de azt is kétségessé tette a néhány hóval azelőtt a törököktől neki megizent háboru. Az ellenkező oldalról megígérték házam törvényes szabadságainak örökös birtokaimmal együtti visszaállitását vagy cserébe ezekért a birodalomban szabadon választható herczegséget, melyet utódaim örökös jogon birandanak.

Személyem biztonságáról gondoskodtak úgy, a hogy ezen ajánlattal, de nem a becsületről; távoznom kellett volna a hazából és megtagadnom a nemzetet, a mely a szeretetből fakadó ragaszkodás és a bizalom annyi tanujelét adta irántam; törvényei megtartásának minden biztositékával az annyiszor megszegett királyi szót kell vala elfogadni. És mivel a békének illetén alapja hasonlatosnak látszott a jéghez, mely elolvad: semmi más reményem nem maradt hátra, mint a nemzet és a lakosok utálatá és szidalmá, hogy ha a magam biztonságáról gondoskodva, az ő okos észszel előre látható nyomorúságaikba beleegyeztem volna. És azért a nagylelkűségtől égve, az emberi dicsvágy ösztöneiből, majd arra határoztam el magamat, hogy váramat a muszka segedelem megérkeztéig védelmezem és kiteszem magamat a végső veszedelemnek, hogy a megénekelt és a világi történetekben dicsóított hősöknek halálával haljak meg azalatt; majd meg eltökéltem magamban, hogy a lovasághoz csatlakozom és a tiszántuli pusztákat, folyton változtatva állomásaimat, bebarangolom és az ellenség hadát folytonos nyugtalanítással tönkre teszem és a téli pihenéstől elvonom, megsemmisítem; de e szándékomnak utjában állt a nagy hó, a másíknak pedig a bizonytalan muszka segedelemhez fűződő bizonyos romlás állta utját; a halál és a veszedelmek keresésének oka és célja nem dicsőségemet fogja jelenteni, hanem kétségbeesésemet árulja el; hogy hazám és fejedelemségem jövendőbeli jólétéért a magam életét megmenteni igyekezni nem fogok, kétségbevonhatatlan igazságként tűnt fel előttem, hogy halállal vagy fogságba jutással a nemzet ügyének és reményének véget vetek, ha kibujdosom, kevésbbé, sőt mivel a nép kegyét mind a végezetig birtam, nyilvánvaló, hogy szíveikben emlékemet mindig meg fogják őrizni. Ezekkel és illetén okoskodásokkal állottak elő bizalmasabb barátaim s közelebbi hiveim; mivel pedig ezen dolgok szerfelett növelték a saját megmentésére irányuló önszeretetemet, könnyű volt velök egyetértennem; de mivel mégis semmi végleges elhárításra nem jutottam, a vár serény védelmére készítettem elő mindent, a védelmi munka minden szabályát gondos figyelembe véve, s máskülönben is ez a vár fekvésétől, mesterséges erődítvényeitől támogatva megvihatalannak volt mondható; hanem te, ó végtelen jóság, rövid idő multán bebizonyítottad nekem azon zoltáriró versének igazságát: Ha csak az Ur nem őrzendi a várat, hiába vigyáznak, a kik azt őrzik. Mialatt a télnek nyomorúságai mindenfelől szaporodtak és mindenféle kész-

letben, kiváltkép pedig a készpénzben szükségét szenvedtünk, közelgetett a senatus gyűlésére kitűzött idő, a melynek végleges határozatától függött munkácsi váramba való visszatértem, vagy Lengyelországba távozásom. Kicsi volt a senatorok száma a kiknek egy része már Lengyelországba ment át, engedélyt nyervén arra, mások otthoni, egyebek katonai dolgaikat látták el; erdélyi tanácsosaim azonban mindnyájan jelen voltak, a kiket előbb megállapított időpontban szokás szerint, külön ülésekbe híván össze, azon előterjesztést tettem nekik: mind-egyikök emlékezni tartozik az időre és azon határozmányokra, a melyek minden lakosnak szívét a fegyverfogás után Szécsény városában egyesítették; az ország rendeinek ezen egyeteme engem a szövetség vezérévé választott, és pedig a fenti szövetség értelmében főképen arra eskettek fel, hogy az ország törvényeit és a szövetség végzéseit teljes épségben megtartom, sem a szövetséges rendeket el nem hagyom, sem a fegyvert le nem teszem addig, míg az ország régi szabadságai és törvényei vissza nem állittatnak. A fenti gyűlést a senatus határozatából elrendelt nagyszombati béketárgyalás követte, a mely alkalommal én a vezér és a senatus egybeállítottuk a béke feltételeikép kivánalmainkat; ezek elég bőven reámutattak a fentérintett szabadságokra vonatkozó követelményekre. Miután ellenségünk, a német kereken megtagadta ezeket, újólá meg történt a fegyverbe hívás; és ezért nem tartottam volna fáradságot érdemlőnek, hogy a teljes tanácsgyűlés végzéseit magam a senatus egy részével tárgyaljam, ha az idő jelenlegi aggodalmi és a hazának a végső romlásba hanyatló ügyei nem javallották volna, hogy kötelezettségemnek eleget teendő, nyilvánosságra hozzam eddigi magános intézkedéseim sorrendjét, hogy azoknak latba- vetése, meghányása- vetése után az ő óhajtásukból és véleményükből meritsek tanácsot a szövetséges rendek hasznára. Nem ismétlem én az utálatos és a magyar erényekhez méltatlan várfeladásokat, a melyek az ellenséget felbátorították és az utat számára megmutatták, hogy háta megett hagyva a kassai erősséget, lovas haderejével üldözze az enyémet és ebbe a szorult helyzetbe juttassa, a melyben most vagyunk. Ennek ugyan személyesen ellene akarván állani, röviddel ezelőtt átmentem a Tiszán, hogy összegyűjtve és megvizsgálva a hadsereget, megtudjam annak számát és hangulatát; úgy találtam, hogy az egyenlő az ellenségével, és hangulata is láthatóan kedvező, de nem lehet az állomásokon megtartani; az ellenség közelsége nem engedi több faluba oszlani, az egy vagy két he-

lyen összegyűlteket a helyszűke s az állomás kényelmetlensége miatt sokáig ott időzni nem engedi; ezenkívül nyughatatlanítja a katona lelkét a hegységekben, mocsarak közt bujdokló családjának insége és ennek meglátogatására gyakran a tisztek akarata ellen szétrebben; portyázásra összeszedődik zsold reményében és ujság hallására vágyván, de a mikor az ellenség ellen kellene nyomulni, egyik a lovak erőtlenségét, a másik saját ruhátlanságát hozza fel mentségére, vagy jogosan, vagy csalárdul és használja ürügyül, a kényszer elől pedig eloson. Ez a mezei had állapota, melynek serénységétől mitsem lehet többé várni, hacsak az érkező tavasszal nem, a mikor a Tisza mocsarai és a Szamos posványai, nemkülönben Máramaros hegyei családjának biztosságot nyujtván, maga szerte a nyílt mezőségen zaklathatja az ellenséget. De még három hónapunk van, míg azt az időt elérjük, a mi alatt bizonyosságot nyerünk az orosz segedelem felől, és azért czélszerűnek gondoltam, ezen időnek nyugalomban eltölthetése érdekében Károlyi grófnak engedélyt adni arra, hogy az ellenséggel fegyverszünet kötése érdekében tárgyaljon; és a mikor ő ezen ügyet előhozta, én is előadtam, a mit magam végeztem. Ezek a kényszerúségek vittek rá, hogy minden haladék és az ő véleményök kikérése nélkül a császárnak levelet irjak, a mi hogy eredménytelen lesz, valószínűnek tartottam, de nem akartam semmit megkísérletlenül hagyni, hogy ne érhessen vád, mintha valami dolgot elmulasztottam volna; ez alkalommal azért eldöntésre vár, vajjon a Nagyszombatban előterjesztett békefeltételek a jelenlegi végszükségben alább számithatók-e és alkalmazhatók-e a viszonyokhoz, avagy a lelkiismeret és az eskü diktálta s a szövetségből reánk háramló kötelezettségünk értelmében tartozunk a fentérintett pontok fentartásával magunkat a végső fejleményeknek alávetni, vagy magunkat azok alatt fentartani, a mi alatt megérkezik számunkra reményünk beváltására az orosz czár segedelme; — Kassa és Munkács védelme bátor; ha ezen erősségeket megtartjuk, a sokszor hivatkozott orosz segedelem megérkezte nem csekély reményt nyujthat ügyünk és a háboru felélesztésére. Miután ezeket az ügyre vonatkozó hasonló más dolgokkal együtt az egybegyűlteknak előadtam, és senki sem mondott ellent, csak néhányan tétováztak, azt végeztük, hogy szövetkezésünk célja s oklevele s az esküvelél ellentmond minden a felsorolt pontok sérelmével kötendő békének és egyezkedésnek; hogy nem vagyunk hibáztathatók az események alakulásáért, a melyek nem a mi és nem emberi

hatalom alatt állanak, hanem felelni tartozunk Isten előtt, egyetértünk-e a gonosz és a lelkiismerettel ellenkező dolgot illetőleg; hogy a közügy és a kiváltságok, az ország törvényei és szabadságai erőszakkal el nem tiporhatók, hanem a szövetség fejének és az senátusnak önkéntes hozzájárulása árthat és a legnagyobb kárára lehet azoknak, és hogy azért jobb, hasznosabb és illendőbb lesz személyemet a további fejleményekig a hadviselést fentartva, az isteni gondviselésre bíznom, mint tétlenül a szövetség megsértésének, a hitszegés és a hazaárulásnak bűnébe esnem. Miután tehát ezeket ilykép bevezegtem, erdélyi tanácsosaimnak is előterjesztettem teljes gyűlésben: hogy élénk és soha nem muló emlékezetemben tartom azon feltételeket, a melyeket hiv rendeim a Maros-Vásárhelyt, beiktatásomra tartott gyűlésük alkalmával szabtak elibém, a melyek közt lényegesnek tartottam azt, mely szerint kötelezni akartak engemet arra, hogy a rendek beleegyezése nélkül sohase mondjak le a fejedelemségről és arról senkivel ne tárgyaljak; emlékszem a lehető legjobban elhatározásom őszinteségére, a mely vezérelt, midőn a nyílt mezőn felállított emelvényre léptem, hogy a rendek jelenlétében azon előzőleg elfogadott feltételekre Isten és az egész mennyég színe előtt megesküdjem, a mit akkor Krisztus felfeszített képmása előtt, ujjaimat a szent evangéliom könyvére téve, meg is tettem; és azért nincs is bátorságom megkérdezni azt, mi az én kötelezettségem fejedelemségem iránt, hanem azt, minő mód kínálkozik elfordítására azon végső romlásnak, melylyel az ellenséges hadak fenyegetik, és minő módja a háboru folytatásának visszaszerzése érdekében. Kölcsönösen kötelezi Magyarország és Erdély rendeit a szövetség, a melyet itt és amott nyilvános végzések és törvényczikkek emeltek törvényes erőre. Kölcsönös az ügyek jelen állásában romlásuk és közös küzködésük a végső veszedelemmel, mert, a mikor e dolgokat felhozom, tényleg ezekkel is, amazokkal is az ország ügyei felől, országos ügyön kívül a bujdosókkal van teendőm és mindkét ország lakosainak jólétéről tartozom gondoskodni és azért előadni, mit tett Károlyi, mit én megmentésükre. Hátra van tehát határozni arra nézve, vajjon az ellenséggel lehet-e és mely föltételek alatt a békéről tárgyalni és azt megkötni; ezekben személyemet és megválasztásomat egyáltalában nem kell megfontolás tárgyává tenni, mert hogy ha az ő és a rendek érdekében állónak gondolják engem az általam letett eskü alól feloldani, óhajtom higyjék el, kész vagyok viszont hűségesküjök alóli feloldásban részesíteni őket, hogy e módon

is a fejedelemség nyugalmában és boldogságában működjem közre, — semmit nem óhajtván úgy, mint hogy többi szabadságaik megtartásával megmenekedjenek azon bajoktól, melyek fejedelemségem megtartása esetén bekövetkezhetnének.

De erre egyhangulag és minden habozás nélkül azt felelték: nincs hatalmukban és nem is akarnak sem ők, sem a velem levő rendek azon eskü alól felmenteni, a melyet a rendek országos gyűlésében kötésünk zálogául részemről elfogadtak, sőt inkább azt óhajtják: igyekezzem minden úton-módon azt megtartani, ők pedig örömet fognak sorsomban társaim lenni, a meddig az ő feleségeik és gyermekeik megélhetésének reménye megmarad, és a hozzám való hűségben készek bujdosolni bármelyik idegen országban; annakokáért mindezekre vonatkozólag várják parancsaimat; egyébiránt az én kötelességem személyem megmentésére törekedni, nem pedig azon veszélyeknek kitenni, a melyek a várba bezárkózásomat követhetnék, bizonytalan lévén az orosz czár segedelme. E tárgyban még sok szó esett, a mik utolsó eskümnek és hűségfogadalmamnak megújítását eredményezték, a melynélfogva megígértem, hogy soha semmikor nem fogok a fejedelemségről lemondani. A te irgalmadnak e látható jelei érlelték meg bennem azon szilárd elhatározást, ó szentséges gondviselés, hogy az országból távozom, mielőtt a fegyverszünet lejártával utam vagy elzáratnék, vagy a háborus zavarok között megnehezítettetnék. Ennélfogva már csak azon szin alatt is, hogy a legközelebb Lengyelországba érkező orosz czárral értekezniem kell, visszatérésem reményét hintegetve el, Salánkból udvarom egy részével hirtelen eltávoztam és csak az ország határáról irtam a maradék sereggel Olcsván tartózkodó Károlynak levelet, a kelletténél talán bővebb tartalommal, ebben felhatalmaztam őt arra, hogy távollétem alatt a katonai és állami ügyeket vezesse; hirteleni távozásom okait feltártam s több utasítást adtam a tényleges helyzetre és az erősségek serény védelmére és ellátására vonatkozólag.

Ezek történtek 1711. február elején, és te, ó legfőbb jóm, ugyanazon úton vezéreltél ki Magyarországból, sok szolgaszemélyzettel és nagyszámu udvarnépemmél, melyen 1703-ban három szolgától kísérve, a háboru megkezdésére bevezéreltél. Távoztomkor lelkiismeretem és lelkem állapota olyan volt, mint mikor oda bementem; egy magán ember vétkeitől szenynyesen mentem be oda, egy fejedelem vétkeitől terheltén tértem vissza Lengyelországba. Te tudod, hogy én, mint az eb a kihányt ételhez, és mint a te utaidról eltévelyedett

tértem vissza; aggasztott és szomorított az ország és a hűségben megmaradottak sorsa és nyomorúsága, de nem nyugtalanított lelkem állapota; nem annyira az ország elhagyása bántott, nem a számkivettség hazából, mint inkább az szomorított, hogy senkit sem biztosíthatok közülök a megélés szükségletei felül; mindegyike bizonyosságot tett hűségéről és ragaszkodásáról, követett engem, parancsaimat várta, de én az ő érületöket viszonzni, nemeslelkűségemet, melylyel tartoztam s melyre számot tartottak, tetteleg bebizonyítani nem tudtam. Ilyes bajok voltak fájdalmaim okai; mert azon önszeretetemet érintették, mely bennem én boldogtalanban, a te helyedet foglalta el; táplálta és élesztette azt az engem követő ritka hűségű sokaság, a szeretet és jóindulat példaképei, a melyekre magamat méltónak gondolni, felettébb kellemes vala; de viszont felettébb aggasztottak az ő nyomorúságaik, a melyeket úgy a jelent, mint a jövőt illetőleg reájuk nézve elkövetkezendőknek, saját vagyoni helyzetem szűkös voltából náluknál jobban előre láttam.

Nem tanácsolhattam nekik a visszatérést és következőleg nem tudtam beleegyezni az ebből eredő esküszegésökbe, — ellenben ígérekkel a bizonytalanságba és előrelátott nyomorúságok közé sem vihettem magammal. Az ország ügyeinek helyes felfogásából szükségesnek láttam követésemre buzdítani őket, hogy az ő számuknak nagyobb volta külföldön tekintélyemet növelje és a czárt is segítségadásra indítsa; de e részről magam is keveset remélvén, a bizonytalan reményért nem akartam jövendő sorsuk szerencsétlenségét bizonyossá tenni, — a melynek oka én lettem volna. Azért minden tettemben és szólásomban az őszinteséget és igazságot követtem, jóindulatomról és részvétemről biztosítottam valamennyit, a fentartás és vizontszolgálat lehetőségéről bizonyos reményt ébresztettem; senkinek sem mondtam többet, mint a mit magam gondoltam; azt mondogattam, nyíltan senkinek sem ajánlhatom a visszatérést, de visszatartani sem akarok senkit; és senki visszatérése nem sért engemet; és ezen tanácsokat te sugaltad nekem igazán, ámbár méltatlan voltam azokra!